

Іван ЮЩУК

**КУРС ПРИСКОРЕНОГО
ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**КУРС УСКОРЕННОГО ОБУЧЕНИЯ
УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ**

30 занять

ББК 81.2УКР
Ю99

Пам'яті батька, великого працелюба, присвячую.

АВТОР

Ющук, Иван Филиппович.

Курс ускоренного обучения украинскому языку : 30 занятий /

И. Ф. Ющук ; ред. О. М. Ющук.

К.: Культурологічне МП "Боривітер", 1994. - 208 с.

ISBN 5-7707-0333-4.

В пособии доходчиво изложены основные особенности украинского языка в сопоставлении с русским. Предусмотрены различные упражнения, способствующие быстрому овладению украинским языком.

Рассчитано на слушателей курса украинского языка в воскресных школах, а также на тех, кто изучает украинский язык самостоятельно.

У посібнику доступно викладено основні особливості української мови в зіставленні з російською. Передбачено різні вправи, які мають сприяти швидкому оволодінню українською мовою.

Розраховано на слухачів курсу української мови в недільних школах, а також на тих, хто вивчає українську мову самостійно.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Украинский язык — один из древнейших языков мира. Когда известного русского историка В. Ключевского спросили: «Как разговаривали в Киевской Руси?» — он ответил: «Так, как сегодня разговаривают малороссы» (т. е. украинцы). Польский ученый-полиглот М. Красусский в работе «Древность малороссийского языка», изданной в 1880 г. в Одессе, писал: «Занимаясь долгое время сравнением арийских языков, я пришел к убеждению, что малороссийский (украинский. — *И. Ю.*) язык не только старше всех славянских, не исключая так называемого старославянского, но и санскритского, греческого, латинского и прочих арийских».

Украинский язык — один из самых богатых языков мира. В современном «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зарегистрировано около 250 тысяч слов. На украинском языке одинаково прекрасно звучат Библия и «Одиссея» Гомера, «Декамерон» Дж. Боккаччо и «Дон-Кихот» М. Сервантеса, «Евгений Онегин» А. Пушкина и «Пан Тадеуш» А. Мицкевича. На нем созданы свыше 200 тысяч народных песен, большая художественная литература, написаны тысячи научных работ. Первая в мире «Енциклопедія кібернетики» в 1973 году была создана и издана на украинском языке. Нет таких высоких чувств и таких глубоких мыслей, которых невозможно было бы передать на украинском языке.

Благодаря своему длительному развитию (он развивается не менее 3 тысяч лет), украинский язык имеет стройную, отшлифованную звуковую и четкую грамматическую системы. Он певуч (по благозвучности его сопоставляют с итальянским), выразителен, в нем почти нет исключений.

На украинском языке разговаривали во времена Киевской Руси. Его знание было обязательным в Запорожской Сечи. Сейчас он является официальным языком самого большого европейского государства (не считая России). Территория Украины составляет 604 тыс. км², в то время как Франции — 551 тыс. км², Испании — 505 тыс. км², Германии — приблизительно 360 тыс. км², Великобритании — 244 тыс. км². На украинском языке разговаривают более 40 млн. человек.

В Конституции Украины, принятой 28 июня 1996 года, записано: «Государственным языком в Украине является украинский язык». Это значит, что украинский язык является обязательным во всех государственных учреждениях, в армии, его знание обязательно для получения украинского гражданства.

Как быстро выучить украинский язык? Во-первых, нужно иметь большое желание выучить его. Во-вторых, необходимо проявить твердую настойчивость: заставить себя общаться на изучаемом языке, не боясь неизбежных вначале ошибок; некоторое время слушать радио- и телепередачи только на украинском языке, молча повторяя про себя сказанное диктором; читать газеты и книги преимущественно на украинском языке.

Помните: чем больше языков знает человек, тем шире его кругозор, богаче его душа.

Занятие 1. БУКВЫ

В украинском алфавите 33 буквы. Большинство их и по начертанию, и по значению такие же, как и русские. Отличаются только 10 букв (в таблице они выделены), причем 6 из них не имеют точных соответствий в русском языке (против них проставлены звездочки и ниже даны объяснения).

Украинские буквы	Русские соответствия	Украинские буквы	Русские соответствия
Аа	а	Нн	н
Бб	б	Оо	о
Вв	в	Пп	п
Гг	*	Рр	р
Ґґ	г	Сс	с
Дд	д	Тт	т
Ее	э	Уу	у
Єє	*	Фф	ф
Жж	ж	Хх	х
Зз	з	Цц	*
Ии	*	Чч	*
Іі	и	Шш	ш
Її	йи	Щщ	*
Йй	й	Ьь	ь
Кк	к	Юю	ю
Лл	л	Яя	я
Мм	м		

І. Буквы для обозначения гласных звуков

1. Буква **Іі** обозначает тот же звук, что и русская буква **и**. Согласные перед ней произносятся мягко или смягченно. Буква **Ии** передает звук, близкий к русскому звуку **ы**, но менее напряженный: при его произношении поднимается передняя часть языка. Согласные перед ней произносятся твердо.

Прочитайте вслух и запомните (знак ´ в транскрипции возле согласных указывает на их мягкость, знак ´ — на смягченность). Транскрипция производится везде русскими буквами.

рідний дім [р´ідный д´им] «родной дом»

сізий дим [с´изый дым] «сизый дым»

високий ліс [выс´окий л´ис] «высокий лес»

хітрий лис [х´итрый лыс] «хитрая лиса»

сірий кіт [с´ірый к´ит] «серая кошка»

сіній кит [с´ын´ий кыт] «синий кит»

2. Буква **Ее** всегда обозначает звук **э**. Согласные перед ней произносятся твердо. Буква **Єє** имеет то же значение, что и русская буква **е** в словах *ель, синее*. Согласные перед ней произносятся мягко.

Прочитайте вслух и запомните.

сінє мóre [сýн'э мóрэ] «синее море»

жітнє пóле [жýтн'э пóлэ] «ржаное поле»

моє селó [мойэ сэлó] «мое село»

тéплый день [тэ́плый дэн'] «теплый день»

знає мене́ [зна́йэ мэ́нэ] «знает меня»

жде тебе́ [ждэ тэ́бэ] «ждет тебя»

3. Буква **Її** всегда обозначает два звука [йи] (начальный звук [й] произносится так же, как и в слове *я* [йа]).

Прочитайте вслух и запомните.

во́їни України [во́йины украйіны] «воины Украины»

уро́ки істо́рії [уро́кы исто́р'ийи] «уроки истории»

їзда в по́їзді [йизда́ в по́йизд'и] «езда в поезде»

їжа в їда́льні [ййжа́ в йидал'н'и] «пища в столовой»

тієї но́чі [т'ийэ́йи но́ч'и] «в ту ночь»

лист від не́ї [лы́ст в'ид нэ́йи] «письмо от нее»

4. Буквосочетания **йо,ьо** имеют то же значение, что и русская буква **ё**.

Прочитайте вслух и запомните.

знайо́мий льо́тчик [знайо́мый л'о́ччык] «знакомый летчик»

гірські каньйо́н [h'ирс'кый кан'йо́н] «горный каньон»

руся́вий йо́ржик [рус'авый йо́ржык] «русый ежик» (о волосах)

шмато́к льо́ду [шмато́к л'о́ду] «кусок льда»

прині́с йо́му [пры́н'іс йо́му] «принес ему»

II. Буквы для обозначения согласных звуков

1. Буква **Гг** во всех позициях (и в окончании **-ого** тоже) обозначает звонкий протяжный звук, парный глухому [х], — как в русских междометиях *гоп, ага*. В транскрипции этот звук обозначается буквой [h].

Прочитайте вслух и запомните.

га́рний гурт [háрный хурт] «хорошая компания»

густі́й гай [хустый хай] «густая роща»

бага́то га́ласу [baháто háласу] «много шума»

його́ бага́ж [йohó baháж] «его багаж»

до́брого ра́нку! [дóброho ráнку] «доброе утро!»

кого́ шука́єш? [kohó шукáйэш] «кого ищешь?»

2. До недавнего времени буквой **Гг** обозначался также взрывной звук [г], — как в русских словах *год, нога*. Теперь для этого используется буква **Гг**.

Прочитайте вслух и запомните.

залі́зні гра́ти [зал'ізн'и гра́ты] «железная решетка»

гні́т у ла́мпі [гн'ит у ла́мп'и] «фитиль в лампе»

війшли на га́нок [в'ійшлы на га́нок] «вышли на крыльцо»

гу́си гелго́чуть [h'усы гелго́чут'] «гуси гогочут»

гу́ля на ло́бі [гу́л'а на ло́б'и] «шишка на лбу»

гі́лка а́грису [h'ілка а́грису] «ветка крыжовника»

3. Буквы **Чч** и **Щщ** в отличие от таких же русских букв обозначают твердые звуки: первая — твердый [ч], вторая — два твердых [шч]. Только перед **і, я, ю** звук [ч] немного смягчается.

Прочитайте вслух и запомните.

чо́рний плащ [чо́рний плащч] «черный плащ»

черво́на щока́ [чэрво́на шчока́] «красная щека»

ще́дрий ве́чір [шчэ́дрий вэч'ир] «вечер под Новый год»

ча́шка ча́ю [ча́шка чайу] «чашка чая»

чи́ста пло́ща [чы́ста пло́шча] «чистая площадь»

що чита́єш? [шчо чыта́йэш] «что читаешь?»

4. Буква **Цц** в отличие от русской буквы **ц** может обозначать и твердый [ц], и мягкий [ц']. При этом перед **е, и** она произносится твердо, перед **ь, і, я, ю** — мягко.

Прочитайте вслух и запомните.

прац'ові́тий хло́пець [прац'ові́тый хло́пэц'] «трудолюбивый мальчик»

ціка́ва ця́цька [ц'ика́ва ц'а́ц'ка] «интересная игрушка»

цибу́ля в ю́щі [цыбу́л'а в йу́с'ц'і] «лук в супе»

ці́ла це́гла [ц'і́ла цэ́гла] «целый кирпич»

ця пра́ця [ц'а пра́ц'а] «этот труд»

праці́є в цеху́ (прац'у́йє в цэху́) «работает в цехе»

5. Буквосочетания **Дж, дж** и **Дз, дз** обозначают обычно один слитный звук: первое — звук [дж] (как в слове *джаз*), второе — звук [дз] (как в слове *дзюдо*). Эти буквосочетания обозначают два звука только тогда, когда они возникают на стыке приставки и корня.

Прочитайте вслух и запомните.

дзюрчи́ть джерело́ [дз'урчи́т' джерело́] «журчит источник»

сиджу́ на дзі́глику [сыджу́ на дзы́glyку] «сиду на табуретке»

дзижча́ть бджо́ли [дзыжча́т' бджо́лы] «жужжат пчелы»

дзеленчи́ть дзвіно́к [дзелэнчы́т' дзв'ино́к] «звенит колокольчик»

віджа́тися від підло́ги [в'ид-жа́тыс'а в'ид п'идло́һы] «отжаться от пола»

підзе́мний хід [п'ид-зе́мный х'ид] «подземный ход»

6. Апостроф (’), употребляемый в украинском языке, по своей роли соответствует русскому разделительному ъ. Он показывает, что после твердого согласного звучит сонорный [й].

Прочитайте вслух и запомните.

п’ять м’ячі́в [пйат’ мйач’йв] «пять мячей»

об’єднаний з’їзд [обйєднаний зйизд] «объединенный съезд»

солов’ї́на сім’я́ [соловийі́на с’имйа́] «соловьиная семья»

запам’ята́й ім’я́ [запамйата́й имйа́] «запомни имя»

б’є́ пі́вніч [бйэ п’йвн’ич] «бьет полночь»

м’яке́ пі́р’я [мйакэ п’йрйа] «мягкие перья»

7. Согласные звуки, обозначенные удвоенными буквами, читаются немного дольше, чем обычно.

Прочитайте вслух и запомните.

ні́ччю на́вмання́ [н’йч’ч’у на́вман’н’а́] «ночью наугад»

підні́жжя го́рі [п’идн’йж’ж’а го́ры] «подножие горы»

зати́шшя пе́ред бу́рею [зати́ш’ш’а пе́рэд бу́рэйу] «затишье перед бурей»

на узлі́ссі [на узл’йс’с’и] «на опушке леса»

добува́ння ву́гілья́ [добува́н’н’а ву́г’йл’л’а] «добыча угля»

со́нечне промі́ння [со́н’ачнэ пром’йн’н’а] «солнечные лучи»

ТРЕНИРОВОЧНЫЕ УПРАЖНЕНИЯ

1. Прочитайте вслух пословицы (прислів’я): сначала — в транскрипции, после — в обычном написании. Пословицы перепишите. Но в первую очередь (насамперед) выучите слова.

Словарь: **змúсять** — заставят; **але́** — но; **праці́ює** — работает; **пра́ця** — труд; **шану́є** — уважает; **що́** — что; **ма́єш зроби́ти** — должен сделать; **ко́жна** — каждая; **коли́** — когда; **ї́** — ее; **ро́биш** — делаешь; **пташкі́** — птички; **пі́зні** — поздние; **кра́ще** — лучше; **хви́лі́на** — минута; **подві́р’я** — двор; **пан** — господин.

1. [Нэ вм’ййэш — навча́т’, нэ хóчэш — змúс’ат’]. — Не вмієш — навчать, не хочеш — змусять.

2. [Бджола́ мала́, алé й та прац’у́йэ]. — Бджола мала, але й та працює.

3. [Хто прац’у́йэ, той пра́ц’у шану́йэ]. — Кто працює, той працю шанує.

4. [Шчо с’о́һо́д’н’и ма́йєш зроби́ти, нэ в’идклада́й на завтра]. — Що сьогодні маєш зробити, не відкладай на завтра.

5. [Уз’а́вс’а за плу́һ, нэ оһла́дайс’а наза́д]. — Узявся за плуг, не оглядайся назад.

6. [Ко́жна робо́та лехка́, ко́лы йийі охóчэ ро́быш]. — Кожна робота легка, коли її охоче робиш.

7. [Ра́н’н’и пташкі́ ро́су пйут’, а п’йз’н’и — сл’озы́ л’л’ут’]. — Ранні пташки росу п’ють, а пізні — сльози ллють.

8. [Кра́шчэ на п'ят' хвылы́н ран'ішэ, н'іж на хвылы́ну п'із'н'ішэ]. —
Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.

9. [На свої́м подв'і́р'їи и соба́ка пан]. — На своїм подвір'ї і собака пан.

2. Прочитайте вслух народную песню, четко проговаривая все звуки.

Словарь: **коза́к** — казак; **вкраї́на** — *тут*: страна, край; **робі́ти** —
делать; **ху́сти** — белье, холсты; **пра́ти** — стирать; **жі́то** — рожь; **аби́** —
лишь бы.

Козак од'їжджає,
Дівчинонька плаче:
«Куди їдеш, козаче?
Козаче-соболію,
Візьми мене із собою
На вкраїну далеку!»

[Коза́к одйижджа́йэ,
д'ивчы́нон'ка пла́чэ: «Куды́ ййдэш,
коза́чэ?
Коза́чэ-собо́л'у,
в'из'мі́ мэнэ́ из собо́йу
на вкрайі́ну далэ́ку!»]

«Дівчинонько мила,
Що ж будеш робити
На вкраїні далекій?» —
«Буду хусти прати,
Зеленого жита жати
На вкраїні далекій!»

«Д'ивчы́нон'ко мы́ла,
шчо ж бу́дэш робо́ты
на вкрайі́н'и далэ́к'ий?»
«Бу́ду ху́сты пра́ты,
зелéноho жы́та жа́ты
на вкрайі́н'и далэ́к'ий!»

«Дівчинонько мила,
Що ж будеш ти їсти
На вкраїні далекій?» —
«Сухарі з водою,
Аби, серце, з тобою
На вкраїні далекій!»

«Д'ивчы́нон'ко мы́ла,
шчо ж бу́дэш ты ййі́сты
на вкрайі́н'и далэ́к'ий?»
«Сухар'і́ з водо́йу,
абы́, сэ́рцэ, з тобо́йу
на вкрайі́н'и далэ́к'ий!»]

3. Выучите наизусть (напам'ять).

Словарь: **любі́ть** — любите; **годі́на** — час; **мить** — мгновение;
него́да — ненастье, невзгода.

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води.
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.

(В. Сосюра.)

[Л'уб'і́т' Украйі́ну, йак со́нцэ, л'уб'і́т',
йак в'і́тэр, и тра́вы, и во́ды.
В хо́ды́ну шчаслі́ву и в ра́дос'т'и мы́т',

л'уб'йт' у ходыну нэ́ходы].

4*. Запишите обычными буквами. Прочитайте вслух. (• К упражнениям, обозначенным звездочкой, в конце пособия даются ответы.)

Словарь: **Вітчизна** — Отчизна; **життя́** — жизнь; **інша** — другая; **нема́** — нет; **працюва́ти** — трудиться.

[украї́на — мойа́ в'иччы́зна]. [з не́йу повйа́занэ́ всэ́ мойэ́ жит'т'а́]. [йийі́ шча́с'т'а́ — цэ́ й мойэ́ шча́с'т'а́, йийі́ хо́рэ — цэ́ й мойэ́ хо́рэ]. [йншо́йи в'тчы́зны в ме́нэ́ нэ́ма]. [йа́ буду прац'уваты́ дл'а́ нэ́йи, дл'а́ йийі́ добра́, а цэ́ значы́т', шчо́ й дл'а́ сэ́бэ́, дл'а́ сво́бб добра́].

Занятие 2. ГЛАСНЫЕ ЗВУКИ

Гласных звуков в украинском языке 6: [а], [о], [у], [э], [ы], [и]. На письме они обозначаются 10 буквами: **а, о, у, е, и, і, я, ю, є, ї**.

I. Произношение гласных

1. Звуки [а], [о], [у], [и] как под ударением, так и в безударном положении произносятся одинаково четко. Аканья в украинском языке нет.

Прочитайте вголос (вслух), чі́тко промовля́ючи (проговаривая) голосні́ звуки.

розу́мна голова́ [розу́мна хо́лова] «умная голова»

коро́тка розмо́ва [коро́тка розмо́ва] «краткий разговор»

ціка́ва робо́та [ці́кава робо́та] «интересная работа»

обо́в'язок ко́жного [обо́вйазок ко́жно́го] «обязанность каждого»

ті́сяча дорі́г [ты́с'ача дор'і́г] «тысяча дорог»

хоро́ша пого́да [хоро́ша по́года] «хорошая погода»

2. Смешиваются в произношении только безударные [э] и [ы]. Но в абсолютном конце слова и они произносятся четко.

Прочитайте вголос, правильно промовля́ючи звуки [э] і [ы].

зеле́не по́ле [зе́лэ́нэ́ по́лэ́] «зеленое поле»

прибе́режні́ ло́зи [пры́бэ́рэ́жні́ ло́зы] «прибрежные лозы»

нелегка́ перепра́ва [не́лэ́лэ́хка́ пэ́рэ́пра́ва] «нелегкая переправа»

дере́ва шелестя́ть [де́рэ́ва ше́лэ́с'т'а́т'] «деревья шелестят»

клено́вий листо́к [кле́но́вий лы́сто́к] «кленовый лист»

степова́ да́леч [сте́пова́ да́лэ́ч] «степная даль»

II. Чередование и выпадение гласных

1. Самым распространенным в украинском языке является чередование [о], [э] (буквы **о, е**) в открытом слоге с [и] (буква **і**) в закрытом слоге.

Прочитайте вголос, звертаючи увагу на чергування (чередования) голосних.

з ро́ку в рік «из года в год»

з бо́ю в бій «из боя в бой»

з бо́ку на бі́к «с боку на бок»

раді́сть без ра́дості «радость без радости»

без семі́ сім «без семи семь»

з о́сені в о́сінь «из осени в осень»

2. После шипящих **ж, ш, ч, щ** гласный [э] чередуется с [о].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ожені́вся нежонáтий «женился неженатый»

повечéряв звéчора «поужинал вечером»

чо́рна чернéтка «черный черновик»

чоті́ри четве́ргі «четыре четверга»

3. В некоторых словах после **р** и **л** гласный [о] чередуется с [ы].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кров — **кривáвий** «кровавый»

гро́му (*грім*) — **гримі́ть** «гремит»

дрож — **дрижа́ти** «дрожать»

гло́тка — **глитáти** «глотать»

4. В украинском языке, как и в русском, имеются беглые гласные [о] и [э] (*сон* — *сну*, *день* — *дня*). Но в некоторых односложных словах и в существительных на **-інь** эти гласные в украинском языке, в отличие от русского, не выпадают.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

лев — **ле́ва** «льва»

льон — **льо́ну** «льна»

лоб — **ло́ба** «лба»

рот — **ро́та** «рта»

лід — **льо́ду** «льда»

рів — **ро́ву** «рва»

«струи»

ко́рінь — **ко́рення** «корня»

ре́мінь — **ре́меня** «ремня»

ка́мінь — **ка́меня** «камня»

кре́мінь — **кре́меня** «кремня»

ще́бінь — **ще́беню** «щебенки»

стру́мінь — **стру́меня**

III. Ударение

1. Ударение в украинском языке, как и в русском, разноместное и подвижное. Но, в отличие от русского, в украинском языке оно заметно слабее. При этом ударения в созвучных украинских и русских словах не всегда совпадают.

Прочитайте вголос, правильно роблячи наголос (ударение).

спі́на «спина»
пі́на «пена»
при́ятель «приятель»
по́друга «подруга»
ота́ман «атаман»
сто́ляр «столяр»

про́стір «простор»
кімна́та «комната»
ві́льха «ольха»
дро́ва «дрова»
кропива́ «крапива»
осока́ «осока»

2. Ударения в обоих языках различаются во многих именах прилагательных.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вузькі́й «узкий»
в'язкі́й «вязкий»
їдкі́й «едкий»
зіркі́й «зоркий»
легкі́й «легкий»
липкі́й «липкий»
мали́й «малый»
низькі́й «низкий»
нові́й «новый»
перехі́дний «переходный»
пі́сний «постный»
тяжкі́й «тяжкий»
черстві́й «черствый»

пі́тний «потный»
рі́зкий «резкий»
слабі́й «слабый»
старі́й «старый»
сті́йкий «стойкий»
сті́чний «сточный»
страшні́й «страшный»
тверді́й «твердый»
ті́сний «тесный»
товсті́й «толстый»
тонкі́й «тонкий»
чі́ткий «четкий»
шкі́льний «школьный»

3. Иногда с помощью ударения различаются значения слов.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

при́клад «пример»
ви́года «польза»
за́хват «восторг»
лі́карський «врачебный»
похі́дний «походный»
скла́дний «складный»

прикля́д «приклад»
виго́да «удобство»
захва́т «захват»
ліка́рський «лекарственный»
похі́дний «производный»
складні́й «сложный»

4. В многосложных словах украинского языка имеются не очень сильные побочные ударения, которые появляются через один, реже через два слога от главного ударения.

Прочитайте вголос і запам'ятайте (побічні наголоси позначені курсивом).

прове́сті прибира́ння «произвести уборку»
ви́тріпати кі́лими «выбить ковры»
заме́сті коридо́р «подмести коридор»
во́гкою ганчі́ркою «влажной тряпкой»
прові́трити примі́щення «проветрить помещение» .

поміняти білізну «поменять белье»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ (УПРАЖНЕНИЯ)

1. Прочитайте вголос, правильно промовляючи голосні звуки.

Словник: **чарувáтися** — пленяться; **вї́плеканий** — взлелеянный; **злюто́вуючий** — соединяющий; **ду́жчий** — сильнее; **скарб** — сокровище; **ко́ли** — когда; **хоч** — хотя; **де́щиця** — малость; **утра́тити** — потерять; **дбайлі́вий** — заботливый; **госпо́дар** — хозяин.

Не можна ходіти по рідній землі, не чаруючись вїплеканою наро́дом у ві́ках рідною мо́вою. Вїплеканою, подаро́ваною нам на ві́кі ві́чні, щоб бере́гли, щоб лелі́яли, щоб розвива́ли да́лі.

Слова́ можуть об'є́днувати і роз'є́днувати, але́ злюто́вуюча, об'є́днуюча ї́хня сі́ла в сто крат ду́жча. В наро́ду нема́є ска́рбу бі́льшого, як його́ мова́. І ко́ли є загро́за хоч де́щицю втра́тити з того́ ска́рбу, нас пройма́є триво́га. Як ма́тір за рідну дити́ну, як дбайлі́вого господа́ря за чі́стий лан. (Ю. Мушкетик.)

2. Прочитайте вголос прислів'я (пословицы), звертаючи увагу на чергування (обращая внимание на чередование) голосних. Перепишіть прислів'я і запам'ятайте.

Словник: **чу́ти** — слышно; **поро́жній** — пустой; **гу́ркіт** — грохот; **найгі́рше** — самое плохое; **найголосні́ше** — громче всех; **нема́** — нет; **бага́то** — много; **дощ** — дождь; **не все́** — не всякий раз; **як** — когда; **мур** — каменная стена.

1. Чу́ти поро́жній ві́з по гу́ркоту ко́ліс. 2. Найгі́рше ко́лесо у во́зі найголосні́ше скри́пить. 3. Є хлі́б — со́лі нема́, є сі́ль — хлі́ба нема́. 4. Бага́то гро́му — ма́ло до́щу. 5. Грі́м б'є у ви́соке де́рево. 6. Не все́ дощ іде́, як гримі́ть. 7. Чи в ка́мінь голово́ю, чи ка́менем у го́лову. 8. Ло́бом му́ру не проб'є́ш.

3*. Перепишіть, вставляючи букви, які чергуються (чередуются) з і.

гість — г..стя

ле́бідь — леб..дя

поті́к — пот..ку

хмі́ль — хм..лю

ніч — н..чі

ячмі́нь — ячм..ню

на́стрій — настр..ю

ведмі́дь — ведм..дя

бі́к — б..ку

пі́ч — п..чі

кі́т — к..та́

по́стіль — пост..лі

4*. Перепишіть українські назви місяців, дописуючи біля них форму родового відмінка (родительного падежа) за зразком (по образцу).

сі́чень «январь» — сі́чня

лі́пень «июль» — ...

лю́тий «февраль» — лю́того

се́рпень «август» — ...

бе́резень «март» — ...

ве́ресень «сентябрь» — ...

кві́тень «апрель» — ...

жо́втень «октябрь» — ...

тра́вень «май» — ...

листопа́д «ноябрь» — листопа́да

5. Прочитайте вголос афоризми, правильно промовляючи звуки. Афоризми перепишіть і вивчіть напам'ять.

Словник: **поганий** — плохой; **засоби** — средства; **мета** — цель; **жодна** — ни одна; **виправдати** — оправдать; **негідні** — негодные; **досягнення** — достижения; **скоєна** — совершенная; **відносно** — относительно; **особа** — отдельный человек; **загроза** — угроза; **найвишуканіший** — самый изысканный; **задоволення** — удовольствие; **полягає** — состоит; **робіти** — делать; **приємність** — приятность; **іншим** — другим; **життя** — жизнь; **бути** — быть; **перетворите** — превратите.

1. Погані засоби годяться тільки для поганої мети. (*М. Чернишевський.*)
 2. Жодна мета не настільки висока, щоб виправдати негідні засоби для її досягнення. (*А. Ейнштейн.*) 3. Несправедливість, скоєна відносно однієї особи, є загрозою для всіх. (*Ш. Монтеск'є.*) 4. Найвишуканіше задоволення полягає в тому, щоб робити приємність іншим. (*Ж. Лабрюєр.*) 5. Життя саме по собі — ні добро, ні зло: воно однаково може бути і добром, і злом, залежно від того, на що ви самі перетворите його. (*М. Монтень.*)

6. Прочитайте виразно вірш, перекажіть його зміст (содержание). Першу строфу вивчіть напам'ять.

Словник: **питати** — спрашивать; **нащо** — зачем; **бажати** — желать; **які** — какие; **колі б** — если бы; **стид** — позор.

Одін у дру́гого пита́єм:

Нащо́ нас ма́ти привела́?

Чи для добра́? Чи то для зла́?

Нащо́ живемо́? Чого́ бажа́єм?

І, не дозна́вшись, умира́єм,

А покида́ємо діла́...

Які́ ж мене́, мій Бо́же мільй,

Діла́ осудя́ть на землі́?

Коли́ б ті діти́ не росли́,

Тебе́, свято́го, не гніви́ли,

Що́ у нево́лі наро́дили́сь

І стид на те́бе понеслі́.

(*Т. Шевченко.*)

Комментарий к тексту. В украинском языке глагол в первом лице множественного числа имеет обычно форму с конечным **-мо**: *пита́ємо, живемо́, бажа́ємо, покида́ємо*. Только в разговорной речи и в поэзии допустима также укороченная форма: *пита́єм, живемо́, бажа́єм, покида́єм*.

7. Прочитайте народну усмішку (доброжелательная шутка) й запам'ятайте.

Словник: **двійка** — неудовлетворительная оценка; **виправити** — исправить; **ніяк** — никак; **залишати** — оставлять.

— Сіну, коли ж ти двійку виправиш?

— Та ніяк учитель журналу в класі не залишає... От тільки залишить — так і виправлю.

8. Прочитайте вголос народне оповідання й перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **восені** — осенью; **натрапити** — наткнуться; **трощити** — трескать, уплетать; **по саме нікуди** — сколько влезло; **жérти** — жрать; **пéлька** — глотка, хайло; **звичайно** — по своему обыкновению; **знічів'я** — от нечего делать; **кібець** — кобчик; **побáчити** — увидеть; **неввічливість** — невежливость; **псуєш** — портишь; **нехай** — пусть; **потрібні** — нужны; **дурний** — глупый; **роззуй очі** — посмотри внимательно; **піка** — морда; **годувати** — кормить; **тjáмити** — понимать.

Свиня і кібець

Свиня восені забрелá в ліс. Там вона натрапила на жолуді й почалá трощити. Налопалась по саме нікуди, іще б жérла, та вже в пéлку не лізло. Вона тоді звалілась на бік і заснула там же, під дубом. Як тільки ви́спалась, піднялась і звичайно знічів'я почалá рíлом рíти зéмлю біля дуба, попідривáла всі корінці. На дубі на ту пору сидів кібець; побáчивши невивічливість свині, сказáв їй:

— Безтолкова ти твар, щó ти рóбиш, навіщо ти псуєш корінці дуба? Він же мóже захі́рити і засóхне.

— А щó мені до то́го, нехай со́хне, я не жалію, мені потрібні жолуді, бо од них я жирію.

— Дурна́ ти скоті́на, не дарма́ тебе свине́ю велича́ють, ти роззуй очі, підніми́ вгору́ пі́ку і побáчиш, що жолуді́ на дубі́ росту́ть. Як він засóхне, так і жолуді́в то́бі не бу́де. Пам'ята́й, що дуб тебе́ году́є, а не ти його́. Ти то́го й не тjáмиш, що без дуба ти з голоду здо́хнеш.

Комментарий к тексту. 1. Для названия действия «есть, кушать» обычно употребляется глагол *їсти* (*їм, їси, їсть, їмо, їсте, їдять*). Но в вульгарной речи используются глаголы *трі́скати, лóпати, жéрти, тро́щити*. 2. Слова *пі́сок, мóрда* — обычные названия передней части головы животного, но воспринимаются как вульгаризмы, когда речь идет о человеческом лице. Слово же *пі́ка* употребляется только для названия человеческого лица и всегда звучит вульгарно.

9*. Перекладіть (переведите) на українську мову. Переклад запишіть.

Осенью свинья налопалась желудей и заснула под дубом. Как только выпалась, она от нечего делать начала рыть землю возле дуба, все корешки подрывала. На дубе в то время сидел кобчик. Увидев невежливость свиньи, он сказал:

— Что ты делаешь? Зачем портишь корешки? Дуб может засохнуть.
— Пусть сохнет. Мне нужны желуди, а не дуб.
— А ты подними вверх свое рыло и увидишь, что желуди на дубе растут. Дуб тебя кормит.

Розмова (разговор)

Словник: **неділя** — воскресенье; **приби́рання** — уборка; **тіждень** — неделя; **тре́ба** — нужно; **чекáти** — ждать.

— Який сьогодні день?
— Сьогодні понеділок.
О́тже, вчора була неділя, за́втра бу́де вівто́рок, післяза́втра — середа́.
— А там переживемо́ ще четве́р та п'ятницю, і бу́де субо́та.
— Не люблю́ суботи́, в субо́ту генера́льне приби́рання.
— Але́ ввече́рі підемо на конце́рт.
— То ще цілий тіждень тре́ба чекáти того́ конце́рту.

Занятие 3. СОГЛАСНЫЕ

Согласных звуков в украинском языке 32.

I. Классификация согласных

По участию голоса и шума в их образовании согласные бывают (для простоты парные мягкие **д', т', з', с', ц', л', н'** здесь не учитываются):

а) сонорные (голос преобладает над шумом): **м, в, н, л, р, й** (запомнить их можно в словосочетании «**ми винили рій**»);

б) звонкие (шум преобладает над голосом; у них имеются парные глухие звуки): **б, д, һ, ж, г, дз, дж, з** (запомнить их можно в словосочетании «**буде гоже гедзю у джазі**»);

в) глухие (образуются только с помощью шума): **с, ц, к, ф, п, т, х, ч, ш** (запомнить их можно в словосочетании «**усе це кафе «Птах і чаша»**»).

По месту преграды на пути выдыхаемого воздуха согласные бывают:

а) губные: **м, в, п, б, ф** («**мавпа Буф**»);

б) зубные твердые: **д, т, з, с, ц, л, н** («**де ти з'їси ці лини**»);

в) зубные мягкие: **д', т', з', с', ц', л', н'**;

г) нёбные: **р, р', й, ш, ч, ж, дж** («**Рой, ще їжджу**»);

д) заднеротовые: **х, г, һ, к** («**хуга гука**»).

По характерному шуму различаются согласные:

а) шипящие: **ш, ч, ж, дж** («**ще їжджу**»);

б) свистящие твердые: **с, ц, з, дз** («**сче їдзу**»);

в) свистящие мягкие: **с', ц', з', дз'**.

От способа образования согласных зависит их произношение и правописание.

II. Произношение согласных

1. Сонорные согласные произносятся всегда четко. Сонорный [в] никогда не уподобляется глухому [ф]. В конце слов и перед согласными он звучит как краткий полугласный [ʏ].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зустрі́в друзі́в [зустр'іʏ друз'іʏ] «встретил друзей»

давно́ помі́тив [даʏно́ пом'ітыʏ] «давно заметил»

сиді́в на ла́вці [сыд'іʏ на лаʏц'и] «сидел на скамейке»

говорі́в про любо́в [поворыʏ про л'убоʏ] «говорил о любви»

зо́всім забу́в [зоʏс'им забуʏ] «совсем забыл»

підгото́вка до зимі́влі [п'идготоʏка до зим'іʏл'и] «подготовка к зимовке»

2. Звонкие согласные даже в конце слов и перед глухими произносятся звонко. Исключение составляет звук [h], который звучит как [x] в пяти словах: *легкий* [лэхкый], *вогкий* [вохкый] «влажный», *ні́гті* [н'іхт'и] «ногти», *кі́гті* [к'іхт'и] «кóгті», *дьо́гтю* [д'охт'у] «дегтя» и производных.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

солóдкий як мед [солóдкый йак мэд] «сладкий как мед»

чарі́вна ка́зка [чар'иʏна казка] «волшебная сказка»

солда́тська ка́ска [солда́ц'ка ка́ска] «содатская каска»

випа́дкова кні́жка [випа́дкова кнѣ́жка] «случайная книжка»

лі́жко попра́в [л'і́жко попрáʏ] «кровать поправь»

вихо́дь на за́рядку [выхо́д' на зар'áдку] «выходи на зарядку»

кро́к уперéд [кро́к упэ́рэд] «шаг вперед»

3. У приставках **роз-** и **без-** пишется и обычно произносится з. Приставка з-, которая соответствует русской приставке с-, переходит в с- только перед согласными **к, ф, п, т, х** («кафе «Птах»).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розбі́ти «разбить»

розда́ти «раздать»

розтягті́ «растянуть»

розсі́пати «рассыпать»

безфо́рмний «бесформенный»

безстра́шний «бесстрашный»

збі́ти «сбить»

зда́ти «сдать»

стягті́ «стянуть»

зсі́пати «ссыпать»

сформува́ти «сформировать»

зші́ти «сшить»

4. Глухие согласные перед звонкими звучат как звонкие. Ниже названы почти все слова с такими согласными.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

боро́тьба́ [бород'ба́] «борьба»

моло́тьба́ [молод'ба́] «молотьба»

лічба́ [л'иджба'] «счет»
про́сьба [про́з'ба] «просьба»
Вели́кдень [вэлы́гдэн'] «Пасха»
повсякде́нний [поўс'агдэ́нний] «повседневный»
ая́кже [айа́гже] «разумеется»
якби́ [йагбы́] «если бы»
о́тже [о́дже] «итак»
о́сьде [о́з'дэ] «вот здесь»
рюкза́к [р'угза́к] «рюкзак»
вокза́л [вогза́л] «вокзал»
футбо́л [фудбо́л] «футбол»
екза́мен [эгза́мэн] «экзамен»

5. Мягкими в любом положении бывают только зубные согласные («де ти з'їси ці лини»). Другие согласные могут смягчаться лишь перед гласными. В конце слов и перед согласными они всегда звучат твердо.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вого́нь «огонь»
вісь «ось»
кіне́ць «конец»
візьмі́ «возьми»
їда́льня «столовая»
во́сьмий «восьмой»

кров «кровь»
степ «степь»
гіркий «горький»
відрі́жте «отрежьте»
слю́сар «слесарь»
слю́саря «слесаря»

III. Долгие согласные

1. Кроме обычных согласных, в украинском языке имеются также долгие согласные. Они возникают при словообразовании на стыке частей слова (приставки и корня, корня и суффикса и пр.).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

оббі́вка «обивка»
ві́ддаль «расстояние»
безза́хисний «беззащитный»
розрі́сся «разросся»
військкомáт «военкомат»

тума́нний «туманный»
щодо́нний «ежедневный»
щодо́нник «дневник»
роззбро́їти «разоружить»
ввезті́ «ввезти»

2. Кроме того, долгий согласный [нн] выступает в суффиксах **-а́нн(ий)**, **-е́нн(ий)**, которые указывают либо на высокую степень признака, либо на старославянское происхождение прилагательного. Таких прилагательных немного.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

страше́нна спе́ка «ужасный зной»
здорове́нний плац «большущий плац»

нескінченний шлях «бесконечная дорога»
невблаганний ураган «неумолимый ураган»
благословенний край «благословенная страна»
священний обов'язок «священный долг»

3. Удлиняются мягкие зубные («де ти з'іси ці лини») и шипящие («ще їжджу») между двумя гласными там, где в русском языке обычно стоят **-ье, -ья, -ью, -ьи, -ие**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

здобути знання «получить знания»
проводити заняття «проводить занятия»
стаття статуту «статья устава»
користуватися маззю «пользоваться мазью»
пробиратися бездоріжжям «пробираться по бездорожью»
знайоме обличчя «знакомое лицо»

4. Но если такой согласный стоит не между двумя гласными, то он не удлиняется.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

на твоє щастя «на твоё счастье»
вважajú чéстю «считаю за честь»
з великою радістю «с большой радостью»
наприкінці занять «в конце занятий»
багато знайомих облич «много знакомых лиц»
Запоріжжя і Поволжя «Запорожье и Поволжье»

5. Буквосочетания **-ться, -шся** в глаголах обозначают долгие мягкие согласные — соответственно [ц'ц'а] и [с'с'а].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

мені здається [мэн'й здайэц'ц'а] «мне кажется»
як доведётся [йак доведэц'ц'а] «как придется»
це стосується нас [цэ стосуйэц'ц'а нас] «это касается нас»
ти помиляєшся [ты помыл'айэс'с'а] «ты ошибаешься»
довго збираєшся [доўго збырайэс'с'а] «долго собираешься»
і не оглянешся [и нэ оһл'анэс'с'а] «и не успеешь оглянуться»

6. В заимствованных нарицательных словах буквы, как правило, не удваиваются: *каса* «касса», *клас* «класс», *група* «группа», *стелаж* «стеллаж», *перон* «перрон». Однако в собственных названиях и производных от них словах удвоение букв сохраняется: *Голландія*, *голландський*, *Брюссель*, *брюсселець*, *Бонн*, *Андорра*.

IV. Чередування согласных

1. Наиболее распространёнными в українському мові є чередування:

- а) [h] — [з] — [ж] (*нога́ — нозі́* «ноге» — *ніженька*);
- б) [к] — [ц] — [ч] (*рука́ — руці́* «руке» — *рученька*);
- в) [х] — [с] — [ш] (*вуха́ — у вусі́* — *вушенько*);
- г) [г] — [дж] — [дж] (*Мамали́га — Мамлі́дзі — Мамали́джин*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дорóга — в дорóзі — дорі́жка

ріг «рог, угол» — на рóзі — ріжо́к

соба́ка — соба́ці — соба́чка

о́ко «глаз» — в о́ці «в глазу» — о́чі «глаза»

черепа́ха — на черепа́сі — черепа́шка

рух «движение» — в ру́сі — ру́шити «тронуться»

2. В глаголах, кроме того, происходят чередування:

- а) [д] — [дж] (*ходи́ти — ходжу́*);
- б) [зд] — [ждж] (*і́здити — і́жджу́*);
- в) [т] — [ч] (*леті́ти — лечу́*);
- г) [ст] — [шч] (*пригості́ти — пригощу́*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

води́ти — воджу́ маши́ну «вожу машину»

вози́ти — возжу́ хлі́б «вожу хлеб»

горди́тися — горджу́сь цим «горжусь этим»

попере́дити — попере́джую тебе «предупреждаю тебя»

ра́дити — ра́джу почека́ти «советую обождать»

ви́їзд — ви́їжджа́ємо в по́ле «выежаем в поле»

за́хист — захи́щений «защищенный»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос, правильно вимовляючи приголосні звуки.

Словник: **навко́ло** — вокруг; **ді́вча** — девушка; **сві́т** — мир; **зі́йде** — взойдет; **промі́ння** — лучи; **коха́ння** — любовь; **світа́ння** — рассвет; **поблі́днути** — побледнеть.

Впали роси на покоси,
Засвітилися навколо,
Там дівча ходило босе,
Білу ніжку проколало.

[Упа́лы ро́сы на покóсы,
зас'в'иты́лыс'а наўко́ло.
Там д'иўча́ ходы́ло бо́сэ,
б'ілу н'іжку проколóло.

Згинуть роси, як над світом
Зійде сонечко багряне,

Згы́нут' ро́сы, йак над с'в'ітом
з'ийдэ со́нэчко багр'анэ,

Крапля крові самоцвітом
У його промінні стане.

крапл'а крові самоц'в'ітом
у йоhо пром'ін'н'и стáнэ.

Білі роси — то кохання,
Що живé лиш до світáння,
Кров, що в сонці не поблідла,—
бл'ідла,—

Б'іл'и рóсы — то кохáн'н'а,
шчо жывé лыш до с'в'итáн'н'а,
Кроў, шчо ў сóн'ц'и нэ по

То любов правдива й світла.

то л'убоў праўдыва й с'в'ітла.]

(Д. Павличко.)

2*. Перепишіть прислів'я, вставляючи в префіксах (в приставках) пропущені букви з або с.

Словник: **ва́жче** — тяжелее; **пі́де** — пойдет; **як** — как; **побра́лися** — поженились; **пізна́лися** — узнали друг друга; **о́чі** — глаза.

1. Лéгко ..казáти, та ва́жче ..в'язáти. 2. Ро..кажі́ дру́гу — пі́де по крúгу. 3. Як тут говорі́ти, коли́ не даю́ть і рóта| ро..крíти. 4. Не зна́лися — побра́лися, пізна́лися — ро..ста́лися. 5. ..мілувався Бог над ра́ком та ..за́ду о́чі дав.

3*. Перепишіть прислів'я, де треба (где нужно), подвоюючи в словах букви, що позначають м'які приголосні.

Словник: **закорóтке** — слишком короткое; **гі́рше** — хуже; **пра́ця** — работа, труд; **пуття́** — прок, толк. ;

1. Жит..я́ закорóтке для щáст..я, а задóвге для терпíн..я. 2., Безчéст..я гі́рше від смéрті. 3. Малéнька пра́ця крáща за велíке безділ..я.. 4. Пит..я́ не доводíть до пут..я́. 5. Дóбре діло робí з радíст..ю.

4*. Запозичені (заимствованные) слова, подані в російському написанні, запишіть українською мовою.

1. Туннель, рессора, балласт, клемма, металл, антенна, колонна. 2. Магеллан, Дарданеллы, Иссык-Куль, Аккра, Брюссель, Бонн.

5. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на чергування приголосних. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **затяжі́ть** — отяготит; **залі́зо** — железо; **блищи́ть** — блестит; **почу́в** — тут: почувствовал; **лопа́тка** — молодой стручок гороха; **све́кру́ха** — свекровь; **догоджáти** — угождать.

1. Хлі́б у дорóзі не затяжі́ть. 2. Чолові́к зна́є, коли́ виї́жджа́є, алé не зна́є, коли́ поверне́ться. 3. Не тільки́ що, а й залі́зо з'ї́жджує́ться. 4. Не все, що блищи́ть, зо́лото. 5. Голóдній кúрці́ прóсо на дúмці. 6. Почу́в лопа́тки в горóсі. 7. Навча́й мене́, моя́ ма́ти, як све́кру́сі догоджа́ти.

6*. Запишіть прислів'я звичайними (обычными) буквами. Прочитайте вголос.

Словник: **міцний**—крепкий; **людіна** — человек.

1. [дэ́рэво м'ицнэ́ кор'ін'н'ам, а л'уді́на — бат'к'иу́шчынойу]. 2. [за р'іднойу зэмлэйу й у нэ́б'и скучно́]. 3. [йагбы́ на кон'і п'ич и йа на пэч'і — ото́ буў бы коза́к].

7. Прочитайте афоризми вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **колі** — когда; **відчуваєш** — чувствуешь; **задово́лення** — удовлетворение; **сумлі́ння** — совесть; **єди́ний** — единственный; **дуже** — очень; **залиша́тися** — оставаться; **пра́гнути** — стремиться к; **мина́ти** — проходить; **хто** — кто; **теж** — тоже.

1. Коли́ роби́ш добро́, сам відчува́єш яке́сь ра́дісне задово́лення й зако́нну го́рдість лю́дини з чісти́м сумлі́нням. (*М. Монтень.*) 2. Коли́ егоїсти́чне ща́стя є єди́ною мето́ю житт́я, житт́я дуже́ ско́ро залиша́ється без меті́. (*Р. Роллан.*) 3. Че́сна й безче́сна лю́дина пізнаю́ться не ті́льки по то́му, що вони́ ро́блять, а й по то́му, чо́го вони́ пра́гнуть. (*Демокріт.*) 4. Усе́ мина́є, але́ любóв пі́сля всьо́го зоста́ється. (*Г. Сковорода.*) 5. Хто́ сам не лю́бить ніко́го, то́го, зда́ється мені́, теж ніхто́ не лю́бить. (*Демокріт.*)

8. Прочитайте вголос народну усмішку й перекажіть її зміст українською мовою.

Словник: **знайо́мий** — знакомый; **запиша́тися** — возгордиться; **панові́тий** — спесивый; **яко́сь** — как-то; **ру́ндук** — крыльцо; **хто́сь** — кто-то; **погукну́ти** — подозвать; **не́біж** — племянник; **мерщі́й** — быстрее; **спита́тися** — спросить; **хло́пець** — парень, паренек; **мі́ття** — быстро; **тре́ба** — нужно; **пан** — господин; **ду́рень** — дурак.

ЗНАЙОМІ

Раз обра́ли собі́ лю́ди старшину́. От і запиша́вся нові́й старшина́; зробі́вся такий панові́тий, що й підступі́ти до ньо́го стра́шно. Сиді́ть яко́сь нові́й старшина́ на рунду́ці і ба́чить, що хто́сь і́де селом́. Погукну́в старшина́ на сво́го не́божа:

— Біжі́ мерщі́й та спита́йся, що́ воно́ за пті́ця така́ і́де че́рез моє́ село́.

Кі́нувся хло́пець мі́ття доганя́ти: біжі́ть та гукá на прої́жджого, щоб підожда́в. Ста́ло. Підбі́га́ хлопчик.

— Чо́го то́бі тре́ба? — пита́ прої́жджий.

— Та наш нові́й пан старшина́ звелі́в спита́ти, що́ ви за пті́ця така́ тут і́дете?

— Скажі́ сво́єму ново́му старшині́,— озва́вся прої́жджий,— що́ і ти ду́рень, і старшина́ ду́рень.

Верну́вся хло́пець. Старшина́ пита́:

— А що́?

— Та то якийсь знайо́мий.

— Як?

— Та так: і вас зна́є, і мене́ зна́є.

— Як же він зна́є?

— Та казав, що й ви дурень, і я дурень.

Комментарий к тексту. В украинском языке в третьем лице единственного числа обычно употребляются формы с конечным -є: *гукає, підбігає, питає*. Но в разговорной речи (и в поэзии тоже) могут выступать и формы без -є (с конечным -а): *гука, підбіга, пита*.

9*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Люди избрали себе старшину. Новый старшина сделался таким спесивым, что и подступиться к нему страшно. Как-то сидит он на крыльце и видит, что кто-то едет селом. Подозвал своего племянника:

— Беги и спроси, что это за птица такая едет.

Подбегает паренек и говорит:

— Наш новый господин старшина велел спросить, что вы за птица такая тут едете?

— Скажи старшине, что и ты дурак, и он дурак,— отозвался проезжий.

Вернулся паренек. Старшина спрашивает:

— Так что?

— Он и вас знает, и меня знает.

— Как?

— Да сказал, что и вы дурак, и я дурак.

Розмова

Словник: **годі́на** — час; **хви́лі́на** — минута; **сні́дати** — завтракать; **відповідно** — соответственно; **пізні́ше** — позже; **рані́ше** — ранее; **час** — время; **вечеря́ти** — ужинать; **опівночі** — в полночь; **вдо́світа** — на рассвете; **вранці** — утром; **працю́ється** — работает; **вдень** — днем; **дотрі́муватися** — придерживаться; **дру́гий** — второй.

— Котра́ годинá?

— За шістна́дцять хви́лін двана́дцята.

— Коли́ бу́де де́сять хви́лін по пе́ршій, ска́жеш мені́.

— Наві́що?

— Ба́чиш, я сьо́годні сів сні́дати де́сять хви́лін по во́сьмій, то й почи́нати оби́дати по́вінен відпові́дно на де́сять хви́лін пізні́ше.

— А чо́му не ра́ніше?

— На все по́вінен бу́ти свій то́чний час.

— А вечеря́ти коли́ бу́деш?

— Увече́рі, о сьо́мій годині́ де́сять хви́лин.

— То й ляга́ти спа́ти бу́деш не опівночі́, а на де́сять хви́лін пізні́ше?

— Я ляга́ю о пів на одина́дцату, зате́ встаю́ вдо́світа. Вранці́ краще працю́ється, ніж уде́нь.

— І тако́го режі́му ти дотрі́муєшся ці́лий рік?

— По́ки що ли́ше дру́гий де́нь.

Заняття 4. ГРУППИ СОГЛАСНИХ

При образovanнi и змeнeннi слoв мoгyт вoзникaть нeудoбoпpoизнoсимe нaгpoмoждeння cоглacнux. В тaкux cлyчaяx пpoиcхoдит yпoдoблeння, cлyяння или впaдeння cоглacнux.

I. Уподобление согласных

1. Свистящие («сче їдзу») перед шипящими («ще їжджу») звучат как шипящие (в большинстве случаев это отображается и на письме; не отображается лишь в деепричастиях и приставках **роз-, без-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

брязкати—**бряжчати**

блиск «блеск» — **блищати**

пісок—**піщаний**

батьківський — **батьківщина**

одеський — **Одещина**

козацький — **козаччина**

но: **віріши** [в'і́р'ишшы]

приніси [прын'ішшы]

привізи [прыв'іжшы]

розчістити [рожчы́стыты]

розжувати [рожжувáты]

безшумний [бэжшумный]

2. Шипящие («ще їжджу») перед свистящими («сче їдзу») звучат как свистящие (на письме это не отображается).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кніжка — **у кніжці** [кн'ыз'ц'и]

стежка «тропа» — **на стежці** [стэз'ц'и]

дощка — **на дошці** [дос'ц'и]

пляшка «бутылка» — **у пляшці** [пл'ас'ц'и]

бочка — **у бочці** [боц'ц'и]

сорочка — **у сорочці** [сороц'ц'и]

3. Зубные д, т перед свистящими («сче їдзу») звучат как свистящие [дз], [ц], а перед шипящими («ще їжджу») — как шипящие [дж], [ч] (на письме это не отображается).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

сусідка — **сусідці** [сус'ідз'ц'и]

люд — **людський** [л'удз'с'кый]

тітка «тетя» — **тітці** [т'іц'ц'и]

солдат — **солдатський** [солда́ц'кый]

вчить — **вчиться** [ўчы́ц'ц'а]

лігати — **льотчик** [л'о́ччык]

сусідка — **сусідчин** [сус'іджчын]

тітка — **тітчин** [т'і́ччын]

II. Слияние согласных

Сливаются два согласных в один свистящий звук при добавлении суффиксов **-ськ(ий)**, **-ств(о)**, а именно:

а) [h], [з], [ж] + [с] = [з] (*Буг — бузький, Сірогози — Сірогізький, Меджибіж — меджибізький, убо́гий — убо́зтво* «убожество»);

б) [к], [ц], [ч] + [с] = [ц] (*Кагарлик—кагарлицький, Вінниця — вінницький, Бахмач — бахмацький, коза́к — коза́цтво*);

в) [х], [с], [ш] + [с] = [с] (*Глеваха — глеваський, Кальміус — кальміуський, Сиваш — сиваський, товари́ш — товари́ство* «общество»);

г) [г], [дж], [дж] + [с] = [дж] (*Лодзь — лодзький, Добруджа — добрудзький*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Дрогóбич — дрогóбицький

молоде́ць — молодéцтво

Волновáха — волновáський

Таганро́г — таганро́зький

Симеі́з — симеі́зький

Запорі́жжя — запорі́зький

боягу́з «трус» — боягу́зтво «трусость»

Кременчу́к — кременчу́цький

Оде́са — одéський

Павлі́ш — павлі́ський

Доне́ць — доне́цький

пта́х — пта́ство «птицы»

товари́ш — товари́ство

III. Выпадение согласных

1. Если оказываются вместе три зубных согласных **стн**, **стл**, средний согласный **т** выпадает.

Прочитайте вголос і залам'ятайте.

честь — че́сний

уста́ — у́сний

піст «пост» — пі́сний

раді́сть — раді́сний

за́хист — захис́ний

о́бласть — облас́ний

кі́лькість «количество» — кі́лькісний

які́сть «качество» — які́сний

ща́стя — щаслі́вий

кори́сть — безкори́сливий

2. Кроме того, согласный выпадает в таких словах: *прої́зд — прої́зний, заї́зд — заї́зний, виї́зд — виї́зний* и под.; *ті́ждень «неделя» — ті́жня*,

тижнёвий; скáтерть — скáтерка; чернёць «монах» — ченця́; сердець — сёрце «сердце».

Буква **т** пишеться, хоча не произноситься, в числительных *шістна́дцять* [ш'исна́дз'ц'ат'], *шістдеся́т* [ш'издес'ат'], *шістсо́т* [ш'иссо́т] і *п'ятдеся́т* [п'ядес'ат'], а також в словах, образованих від іноземних іменників на **ст** і **нт** з допомогою суфіксів **-н(ий)**, **-ськ(ий)**, **-ств(о)**, а саме: *контра́ст — контра́стний, форпо́ст — форпо́стний, тури́ст — тури́стський* [туры́с'кый], *студе́нт — студе́нтський* «студенческий», *аге́нт — аге́нтство* [а́гє́нство].

Випадення згласного **ни** в написанні, **ни** в произношенні не происходит в словах *пестли́вий* «ласкательный», *кістля́вий, хвастну́ти, хвастли́вий*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

студе́нтський гурто́житок «студенческое общежитие»

аванга́рдистське мисте́цтво «авангардистское искусство»

ана́рхистські на́строї «анархистские настроения»

гіга́нтські споруди́ «гигантские сооружения»

безпора́дне дилета́нтство «беспомощное дилетантство»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Запишіть прислів'я звичайними буквами.

Словник: **погові́р** — сплетня; **запну́тися** — закрыться; **пеленá** — подол; **кішка** — кошка; **але́** — но.

1. [кра́шчэ чэ́сно ўме́рты, йак нэ́чэ́сно жы́ты]. 2. [хто те́рпе́ливый, той шчасли́вый]. 3. [хл'иб, с'ил', вода́ — коза́ц'ка йида́]. 4. [в'ид л'удз'с'ко́го по́говору́ нэ́ запне́с'с'а пэ́лёно́йу]. 5. [по́хрjú́е́ мышка́ к'ис'ц'и, але́ зда́ле́ка].

2* Запишіть словосполучення українською мовою, де треба, вставляючи букву **т**.

Захис..ні окуля́ри «защитные очки», тури́с..ська путівка, контра́с..не осві́тлення «контрастное освещение», рідкіс..ний примі́рник «редкостный экземпляр», ус..не повідо́млення «устное сообщение», шіс..на́дцять ро́ків «шестнадцать лет», облас..на́ нара́да «областное совещание».

3. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **обле́сливий** — льстивый; **пісний** — постный; **лі́пший** — лучше; **ю́шка** — суп; **краве́ць** — портной; **пи́льну́й** — смотри за; **ше́вство** — сапожное дело; **пі́зно** — поздно.

1. Степ та во́ля — коза́цька до́ля. 2. Солда́тський сон усю́ди соло́дкий. 3. Бережі́сь обле́сливого, як пота́йно́го соба́ки. 4. Свій борщ хоч пісний, та

ліпший, як чужа юшка. 5. Кравче, пильнуй своє кравецтво, а в шевство не мішайся. 6. Чесному всюди честь. 7. Краще пізно, як ніколи.

4. Перепишіть. У прикметниках (именах прилагательных) вставте пропущені букви: 1) з, 2) ц; 3) с.

1. Пра́га — пра́..ький, Ри́га — ри́..ький, Буг — бу́..ький, Абха́зія — абха́..ький, Запорі́жжя — запорі́..ький, Воро́неж — воро́не..ький. 2. Кага́рлік — кага́рлі..ький, Га́дяч — га́дя..ький, Овруч — о́вру..ький, Ло́хвиця — ло́хви..ький, Су́дак — су́да..ький, Ві́нниця — ві́нни..ький. 3. Черка́си — черка́..ький, това́риш — товарі́..ький, Сива́ш — сива́..ький, Лепе́тіха — лепе́ті...ький, чех — че́..ький.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

— Ваш син увесь час над книжкою спить, — каже вчитель батькові.

— Може бути. То в ньому талант дрімає.

6. Прочитайте вголос уривок (отривок) і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **колісь** — некогда; багатопверховий — многоэтажный; **пала́ц** — дворец; **зга́дувати** — вспоминать; **відчу́ття** — ощущение; **пам'ята́ти** — помнить; **будува́ти** — строить; **ву́злик** — узелок; **харчі** — еда; **крім** — кроме; **лозі́нка** — хворостинка; **якщо́** — если; **став** — пруд; **неося́жний** — необъятный; **повз** — мимо; **жа́ба** — лягушка; **га́вкати** — лаять; **ма́буť** — вероятно; **лють** — злость; **здивува́ння** — удивление; **схиля́ти** — склонять; **чимчикува́ти** — семенить.

Вона́ ще не старá — вона́ молодша від мене, оця́ глиняна, ко́лісь під со́ломою, а тепе́р під ші́фером ха́та. У війну́, ко́лі до́водило́сь бра́ти чу́жі сто́лиці, в розкі́шних багатоперхо́вих пала́цах я з ні́жністю зга́дував її, ма́леньку на́шу ха́ту, як усі́ люди́ на землі́ зга́дують дити́нство. З не́ї почи́налось відчу́ття Батьківщи́ни, з любóви до не́ї вироста́ла мо́я любóв до рідно́ї землі́, як з любóви до батьків почина́ється і любóв до сво́го наро́ду.

Прекра́сно пам'ята́ю, як її́ будува́ли. В той со́нячний день мені́, чотирирі́чному, сестра́ да́ла біле́нький ву́злик із харча́ми — віднести́ батька́м на будівни́цтво, аж на drúгий край се́ла. Крім ву́злика, сестра́ да́ла мені́ ло́зінку з де́рева, навчи́ла маха́ти не́ю, якщо́ нападуть соба́ки, поці́лува́ла й пусти́ла: йди. І я пішо́в. Ішо́в бе́регом широ́кого ста́ву, який мені́ здава́вся тоді́ неося́жним, повз чу́жі ха́ти, повз ве́рби, в тіні́ яких ку́мкали жа́би.

Вибі́гали назу́стріч соба́ки з дво́рів, але́ гавкали на мене́, ма́буť, не від лю́ті, а від здивува́ння, бо, гавкнувши, одра́зу ж підійма́ли ву́ха і схиля́ли наби́к го́лови, на́че хоті́ли спита́ти: «І куди́ воно́, отакé малé, чимчику́є?» (О.Сизоненко.)

Комментарий к тексту. В украинском языке сравнительная степень прилагательных (вищий ступінь прикметників) изменяется по родам, падежам, числам и употребляется с предлогами *від, за,* союзами *ніж, як:*

моло́дший від ме́не, молодшого від мене, молодий за мене, молодша за мене; молодий, ніж я.

7*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Я прекрасно помню, как строили нашу хату. Она еще не старая, она моложе меня. Из любви к ней вырастала моя любовь к родной земле. В войну, когда приходилось брать чужие столицы, я с нежностью вспоминал ее, вспоминал, как я, четырехлетний, нес родителям на строительство, на другой конец села, беленький узелок с едой. Кроме узелка, сестра дала мне хворостинку от собак. И я пошел. Широкий пруд, по берегу которого я шел, тогда казался мне необъятным. Навстречу выбегали собаки из дворов, но лаяли на меня не от злости, а от удивления, словно хотели спросить:

«И куда оно, такое малое, семенит?» С нее, этой глиняной хаты под соломой, начиналось мое ощущение Родины.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **щонóчі** — каждую ночь; **мі́цно** — крепко; **зазира́ти** — заглядывать; **чу́ти** — слышать; **усміха́тися** — улыбаться; **невимóвний** — невыразимый; **журба́** — печаль, грусть; **порожне́ча** — пустота; **нема́** — нет.

Ти приходи́ш до ме́не щонóчі
В ту хвили́ну, як мі́цно я сплю́,
Зазира́єш в запла́кані óчі
І шепóчеш: не плач... я люблю́!..

Я слова́ твої́ чу́ю душе́ю
І крізь сон усміха́юсь тоби́,
Твої́ óчі горя́ть наді мно́ю
В невимóвній, глибо́кій журби́.

Відкрива́ю запла́кані óчі...
Навкруги́ — порожне́ча німа́.
В тишині́ таємни́чої но́чі
Мого щáстя нема́ як нема́...

(Д. Загул.)

Розмова

Словник: **до вподо́би** — нравится; **задúха** — духота; **ма́йже** — почти; **спе́ка** — зной; **хма́ра** — туча, облако; **сльотá** — слякоть; **мжичка** — изморось; **калю́жа** — лужа; **наприкінці́** — в конце; **за́хват** — восторг; **бо** — потому что; **лапа́тий сніг** — снег хлопьями; **хуртові́на** — метель; **кучугу́ра** — сугроб; **о́желедь** — гололедица; **чи** — или; **лі́хо** — беда; **гру́бка** — печка; **як на ме́не** — что меня касается; **кри́га скре́сне** — лед тронется; **струмо́к** — ручей; **відлі́га** — оттепель; **бліскавка** — молния; **зли́ва** — ливень; **осóння** — солнцепек; **за́тінок** — тень; **незважа́ючи** — несмотря.

— І що сталося з погодою?

— А чим вона тобі не до вподоби?

— Осінь, а задуха, майже спека, як улітку.

— А ти хочеш, щоб небо заволоклось хмарами, йшов дощ, докучала сльота, мжичила мжичка, на дорозі стояли калюжі? По-моєму, наприкінці вересня вже щось таке було, і ти, як я пам'ятаю, не був у захваті.

— Ні, я люблю, коли землю встелить лапятий сніг, мете хуртовина, понаносить кучугури, мороз більше тридцяти градусів, ожеледь чи ще якісь ліхо — і ти не йдеш на роботу, сидиш біля теплої грубки та дивишся крізь вікно на цю красу.

— А все-таки, як на мене, приємніше, коли крига скресе, відшумлять струмки після відліги, пройде гроза з громом і блискавкою, злива змие землю — і ти загоряєш собі на осонні; повертаєш то один, то другий бік до сонця.

— То вже краще на пляжі, на березі моря, у затінку пальм... Але поки що: до праці, друзі, незважаючи на погоду.

Заняття 5. УКРАИНСКО-РУССКИЕ ЗВУКОВЫЕ СООТВЕТСТВИЯ

В украинском и русском языках имеется много общих слов, различаются они только некоторыми звуками. И в этих различиях наблюдаются определенные закономерности.

І. Украинские [ы], [и] и их русские соответствия

1. Украинский звук [ы] (буква **и**) почти всегда соотносится с русскими **и** или **ы**. Но в начале слова пишется только **і** (*істина*).

Прочитайте вголос українські слова, подумки зіставляючи (мысленно сопоставляя) їх з однаковими російськими.

І. Бик, бістрый, висота, висипка, дім, діня, дихання, ліко, лісий, риба, рінок, ситий, сич, тил, тин, тисяча. ІІ. Битва, видно, вино, витязь, діво, дікий, зима, кислий, ліпа, лисіця, мир, ніва, нитка, сильний, сирота, тихий, хитрий, широкий, щит, щипці.

2. Это соотношение не соблюдается в словах *грім'іти* «грометь», *дриж'ати* «дрожать», *крив'авий* «кровавый», *кріх'ітний* «крохотный», *криш'іти* «крошить», *трив'ога* «тревога», *чорнобр'івий* «чернобровый», *блиск* «блеск», *глит'ати* «глотать», *ши'я* «шея», *ший* «шей», *бий* «бей», *лий* «лей», *мий* «мой», *брий* «брей», *вис* «воет».

3. Украинский звук [и] (буква **і**) почти всегда соотносится:

а) в заимствованных словах с русскими **о** или **е**;

б) в заимствованных — с русским **и**.

Прочитайте вголос українські слова, подумки зіставляючи їх з однаковими російськими.

І. Бі́дність, бі́лий, ві́рний, ві́ха, гі́ркий, гі́сть, ді́ло, кі́нець, кі́нь, клі́тка, лі́с, лі́то, мі́ст, ні́с, пі́р'я, по́тік, рі́чка, сі́но, ті́льки, чі́ткість, щі́тка. ІІ. Автомо́біль, бібліоте́ка, бі́ржа, вібра́ція, вітамі́н, гіга́нт, деві́з, екіпа́ж, кані́стра, кіно́, лі́тр, міліме́тр, мілі́ція, нітра́ти, орбі́та, пірамі́да, хімі́я, шкі́пер.

4. В заимствованных словах звук [ы] (буква **и**) в украинском языке регулярно выступает только после девяти букв **д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р** («де ти з'їси цю чашу жиру») перед последующими согласными, кроме [й].

Прочитайте вголос запозичені (заимствованные) слова, зверніть увагу на вживання в них букви **и**.

Динамі́к, диск, раді́ст (*но:* ра́діо), тир, апеті́т, магази́н, а́зимут, сире́на, систе́ма, таксі́ст (*но: таксі́*), циві́льний, цисте́рна, речита́тив, ши́на, ші́рма, режі́м, ритм, периско́п.

5. Как исключение, звук [ы] после других букв может выступать только в некоторых давно заимствованных словах или в словах, заимствованных из восточных языков.

Прочитайте вголос запозичені слова і поясніть, з чого видно, що це винятки (исключения).

Бинт, ві́мпел, гі́ря, графі́н, дя́кон, єпі́скоп, калмі́к, кизі́л, киргі́з, кинджа́л, кипарі́с, кисе́т, кит, мигда́ль, мі́ля, митрополі́т, мирт, скипида́р, спирт, христия́нство, шпита́ль, ярлі́к, Єгі́пет, Єрусали́м, Вифле́єм, Вавило́н.

6. В абсолютном конце незаимствованных и заимствованных слов:

а) после **г, к, х** обычно пишется буква **и** (*доро́ги, ру́ки, му́хи, навкругі́* «вокруг», *ті́льки, тро́хи* «немного», *по-украї́нськи*); буква **і** после **г, к, х** бывает только в именительном падеже множественного числа имен прилагательных (*дорогі́, широкі́, глухі́*) и в конце неизменяемых заимствованных слов (*хакі́, Гельсінкі́*);

б) после **ш, ч, ж, щ** («ще їжджу») обычно пишется буква **і** (*гру́ші, ключі́, ножі́, плаці́, трі́чі* «трижды», *вночі́* «ночью»); буква **и** после **ш, ч, ж, щ** бывает только в глаголах (в повелительном наклонении: *пиши́, мовчи́, кажи́, положі́*; в деепричастиях: *ка́жучи, сказа́вши*) и в наречиях типа *по-во́вчи*.

Прочитайте вголос і поясніть написання **и** та **і** в кінці слів.

до́вгі доро́ги «долгие дороги»

висо́кі бу́ки «высокие буки»

тро́хи сухі́ «немного сухие»

покажі́ пейза́жі «покажи пейзажи»

ка́жучи двічі «говоря дважды»
підкоті́вши холóші «подкачал штанины»

II. Другие украинско-русские звуковые соответствия

1. В одинаковых словах украинского и русского языков не всегда совпадают **а** и **о**, а именно:

а) украинскому [а] соответствует русское [о] в словах: *бага́тий* «богатый», *бага́ч* «богач», *гаря́чий* «горячий», *гаря́чка* «горячка», *хазя́їн* «хозяин»;

б) украинскому [о] соответствует русское [а] в словах: *борсу́к* «барсук», *зоря́* «заря», *ко́жний* «каждый», *коза́к* «казак», *коми́ш* «камыш», *коти́ти* «катить», *коми́рка* «каморка», *корова́й* «каравай», *кропи́ва* «крапива», *крохма́ль* «крахмал», *ота́ман* «атаман», *поро́м* «паром», *ро́зум* «разум», *робо́та* «работа», *рости́* «расти», *слов'я́ни* «славяне»; а также в приставке **роз-**: *ро́зділ* «раздел», *розлива́ти* «разливать», *розби́тий* «разбитый» и под.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бага́тий хазя́їн «богатый хозяин»

по гаря́чих сліда́х «по горячим следам»

ні сві́т ні зоря́ «ни свет ни заря»

бра́тися до робо́ти «приниматься за работу»

навча́ти ро́зуму «учить уму-разуму»

ви́щий розря́д «высший разряд»

2. Украинскому [у] в русском языке иногда соответствует [о], а именно:

а) в словах: *я́блуня* «яблоня», *я́блуко* «яблоко», *сусі́д* «сосед», *супе́рник* «соперник», *ма́рмур* «мрамор», *пу́рхати* «порхать», *воруши́ти* «ворошить, шевелить»;

б) в суффиксах **-увати, -уват(ий)**: *зимува́ти* «зимовать», *торгува́ти* «торговать», *білува́тий* «беловатый», *сірува́тий* «сероватый».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

о́чне я́блуко «глазное яблоко»

пу́рхати з місця на місце́ «порхать с места на место»

любуба́тися красві́дом «любоваться ландшафтом»

рекоме́ндува́ти на поса́ду «рекомендовать на должность»

вузькува́тий у плеча́х «узковатый в плечах»

малува́тий капелю́х «маловатая шляпа»

3. Украинским звуко сочетаниям **-оро-, -ере-, -оло-** в русском языке могут соответствовать звуко сочетания **-ра-, -ре-, -ля-, -ле-**: *охоро́на* «охрана», *прохоло́да* «прохлада», *хоро́брый* «храбрый», *прибере́жний* «прибрежный», *головни́й* «главный», *солóдкий* «сладкий», *полóн* «плен».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

охорóна кордóнів «охрана границ»
нагорóда за пóдвиг «награда за подвиг»
у нічнóму мóроці «во мраке ночи»
серéдня осві́та «среднее образование»
переві́щити влáду «превыситъ власть»
володі́ти собо́ю «владеть собой»

4. Перед согласными и в конце слов украинскому [ǎ] (на письме **в**) в русском языке часто соответствует звук [л]: *вовк* «волк», *шовк* «шелк», *пóвний* «полный», *жóвтий* «желтый», *мовча́в* «молчал», *сказа́в* «сказал».

Прочитайте вголос і запам'ятайте

сі́ньо-жóвтий прапор «сине-желтый флаг»
стовпí суспíльства «столбы общества»
я́годи шовко́виці «ягоды шелковицы»
то́вща водí «толща воды»
штовхну́в шта́нгу «толкнул штангу»

5. В украинском языке в начале слов перед гласным нередко появляется приставной звук [в] или [h]: *вогóнь* «огонь», *вúхо* «ухо», *ві́кно* «окно», *ві́спа* «оспа», *горíх* «орех», *го́стрий* «острый».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вогóнь і вода́ «огонь и вода»
вúха в'я́нуть «уши вянут»
мотáти собі́ на вус «мотать себе на ус»
вузька́ дорóга «узкая дорога»
бíти відбíй «бить отбой»
го́стрий бі́ль «острая боль»

III. Начальные звуки [y] — [в], [и] — [й]

Чтобы избежать стечения гласных (в первую очередь) или согласных, в украинском языке в начале слов могут чередоваться гласный [y] с согласным [в] и гласный [и] с согласным [й]. Поэтому то самое слово может начинаться то с гласного, то с согласного. Это касается и предлога у, который имеет вариант в, и союза і, который имеет вариант й.

Прочитайте вголос, знайдіть чергування **у—в**, **і—й** і з'ясуйте (уясните) його причини.

побáчив упéрше — бáчу впéрше «вижу впервые»
крóк уперéд — два крóки вперéд «два шага вперед»
зробíв усé — зробíли все «сделали все»
перейшо́в у на́ступ — перейшли́ в на́ступ «перешли в наступление»
солда́т іде́ — солда́ти йдуть «солдаты идут»

офіцер і солдат — солдат й офіцер

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленою буквою **i**, 2) зі вставленою буквою **и**.

П..р'я, оп..вночі, поч..нати «начинать», стр..ляти, обл..ччя, пор..г, іржав..ти, в..ноград, ш..стсот, ош..йник, автомоб..ль, ймов..рність «вероятность», люб..ти, іст..на.

З перших букв записаних слів повинно скластися латинське прислів'я (**поволі** — медленно).

2. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленою буквою **i**, 2) зі вставленою буквою **и**.

Щ..т, б..нóкль, ек..пáж, зен..т, áз..мут, п..лóт, с..стéма, еф..р, рац..óн, т..три, еп..зód, чемп..óн, ярл..к, єп..скоп, на́ц..я, ор..єнтір, практ..ка, юв..лéй, утоп..ст, р..кошét, м..льйóн, атлét..ка, ол..фа, ц..стérна, в..рус, ящ..к, оф..цér, ювел..р.

З перших букв повинен скластися вислів Л. Толстого (**безперéчний** — бесспорный; **умóва** — условие; **є** — является; **пра́ця** — труд).

3. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленою буквою **i**, 2) зі вставленою буквою **и**.

О́ч.. «глаза», дощ.. «дожди», м'у́х.., книжк.., огля́дач.. «обозреватели», корóтк.. «краткие», опівноч.. «в полночь», корж.. «лепешки», двіч.. «дважды», сі́дяч.. «сидя», ліж.., сказавш.., ону́ч.. «портянки», навкруг.., сті́льк.., уноч.. «ночью», ніш.., бик..

У кожному слові підкресліть другу від початку (подчеркните вторую от начала) букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову голландського філософа XVII ст. Б.Спінози: *«Зна́ючи свої́ ва́ди, ми ба́чимо...»* (**ва́да** — порок; **ба́чимо** — видим; **уника́ти** — избегать; **пови́нні** — должны).

4. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на голосні [a] і [o]. Перепишіть прислів'я і запам'ятайте.

Словник: **ма́є** — имеет; **вда́ча** — характер; **очéй не порива́й** — рта не разевай.

1. То не коза́к, що ота́маном не ду́має бу́ти. 2. Ко́жна голова́ свій ро́зум ма́є. 3. Вда́ча гаря́ча, а ро́зум ми́ші з'їли. 4. Без охóти нема́ робо́ти. 5. На чужі́й коро́вай очéй не порива́й.

5. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на голосний [y] Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **схо́ди** — ступеньки, лестница; **пильну́й** — будь внимательным; **влі́тку** — летом.

1. Яблуко від я́блуні недалéко па́дає. 2. Ко́лі мармурóвими схóдами ступа́єш, пильну́й, щоб не посковзну́тися. 3. Аби́ зиму́ перезимува́ти, то влі́тку не бу́демо голодува́ти.

6. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на звукосполучення **-оро-, -ере-, -оло-**. Перепишіть прислів'я і запам'ятайте.

Словник: **по** — после; **багато** — много; **журітися** — печалиться; **нехай** — пусть; **обгороджувати** — ограждать; **огорожа** — ограда.

1. Солдатський сон всюди солодкий. 2. По війні хоробрих багато. 3. Не журися, козаче, нехай твій ворог плаче. 4. Не обгороджуй себе огорожею, а приятелями.

7. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на звук [y]. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **помівка** — разговор; **гречаний** — гречневый; **вовна** — овечья шерсть.

1. За вовка помівка, а заєць кобілу з'їв. 2. Вмієш казати, вмій і мовчати. 3. Наговорів сім мішків гречаної вовни, і всі неповні.

8. Прочитайте афоризми вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **неможливо** — невозможно; **завжди** — всегда; **залишатися** — оставаться; **найщасливіший** — самый счастливый; **кількість** — количество; **отже** — следовательно; **чудовий** — чудесный; **якщо** — если; **справжній** — настоящий.

1. Неможливо завжди бути героєм, але завжди можна залишатися людиною. (Й.-В. Гете.) 2. Найщасливіша та людина, яка дає щастя найбільшій кількості людей. (Д. Дідро.) 3. Хто не живе для інших, той, отже, й для себе не живе. (Ю. Мушкетик.) 4. Яка чудова людина, якщо ця людина справжня. (Менандр.)

9. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **скаржитися** — жаловаться; **докір** — упрек; **здивуватися** — удивиться.

— Знову сьогодні вчителька скаржилася на тебе! — каже мати з докором своєму сину. А син здивувався:

— Як же це? Я ж бо сьогодні зовсім у школі не був.

10. Прочитайте вголос народне оповідання й перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **повагом** — медленно; **заколісаний** — укачанный; **повільний** — медленный; **захід** — запад; **обрій** — горизонт; **серпневий** — августовский; **зіроньки** — звездочки; **місяць** — луна; **сріблястий** — серебристый; **сйво** — сияние, свет; **трапитися** — встретиться; **зупинитися** — остановиться; **спросоння** — спросонок; **глянути** — посмотреть; **теж** — тоже; **штовх!** — толк!; **лишень** — только; **де** — где; **лишенько** — горюшко.

ЗАЇХАЛИ НА НЕБО

Їхали з Криму волами Дмитро з Іваном. Пóвен віз со́лі везлі. Вечорі́ло. Їхали по́вагом, не поспіша́ючи, і, заколи́сані пові́льною їздо́ю, задрі́мали. А со́нечко коті́лося-коті́лося на за́хід та й захова́лося за о́брієм.

Наста́ла те́пла серпне́ва ніч. Вісипали на не́бі зі́роньки, зійшо́в повнові́дий мі́сяць і залив усе́ навкру́г м'які́м срібля́стим ся́йвом. Чума́ки посну́ли вже, а во́лики йдуть собі́ та й іду́ть. Трапи́лася їм по доро́зі рі́чечка ши́рока, але не глибо́ка, а че́рез не́ї — мі́сток. Вузе́нький, лише́ оди́н віз проі́де. Зайшли́ воли́ на міст і зупини́лися.

Прокі́нувся Дмитро́ й нічо́го спросо́ння не розбе́ре: на не́бі зі́ркі сві́тяться, мі́сяць усміха́ється. Гля́нув уні́з — Бо́же мій! Уни́зу теж такі́ са́мі зі́ркі, мі́сяць, ще й жа́би кумка́ють. Дмитро́ штовх товари́ша під бі́к!

— Іва́не! Іва́не! А встава́й лише́нь, подиви́ся, де ми!

Прокі́нувся Іва́н, гля́нув — ли́шенько моє́!

— Дми́тре, це ж ми на не́бо заі́хали!

Комментарий к тексту. В украинском языке в конце глаголов может писаться **-ся** і **-сь**. Частица **-ся** пишется, когда следующее слово начинается на согласный, частица **-сь** — когда следующее слово начинается на гласный: *тра́пи́лася рі́чечка* — *тра́пи́лось о́зеро*; *коті́лося на за́хід* — *коті́лось уні́з*.

11*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Дмытро с Иваном ехали из Крыма. Соль везли. Ехали медленно и, укачанные ездой, задремали. На небе высыпали звездочки, полная луна взошла, все вокруг залила мягким серебристым светом. А волы идут и идут. По дороге им встретилась реченька широкая, но не глубокая. Зашли волы на мост и остановились.

Проснулся Дмытро, посмотрел: на небе звезды светят, луна улыбается, и внизу тоже звезды, луна, да еще лягушки квакают. Дмытро толк товарища под бок:

— Иван! Посмотри, где мы!

Проснулся Иван, посмотрел — горюшко мое!

— Это же мы на небо заехали!

12. Вивчіть напам'ять.

Словник: **мо́ва** — язык, речь; **коха́ння** — любовь.

Люби́ть Украї́ну у сні́ й наяву́,
вишне́ву свою́ Украї́ну,
красу́ її́, ві́чно живу́ і нову́,
і мо́ву її́ солов'я́ну...

Люби́ть у труді́, у коха́нні, в бою́,
як пі́сню, що лі́не зоре́ю...
Всім се́рцем люби́ть Украї́ну свою́ —

і вічні ми будемо з нею!

(В. Сосюра.)

РОЗМОВА

Словник: **дякую** — благодарю; **гарáзд** — хорошо; **зáвжди** — всегда; **трóхи** — немного; **занедúжав** — занемог, **дружíна** — жена; до **побáчення** — до свидания; **пробáчте** — извините; **затрíмав** — задержал.

- Дóбрий день, шанóвний пáне!
- Дóброго здоров'я вам, добрóдію!
- Як ся ма́єте, як пожива́єте?
- Дякую, усé гарáзд, як зáвжди. А ви як? Щось давнó я вас не бáчив.
- Я був трóхи нездоровíй, занедúжав. Алé тепér почува́юся дóбре.
- Переда́йте приві́т од ме́не ва́шій сім'ї, дружíні. До побáчення, добрóдію!
- Бува́йте здорові, шанóвний пáне! Пробáчте, що затрíмав вас.

Занятие 6. АПОСТРОФ И МЯГКИЙ ЗНАК

Апостроф ставится только перед **я, ю, є, ї**, которые обозначают два звука [йа], [йу], [йэ], [йи]. Согласные перед апострофом всегда звучат твердо (как перед **ь**).

Мягкий знак ставится только после зубных **д, т, з, с, ц, л, н** («де ти з'їси ці лини») и после **р** только перед **о** (*трьох*). Согласные перед мягким знаком всегда звучат мягко.

І. Апостроф

1. Апостроф ставится там, где в русском языке употребляется разделительный **ь** (после приставок на согласный перед **я, ю, є, ї**): *від'їзд* «отъезд», *в'їдливий* «въедливый», *під'язикóвий* «подъязычный», *об'єднáти* «объединить», *об'єм* «объем», *під'ярéмний* «подъяремный», *роз'ясніти* «разъяснить», *ад'ютáнт* «адъютант», *ін'єкція* «инъекция», *об'єкт* «объект».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

об'єднáвчий з'їзд «объединительный съезд»

під'їзнá кóлія «подъездной путь»

з'ясóвувати стосúнки «выяснять отношения»

нерозпíзнаний об'єкт «неопознанный объект»

під'язикóва кістка «подъязычная кость»

ад'ютáнт генерáла «адъютант генерала»

2. Апостроф ставится после губных («мавпа буф»), шипящих («ще їжджу»), заднеротовых («хуга гука») и **р** там, где в русском языке имеется разделительный **ь**: *в'юн* «вьюн», *бур'ян* «бурьян», *здоров'я* «здоровье»,

солов'їний «соловьиный», *п'є* «пьет», *п'ють* «пьют», *комп'ютер* «компьютер», *миш'як* «мышьяк», *Х'юстон* «Хьюстон».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

в'ючний кінь «вьючная лошадь»

міцне здоров'я «крепкое здоровье»

павіне пір'я «павлиньи перья»

б'є джерелом «бьет ключом»

швидкодійний комп'ютер «быстродействующий компьютер»

з Нью-Йорка в Рейк'явік «из Нью-Йорка в Рейкьявик»

3. Только в незаимствованных словах апостроф ставится и там, где в русском языке нет разделительного **ь**, после губных, если они стоят в начале корня, после гласного или **р**. *м'яч* «мяч», *п'ять* «пять», *в'язка* «связка», *зв'язок* «связь», *пам'ять* «память», *рум'яний* «румяный», *сурм'яний* «сурьмяный»; но: *свято* «праздник», *духмяний* «душистый», *тьмяний* «тусклый» и под.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

служба зв'язку «служба связи»

подарунок на пам'ять «подарок на память»

пом'яті штані «измятые брюки»

дév'ять днів «девять дней»

свята справа «святое дело»

різдвяна ялінка «рождественская елка»

II. Мягкий знак

1. В конце слова буква **ь** ставится на слух, разумеется, только после зубных («де ти з'їси ці лини»). Причем после **ц** в конце слова буква **ь** ставится почти всегда (исключения: *плац*, *палац* «дворец», *матрац*, *коц* «шерстяное одеяло», *паяц*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

далéка путь «далекий путь»

тéплий день «теплый день»

успішний підпри́сець «успешный предприниматель»

двéрі на́встіж «дверь настежь»

колісь і тепер «некогда и теперь»

широ́кий степ «широкая степь»

2. В середине слова буква **ь** ставится тоже на слух после зубных («де ти з'їси ці лини»), но, как правило, только перед твердыми нешипящими. Перед мягкими и шипящими буква **ь** обычно не ставится.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

українське військо «украинское войско»
козацький гетьман «казацкий гетман»
національно-визвольний «национально-освободительный»
Їмань і Їманщина «Умань и Уманщина»
волінський ліс «волынский лес»
найменший промінчик «самый малый луч»

3. Перед мягкими и шипящими буква **Ь** ставится в таких случаях:

- а) после буквы **л**: *бі́льше, па́льчик, чита́льня*;
- б) в притяжательных прилагательных, образованных от имен с буквой **Ь**: *не́нька* «мать» — *не́ньчин, Зі́нька* — *Зі́ньчин*, но: *Ната́лка* — *Ната́лчин*;
- в) в косвенных падежах, если буква **Ь** имеется в именительном падеже: *скрі́нька* «шкатулка, ящик» — *у скрі́ньці, аво́ська* — *в аво́сьці*, но: *павути́нка* — *у павути́нці*;
- г) в окончаниях глаголов перед **-ся**: *вчи́ть* — *вчи́ться, буду́ють* «строят» — *буду́ються, посу́нь* «подвинь» — *посу́нься*;
- д) как исключение, в словах *тьма́ний* «тусклый», *різьба́р* «резчик, ваятель», *ня́нчити* «нянчить», *бри́нча́ти*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

не́ньчина пора́да «мамин совет»
у мале́нькій скрі́ньці «в маленькой шкатулке»
у розкві́тлій бру́ньці «в расцветшей почке»
у ко́жній лу́нці «в каждой лунке»
поверта́ються до́ому «возвращаются домой»
тьма́ний ко́лір «тусклый цвет»

4. В суффиксах **-ськ(ий), -цьк(ий), -зьк(ий)** всегда пишется **Ь**: *ки́ївський, полта́вський, коза́цький, молоде́цький, запори́зький, кавка́зький*.

5. В заимствованных словах после зубных («де ти з'їси ці лини») там, где в русском языке стоит разделительный **Ь**, в украинском тоже ставится **Ь**: *порт'є́ра* «портьера», *брако́ньєр* «браконьер», *ко́ньяк*, *С'єрра-Нева́да*.

Но в давно заимствованных украинских собственных именах в таких случаях **Ь** не пишется: *Тетя́на* «Татьяна», *Уля́на* «Ульяна», *Ната́ля* «Наталья», *Оме́лян* «Емельян», *Кася́н* «Касьян», *Севастя́н* «Севастьян».

6. В заимствованных словах там, где в русском языке употребляется буквосочетание **ьо**, в украинском пишется **ьо**: *бата́льйо́н* «батальон», *меда́льйо́н* «медальон», *пави́льйо́н* «павильон», *кан'йо́н* «каньон».

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **пізнати** — узнать; **мова** — речь; **червоний** — красный; **шукати** — искать; **свято** — праздник.

1. Птицю пізнати по пір'ю, а людину по мові. 2. П'ять разів подумай, а один раз говори. 3. Червоне яблучко, а всередині черв'ячок. 4. Знає кіт, чиє сало з'їв. 5. Старій не той, хто багато літ має, а хто здоров'я шукає. 6. Бude й на нашому тижні свято.

2. Запишіть слова в три колонки, у яких на місці крапок (точек): 1) нічого не вставлено; 2) вставлено апостроф; 3) вставлено м'який знак.

Ул..яна «Ульяна», сп..яніння «опьянение», без..ядерний «безъядерный», квінтил..йон «квинтильон», б..юро «бюро», кров..ю «кровью», черв..як «червь», обережніст..ю «осторожностью», зм..який «размякший», пам..ять «память», потьм..яніти «потускнеть», згір..я «взгорье», Усол..є «Усолье», бар..єр «барьер», медал..йон «медальон», п..єса «пьеса», св..ященний «священный».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте вислів давньоримського поета Вергілія (**перемагає** — побеждает).

3. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **початок** — начало; **радься** — советуйся; **май** — имей; **чуткі** — слухи; **гіркий** — горький.

1. З самого початку думай, який буде кінець. 2. З усіма радься, а свій розум май. 3. Більше слухай, а менше говори. 4. Не всяким чуткам вір. 5. Сім разів одміряй, а один раз відріж. 6. Гірким лічать, а солодким калічать. 7. У чужій сторонці не так світить і сонце.

4. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленим **ь**; 2) без вставленого **ь**.

Охоронец.. «охранитель», янтар.., Хар..ків, стержен.., порт..єра, удариш..ся, умілец.., бат..ко «отец», в'єт..ся «вьется», тверд.. «твердь», всер...йоз, клубочат..ся «клубятся», павіл..йон, голуб.., оболон..ський (от *Оболонь*), ідал..ня «столовая», гул..ня «гульба», тон..ший, тюр..ма.

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову давньоримського філософа Сенеки: «*Найсильніший той...*» (**влада** — власть).

5. Прочитайте вголос афоризми. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **справжній** — настоящий; **корисний** — полезный; **шкідливий** — вредный; **відвертий** — откровенный; **щирий** — искренний; **облєсливий** — лстивый; **пам'ятати** — помнить; **біля** — возле; **як** — как; **той** — тот; **поклада(є)** — отдает.

1. Справжній друг пізнається в біді. (*Езон*.) 2. Корисних друзів є три, і шкідливих — три. Корисні друзі — це друг відвертий, друг щирий і друг, який уміє слухати. Шкідливі друзі — це друг лицемірний, друг облєсливий і друг, який багато говорить. (*Конфуцій*.) 3. Про друзів слід пам'ятати не тільки тоді, коли вони з тобою, а й тоді, коли їх нема біля тебе. (*Фалес*.) 4.

Ніхто не має більшої любові, як той, хто душу поклада за друзів. (Леся Українка.)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **юна́к** — юноша; **короткозо́рість** — близорукость; **зві́льнення** — освобождение; **до́відка** — справка; **наре́чена** — невеста; **сві́док** — свидетель; **гля́нули** — посмотрели; **зі́р** — зрение.

На призо́вній комісії юна́к, поси́лаючись на си́льну короткозо́рість, домага́ється зві́льнення від служби. Він приніс до́відку від окуліста і приві́в свою наре́чену як сві́дка. Чле́ни комісії гля́нули на дівчину й одноголо́сно ві́рішили зві́льнити юна́ка від служби че́рез сла́бкий зі́р.

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **леле́ка**, **чорногу́з**, **бу́сол** — аист; **ту́літися** — льнуть; **сво́го ча́су** — в свое время; **ла́гідний** — кроткий; **позба́вити** — избавить; **осору́жний** — противный; **жа́ба** — лягушка; **циба́тий** — длинноногий; **ціка́вість** — любопытство; **спочива́ти** — отдыхать; **хмара́нка** — облачко; **перетвори́тися** — превратиться; **горну́тися** — льнуть.

На хатах леле́ки. Чому́ ця га́рна благо́родна пті́ця так ту́литься до лю́дського житла́? І про це мені́ розпо́вів сво́го ча́су Миха́йло Серге́йович.

...Давно́-давно́ ходи́в оці́єю земле́ю сі́вий ла́гідний діду́сь — праслов'я́нський бог Сваро́г. І попросі́ли його́ лю́ди, щоб він позба́вив їх від уся́кого повзу́чого га́ддя та осору́жних жа́б. Пого́дився до́брый Сваро́г, зібрав у велеті́нський мі́х га́дюк, жа́б, гу́сінь, стоні́жок та і́ншу повзу́чу не́чисть і поні́с геть. А назу́стріч іде́ якийсь чолов'я́га — циба́тий і жи́лавий. Ши́я до́вга, як у гуса́ка. Побачи́в його́ Сваро́г і ка́же: віднесі́ цей мі́х до рі́ки Славу́ти та й ви́кинь у во́ду. Ті́льки одне́ про́шу: не розв'я́зуй мі́шка.

Ні́зько вкло́нівся сво́єму бо́гові довга́нь, узя́в но́шу та й поні́с. Несе́ та й несе́. А по́тім його́ поча́ла гри́зти ціка́вість: а що ж воно́ там, у мі́шку? І як же воно́ так: несу́ — і не подиви́тись? Ні. Зупини́вся чолов'я́га і розв'я́зав дра́тву. І то́ї ж мі́ті з мі́шка ви́слизнуло га́ддя, повистри́бували жа́би та й розпо́взли́ся по землі́.

А Сваро́г, що спочи́вав на хмара́нці, ба́чив усе́ це, кахи́кнув невдово́лено та й ка́же:

— Ага́... Не послухався? Ну що ж, чолові́че, бу́деш ти весь ві́к, бу́деш за́вжди збира́ти те, що ви́пустив...

І перетвори́вся чолов'я́га у циба́ту пті́цю, яку́ назва́ли чорногу́зом... І поча́ла та пті́ця живі́тися жа́бами та га́ддям. Збира́ти їх. Збірає́ й до́сі. Та до люде́й го́рнеться. На́че хо́че сказа́ти: не забува́йте, я від лю́дини пішла́! (С.Плацинда.)

Комментарий к тексту. В украинском языке имеются собирательные существительные (збірні іменники) типа *листя*, *пір'я*, *волосся*, *гаддя*. Они имеют средний род и употребляются только в единственном числе.

8*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Давным-давно ходил по земле праславянский бог Сварог. И люди попросили его, чтобы он избавил их от всяких противных гадов. Добрый Сварог собрал в большущий мешок змей, лягушек, гусениц, стоножек и прочую пресмыкающуюся нечисть и дал мешок какому-то длинноногому человечищу, чтобы тот выкинул его в Славуту, то есть в Днепр. «Только не развязывай мешок»,— сказал бог.

Низко поклонился человечище богу, взял мешок и понес. Но ему стало интересно, что же в этом мешке. Он остановился и развязал мешок. И в это мгновение из мешка выскользнули гады, повыскакивали лягушки и расползлись по земле.

Сварог, который отдыхал на облачке, видел все это и сказал:

— Не послушался? Теперь будешь собирать.

И превратился длинноногий человечище в птицу, которую называли аистом. Собирает аист лягушек и всяких гадов и к людям льнет, словно хочет сказать: я от человека произошел.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **шлях** — дорога, путь; **втримати** — удержать; **мур** — каменная стена; **підступ** — хитрость, коварство; **хуртовина** — метель; **занедбаний** — заброшенный; **рілля** — пашня; **зливний** — ливневый.

Шляху́ наза́д для нас не́ма!
Ніщо́ в путі́ нас не втрима́є!
Ми йде́м туди́, де Со́нце ся́є,
Поза́д — моско́вська́ тюрма́!

І хто ж на тюрм висо́кий мур
Зміня́є Со́нце Украї́ни!
Змете́м ми підступ авантю́р
Всесі́льним ві́тром хуртові́ни!

І оживе́ Свята́ Земля́,
Оми́та кро́в'ю і сльоза́ми,
Як та зане́дбана рілля́,
По́лита злі́вними доща́ми!..
1919 (С. Черкасенко.)

Розмова

Словник: **прихильність** — расположение; **нехіть** — нерасположение; **відра́за** — отвращение; **випромі́нювати** — излучать; **ла́гідність** — кротость; **за́здрість** — зависть; **зарозу́мі́ість** — высокомерие; **пиха́** — спесь; **ціка́во** — интересно; **пала́ти** — гореть; **байдуже́ий** — безразличный; **задово́лення** — удовлетворение; **насолóда** — наслаждение;

вважаю — считаю; **сумління** — совесть; **залéжати** — зависеть; **пра́гнення** — стремление; **бажа́ння** — желание; **шко́дити** — вредить; **подóбатися** — нравиться.

— Що во́но, що до одні́х люде́й відчува́єш прихі́льність, а до і́нших — нехі́ть, на́віть відрáзу?

— Рі́зні є лю́ди. Одні́ випромі́нюють ла́гідність, ненав'язливу доброзічливість, добро́ту, від і́нших ві́є за́здрістю, нетерпі́містю, зарозумі́лістю, пи́хотою.

— Ціка́во, як мене́ сприйма́ють і́нші лю́ди?

— Хтось, мо́же, відчува́є любóв до те́бе, пала́є коха́нням, а багато́м ти байду́жий, до́ки не потра́пиш у ко́ло їхні́х інте́ресів.

— Я вважа́ю, що найви́ще задово́лення, насоло́да — ма́ти чи́сте сумлі́ння.

— Ба́гато залéжить від на́шого пра́гнення й бажа́ння не шко́дити і́ншим лю́дям, а не про́сто ко́мусь подóбатися.

Заняття 7. СЛОВО І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

I. Значення слів

1. Значення на́віть одна́кових за звуча́нням слів украї́нської і росі́йської мов не за́вжди збіга́ється (не всегда совпадает).

Напри́клад, росі́йське сло́во *сердце* ма́є значення: 1) центра́льний о́рган кровоо́бігу; 2) сі́мвол почутті́в (чувств); 3) центр чо́го-не́будь; 4) рі́дко — гні́в. А украї́нське сло́во *серце*, крім то́го, ще означа́є: 5) ласка́ве зверта́ння (обращение) до ко́го-не́будь («душенька»); 6) рухли́ва (подвижная) части́на дзвóна («язык колокола»); 7) серцеві́на в ство́лі де́рева.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бра́ти бли́зько до се́рця «принимать близко к сердцу»

від щі́рого се́рця «от всей души»

на дні́ се́рця «в глубине души»

дійня́ти до се́рця «затронуть за живое»

ма́ти се́рце з пе́рцем «быть вьедливым»

зі́гнати се́рце «выместить зло»

2. Де́які (некоторые) одна́кові за звуча́нням слова́ в обо́х мо́вах мо́жуть ма́ти зовсі́м рі́зні значення.

Прочитайте вголос і запам'ятайте значення українських слів.

мі́сто «город» — **мі́сце** «место»

луна́ «эхо» — **мі́сяць** «луна»

неді́ля «воскресенье» — **ті́ждень** «неделя»

часі́ «времена» — **годи́нник** «часы»

шар «слой» — **ку́ля** «шар»
ба́ня «купол» — **ла́зня** «баня»
гарбу́з «тыква» — **каву́н** «арбуз»
піл «нары» — **підло́га** «пол»
пі́ка «рожа» — **спис** «пика»
ора́ти «пахать» — **репетува́ти** «орать»
міша́ти «перемешивать» — **заважа́ти** «мешать»
закаля́тися «запачкаться» — **загартóвуватися** «закаляться»
власний «собственный» — **влад́ний** «властный»

3. Їноді одне українське слово на російську мову перекладається словосполученням і навпаки (наоборот).

Прочитайте вголос українські слова й зверніть увагу на їхні переклади.

залізни́ця «железная дорога»
о́лія «растительное масло»
ма́сло «сливочное масло» -
сморо́дина «черная смородина»
порі́чки «красная смородина»
кислі́ця «дикая яблоня»
хрущ «майский жук»
зневі́ра «упадок духа»
знепритóмніти «потерять сознание»
зомлі́ти «впасть в обморок»
востáнне «в последний раз»
безви́хідь «безвыходное положение»
визначна́ пам'ятка «достопримечательность»
глухíй кут «тупик»
ді́кий ка́мінь «булыжник»
кі́сле молоко́ «простокваша»
до́вга лоза́ «чехарда»
бра́ти у́часть «участвовать»

4. У мові, у тому числі й українській, трапляються (встречаются) слова, однакові звучанням, але зовсім різні значенням (омоніми). Значення таких слів можна легко сплутати, тому їх треба (нужно) вивчити насамперед (в первую очередь).

Запам'ятайте подані омоніми.

луг «луг» — **луг** «щелочь»
штúчний «штучный» — **штúчний** «искусственный»
лі́тній «летний» — **лі́тній** «пожилой»
мото́рний «моторный» — **мото́рний** «проворный»
ба́лка «балка» — **ба́лка** «овраг»
стан «стан» — **стан** «состояние»

ла́ва «лава» — **ла́ва** «ряд» — **ла́ва** «скам'я»
загі́н «гибель» — **загі́н** «загиб»
ра́ція «рация» — **ра́ція** «смысл, резон»
па́ра «пара» — **па́ра** «пар»
бра́к «нехватка» — **бра́к** «испорченная продукция»
дру́жина «жена» — **дру́жина** «дружина»

5. Іноді трапляються слова́, дуже поді́бні звучанням, але́ різні значенням (пароніми). Значення таких слів теж можна лёгко сплутати.

Запам'ятайте подані пароніми.

адре́са «адрес» — **а́дрес** «приветственный лист»
тала́нт «талант» — **тала́н** «участь, судьба»
уя́ва «воображение» — **уя́влення** «представление»
мимохі́дь «мимоходом» — **мимохі́ть**, «нехотя»
глу́зд «толк, ум» — **глу́з** «насмешка»
серде́чний «сердечный» — **серде́шний** «несчастный»
лі́чити «считать» — **лі́кува́ти** «лечить»
обшу́кувати «обыскивать» — **ошу́кувати** «обманывать»
дру́жний «дружный» — **дру́жній** «дружественный»

II. Розряди слів за значенням

За значенням усі слова діляться на самостійні, службові й вигуки (междометия).

I. До самостійних належать (относятся):

- 1) іме́нники (имена существительные);
- 2) прикме́тники (имена прилагательные);
- 3) числі́вники (имена числительные);
- 4) займе́нники (местоимения);
- 5) дієсло́ва (глаголы);
- 6) прислі́вники (наречия).

Усі вони, крім прислівників, як і в російській мові, змінюються. Системи змінювання в обох мовах дуже близькі.

2. До службових належать:

- 1) прийме́нники (предлоги);
- 2) сполу́чники (союзы);
- 3) ча́стки (частицы).

Усі вони, як і в російській мові, не змінюються. Не змінюються також вигуки.

3. Найбі́льше в ко́жній мові іме́нників, прикме́тників, дієслів і прислівників. А кі́лькість (количество) займе́нників та службових слів обме́жена (ограниченное). Тому́ вони ча́сто повто́рюються в ре́ченнях (предложениях). І їх, вивчаючи ту чи іншу мову, потрі́бно запам'я́тати наса́мперед.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **дурний** — глупий; **часом** — порою, иной раз; **дарма** — напрасно; **блудіти** — блудять; **пита́йся** — спрашивай; **шту́ка** — искусство; **кру́к** — ворон; **злові́** — поймай; **ко́жний** — каждый; **поча́ток** — начало; **гро́ші** — деньги; **не ма́є** — не имеет; **ніко́ли** — никогда; **погоди́ти** — помирить.

1. Дурний язик попереду́ розуму біжить. 2. Щоб часом дарма не блудіти, чужого розуму пита́йся. 3. Не штука — вбіти кру́ка, злові́-но живо́го. 4. Ко́жний поча́ток важкий. 5. Хто гро́шей не ма́є, той спо́кійно спить. 6. Олію з водою ніко́ли не погоди́ш. 7. Від солóдких слів кисліці не посолóдшають.

2. Прочитайте речення і визначте значення слова *за́хід* у них.

Словник: **схі́д** — восток; **зірва́тися** — *тут*: начаться; **захопи́тися** — увлечься; **вда́тися** — получиться; **вжи́ти** — предпринять; **відверну́ти** — предотвратить.

1. По́їзд мчав із схóду на за́хід. 2. Со́нце стояло нізько на за́ході. 3. Пе́ред за́ходом со́нця зірва́вся вітер. 4. На за́ході літ він захопи́вся живо́писом. 5. Запланóваний за́хід не вда́вся. 6. Було вжи́то всіх за́ходів, щоб відверну́ти катастро́фу.

3. Прочитайте народну усмішку. Знайдіть у ній слова, близькі звучанням.

Словник: **недочу́ти** — ослышаться.

ГЛУХИЙ ДОЩИК

— До́щику, дощику, іди́ туди́, де про́сять.

— Де ко́сять? — недочу́в дощик та й побі́г на косови́цю.

— Дощику, дощику, іди туди, де ждуть.

— Де жнуть? — недочув дощик та й побі́г на жнива́.

— Дощику, дощику, іди туди, де чо́рно.

— Де вчо́ра? — недочув дощик та й побі́г туди, де неда́вно лив.

4*. Доберіть з дужок (из скобок) російські переклади до українськ паронімів.

1. Буді́нок, буді́вля, будóва (дом, здание, стройка). Велі́ти, волі́ти (предпочитать, велеть). 3. Виголо́шувати, оголо́шувати, проголо́шувати (объявлять, произносит, провозглашать). 4. Жорсткий, жорсто́кий (жестокий, жесткий). 5. Наго́да, приго́да (приключение, удобный случай)|

5. Наведені пароніми на російську мову перекладаються одним словом: *робóчий, робітні́чий* — рабочий; *зумóвлений, обумóвлений* — обусловленный; *цегля́ний, цеге́льний* — кирпичный. Яке різне значення ма українські пароніми в реченнях?

Словник: **гурто́житок** — общежитие; **о́дяг** — одежда; **ко́лір** — цвет; **димáр** — дымовая труба.

1. У робітничому гуртожитку є сімейні кімнати. — Де можна купити робочий одяг? 2. Зелений колір рослин зумовлений хлорофілом. — У договорі, здається, все було обумовлене. 3. Над селом здіймався цегляний димар. — Посеред поля чорнів цегельний завод.

6. Прочитайте вголос вірш і поясніть значення українських назв міся-⁷ців.

Словник: **співанка** — песня; **клікати** — звать; **будувати** — строить; **квіти** — цветы; **привітати** — поздравить; **чудовий** — чудесный; **всюди** — везде; **червоний** — красный; **достиглий** — созревший; **додолу** — к земле; **газдує** — хозяйничает; **смачний** — вкусный; **мряка** — туман; **жаль** — жалость; **останній** — последний; **груддя** — комья (значення назв українських назв місяців — у занятті № 2).

СПІВАНКА ПРО МІСЯЦІ

Ой місяць січень кліче мороза,
морозить ліця, щипає носа.
А місяць лютий вітрами дує,
на водах з льоду мості будує.
Березень-місяць льоді полонить,
весняну пісню річка задзвонить.
Квітами квітень всіх привітає,
усі садочки порозквітає.
Гей, травень прийде у дні чудові,
простелить всюди трави шовкові.
А місяць червень луги покосить,
червоним соком ягідки зростить.
А місяць липень гарячим літом
обсіпле липи пахучим цвітом.
А місяць серпень серпом задзвонить,
достиглий колос додолу склонить.
Вересень-місяць добре газдує,
овоч смачненький дітям дарує.
А місяць жовтень мряку розвіє,
в лісах, в садочках лист пожовтіє.
А листопад той жалю не має,
з дерев останнє лістя зриває.
А місяць грудень на радість людям
сніжком присіпле замёрзле груддя.

(М. Підгірянка.)

7*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Зима (декабрь, январь, февраль) снежком мерзлые комья присыплет, щиплет нос и на водах из льда мосты строит. Весна (март, апрель, май) льды поламает, поздравит всех цветами и везде расстелит шелковые травы. Лето (июнь, июль, август) луга покосит, ягоды оросит красным соком и к земле

созревший колос пригнет. Осень (сентябрь, октябрь, ноябрь) дарит людям вкусные плоды и срывает последние листья с деревьев.

8. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **колі́шній** — прежний; **селя́нство** — крестьянство; **по́лудень** — полдник; **перепочи́нок** — передышка; **вважа́вся** — считался; **на́дто** — особенно; **пра́вити** — служить; **півник** — петушок; **запа́морочливо** — одуряюще; **сколо́тяне (масля́нка)** — пахта; **ю́шка** — суп, жидкость; **залиша́тися** — оставаться; **господі́ня** — хозяйка; **чи** — или; **на́впакі́** — наоборот; **наре́шті** — наконец; **ля́ний** — льняной; **буде́нний** — будничный; **смакува́ти** — быть по вкусу; **вершко́вий** — сливочный; **кра́шанка** — яйцо; **гру́дочка** — комок; **прозо́рий** — прозрачный; **пахті́ти** — пахнуть.

День коли́шнього селя́нства розподіля́вся так: сніда́ння — о вóсьмій годині́ ра́нку; обі́д — о двана́дцятій дня; по́лудень — о четве́ртій—п'я́тій годині́ дру́гої полови́ни дня; ве́черя — о вóсьмій годині́ ве́чора.

Найкрасі́вішим з усі́х цих трудо́вих перепочи́нків вважа́вся обі́д. На обі́д варі́вся борщ і до борщу́ ка́ша. Сам борщ міг бу́ти і з ри́бою, і з солони́ною, і з сві́жим м'ясо́м, а то на́віть і з ку́рятиною; за ку́рятину на́дто восе́ні пра́вили молодéнькі півники; на той час нара́стала вже молодá капуста́, і борщ із сві́жою капусто́ю і молодéньким півником па́хнув запа́морочливо. І ка́ша. Ка́ша пше́нчана, каша греча́на, каша я́чна! Найчасті́ше — пше́нчана. Пше́нчана з борщово́ю підлі́вою, із сколо́тяним; сколо́тяне — це та ю́шка, яка залиша́ється пі́сля то́го, як господа́ня зби́вала на ма́сло смета́ну; ка́ша могла́ бу́ти і з молоко́м; холо́дна ка́ша — з гаря́чим молоко́м чи, на́впакі́, гаря́ча ка́ша — з холо́дним моло́ком; ка́ша могла́ бу́ти, наре́шті, з олі́йкою — ля́ною, конопля́ною; ці олі́йки бу́ли будéнні, ма́ло смакува́ли до́брим лю́дям. Царі́вною всі́х олі́й бу́ла со́няшникова, паху́ча, ніжна і така сма́чна, що за ву́ха не відтя́гнеш. Смак вершко́вого ма́сла ма́ло хто знав, так са́мо як і яе́ць, чи крашано́к, як їх у нас назива́ли. Ма́сло на столі́ могло́ появ́итися лишé в неде́лю, коли́ ма́ма пиро́гі пекла́ і пе́ред тим з яко́їсь наго́ди ма́сла наколоті́ла. Тоді́ від гру́дочки ма́сла відколу́пувалася малéнька, як напе́рсток, гру́дочка. Ма́ма кла́ла її на розі́гріте блю́дце. Ма́сло та́нуло і ставало́ прозо́рим, золоті́стим, як і со́няшникова олі́я. Ма́ма вмо́кала пі́рце в блю́дце і зма́зувала пирі́жок зве́рху. Та́кий пирі́жок пахті́в ще краще́, ніж зма́заний олі́єю. (І. Сенченко.)

Коментар до тексту. В українській мові в орудному відмінку (в творительном падеже) однини іменники й прикметники можуть мати тільки закінчення **-ою** (з кінцевим **-ю**): з *ри́бою* «с рыбой», з *молодо́ю капусто́ю* «с молодой капустой».

9*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Обед у нас считался самой красивой трудовой передышкой. На обед варили борщ и кашу. Борщ мог быть с рыбой, солониной, свежим мясом и

даже с курятиной. Борщ со свежей капустой и молодым петушком пахнул одуряюще. Каша была пшеничная, гречневая или ячневая. Чаще всего — пшеничная. Холодная — с горячим молоком, горячая — с холодным. Могла быть, наконец, и с растительным маслом — подсолнечным, льняным или конопляным. Вкус сливочного масла мало кто знал, как и яиц. Масло на столе могло появиться лишь в воскресенье, когда мама пироги пекла и перед тем комком масла сбила. Тогда она смазывала им пирожки сверху. Они пахли еще лучше, чем смазанные растительным маслом.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **червоний** — красный; **з'явище (явище)** — явление; **лінути** — нестись; **вмить** — мгновенно; **золотіння** — золочение; **фарба** — краска, цвет.

Сяє степ в червонім злоти,
В травах тоне передзвін...
Скільки з'явищ у природі,
Скільки звуків і картин!

Десь музика замирає,
Десь прорвалася, десь бринить;
Розум звуки перевіряє
І за ними ліне вмить.

Світло й тіні в золотінні,
В фарбах райдужних злились
І в шовковім шелестінні
Степом-морем понеслись.

(Г. Чупринка.)

Розмова

Словник: **рушнік** — полотенце; **юшка** — суп; **лókшина** — лапша; **печéня** — жаркое; **грудка** — кусок; **скібка** — ломтик; **пампúшка** — пышка; **шінка** — ветчина; **я́чня** — яичница; **сі́ченик** — рубленая котлета; **квасо́ля** — фасоль; **бі́ла ка́ва** — кофе с молоком; **шматок** — кусок; **пля́шка** — бутылка; **скля́нка** — стакан; **до речі** — кстати; **обме́жити** — ограничить; **стра́ва** — блюдо; **узва́р** — компот из сухофруктов; **мли́нці** — блины; **сир** — творог.

— Де тут можна руки помити?
— Умивальник он там, але електросушійка не працює.
— Хоч рушнік із собою носі. Але обійдемося й без витирання.
— Що будеш брати? Я беру юшку з лókшиною, печеню з картоплею, чай, дві грудки цукру і три скібки хліба.
— А я візьму собі борщ з пампúшками, шінку з я́чною, ні, краще сі́ченики з маринóваною квасо́лею, бі́лу ка́ву і три шматкі хліба.

— Візьмі ще пляшку води та дві чисті склянки. До речі, грошей багато маєш із собою?

— Ні, я сам хотів тебе про це запитати.

— У такому разі нам доведеться обмежити свої апетити й відмовитися від дорожчих страв.

— Беру тільки мінну кашу й чай.

— А я — узвар і млинці з сиром.

Заняття 8. ПРИЙМЕННИКИ І СПОЛУЧНИКИ

Прийменники й сполучники служать для з'єднання слів у реченні. Тому частота вживання (употребления) їх у мові дуже (очень) велика.

Звучання більшості прийменників та сполучників української і російської мов збігається (совпадает). Але є й відмінності (различия).

I. Прийменники

1. Своім звучанням відрізняються (отличаются) від російських такі прийменники: *від* «от», *між* «между», *поруч* «рядом с», *біля* «возле», *повз* «мимо», *про* «о», *крізь* «сквозь», *обабіч* «по обеим сторонам», *завдяки* «благодаря», *внаслідок* «вследствие», *згідно* з «согласно», *незважаючи на* «несмотря на», *всупереч* «вопреки», *задля* «ради», *понад* «сверх, выше», *край* «у, возле».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

від голови до ніг «от головы до ног»

між двома вогнями «между двух огней»

біля рідного дому «у родного дома»

пропустити повз ву́ха «пропустит мимо ушей»

обабіч дороги «по обеим сторонам дороги»

край дороги «у дороги»

завдяки спільним зусіллям «благодаря общим усилиям»

згідно з наказом «согласно приказу»

задля миру на землі «ради мира на земле»

всупереч здоровому глуздові «вопреки рассудку»

крізь зуби цідити «сквозь зубы говорит»

понад два тижні «свыше двух недель»

2. В українській мові російським прийменникам *с* і *из* відповідає (соответствует) один прийменник *з*, який має варіанти *із*, *зі*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

звертаюся з проханням «обращаюсь с просьбой»

приїхав з Києва «приехал из Киева»

з великою приємністю «с большим удовольствием»

з мене досить «с меня хватит»

з гарма́ти по горобця́х «из пушки по воробьям»
з кутка́ в куто́к «из угла в угол»

3. В українській мові російським прийменникам *к* і *до* відповідає один прийменник *до*. Іноді прийменник *к* перекладається прийменником *на*,

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
до сьо́мого по́ту «до седьмого пота»
аж до сме́рті «до гробовой доски»
до ва́ших по́слуг «к вашим услугам»
прийти́ до зго́ди «прийти к соглашению»
о́дяг на свя́то «одежда к празднику»
бу́ти на деся́ту годі́ну «быть к десяти часам»

4. Український прийме́нник *в* має фонетичний варіант *у* і відповідає російському *в*. А російський прийменник *у* перекладається на українську мову прийменниками *біля*, *коло*, *в* (*у*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
ві́кно в сад «окно в сад»
живу́ в Ки́єві «живу в Киеве»
жив у Ки́єві «жил в Киеве»
купи́в у крамні́ці «купил в магазине»
купи́в у бу́кініста «купил у букиниста»
зустріне́мось бі́ля вхо́ду «встретимся у входа»
будіно́к ко́ло (бі́ля) дорóги «дом у дороги»

5. Російському прийменникові *по* в українській мові відповідають прийменники *з*, *за*, *че́рез*, *у*, *для*, *щодо*, *по* або безприйменникова конструкція.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
ле́кція з істо́рії «лекция по истории»
за да́вньою зви́чкою «по старой привычке»
ста́лося че́рез неува́жність «случилось по невнимательности»
зна́ти з газе́т «знать по газетам»
назива́ти на ім'я́ «называть по имени»
зале́жно від пого́ди «смотря по погоде»
комі́сія для переви́рки «комиссия по проверке»
їдемо дорóгою «едем по дороге»
збира́ємось у п'я́тниці «собираемся по пятницам»
ста́рший звання́м «старший по званию»
украї́нець ро́дом «украинец по происхождению»

II. Сполучники

1. Від російських відрізняються такі сурядні (сочинительные) сполучники: *але* «но», *протé* «однако», *затé* «зато», *абó* «или», *чи* «или», *теж* «тоже», *також* «также», *не тільки ...а й* «не только ... но и». Сполучник *та* може мати значення «и» і «но».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

повóлі, алé впéвно «медленно, но уверенно»
зимá, протé не хóлодно «зима, однако не холодно»
в четвéр чи п'ятницю «в четверг или пятницу»
вранці абó ввéчері «утром или вечером»
раз, та гарáзд «раз, но хорошо»
хліб та водá «хлеб и вода»

2. Від російських відрізняються такі підрядні (подчинительные) сполучники: *щó* «что», *щоб* «чтобы», *як* «как», *якщó* «если», *якб́и* «если бы», *ко́лі б* «если бы», *аб́и* «лишь бы», *бо* «так как», *тому́ щó* «потому что», *тож* «потому», *таж* «ведь», *ніж* «чем», *чи* «ли», *хоч* «хотя», *дарма́ щó* «хотя», *аджé* «потому что, ведь».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вчу́ся, щóб знáти «учусь, чтобы знать»
сказáв би, якб́и знав «сказал бы, если бы знал»
якщó трéба б́уде «если понадобится»
поспішáй, бо запі́знишся «спеши, потому что опоздаешь»
ко́лі б знав, де впадéш «если бы знал, где упадешь»
хай співа́є, аб́и не го́лосно «пусть поет, лишь бы не громко»
переві́р, чи все гарáзд «проверь, все ли хорошо»
він втомі́вся б́ільше, ніж я «он устал больше, чем я»

3. В українській мові є ціла група порівняльних (сравнительных) сполучників із значенням «как будто», «словно»: *як*, *мов*, *немов*, *немовби*, *немовбито*, *наче*, *начеб*, *начебто*, *неначе*, *неначебто*, *ніби*, *нібито*, *буцім*, *буцімто*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

як ка́мінь з се́рця «словно гора с плеч»
мов у сні «как во сне»
на́че сі́ль в о́ці «как бельмо на глазу»
ні́би у во́ду диві́вся «словно в воду глядел»
ненáче ві́тром здúло «словно ветром сдуло»
бу́цімто й не зна́є «словно не знает»

4. Значення «то есть» мають такі українські пояснювальні сполучники: *тобто*, *цебто*, *або*, *чи*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Словник: **підприємство** — предприятие; **пристосування** — приспособление; **виробництво** — производство; **незалежний** — независимый.

1. Організація управління підприємствами, або менеджмент, має велике значення. 2. Конверсія, тобто пристосування військового виробництва для забезпечення мирних потреб, стала можливою лише в незалежній Україні.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **ліпше** — лучше; **пита́й** — спрашивай.

1. На те голова, щоб у ній розум був. 2. Або розумне казати, або зовсім мовчати. 3. Ліпше з розумним у біді, ніж з дурним у добрі. 4. Свій розум май, але мудрих людей пита́й. 5. Не тягни пса за хвіст, бо вку́сить.

2*. Перекладіть на українську мову, правильно вживаючи (употребляя) прийменники.

Словник: **поганий** — плохой; **сприя́ння** — содействие; **віщува́ння**, **прогно́з** — предсказание; **по́милка** — ошибка; **склада́ння** — составление.

У родного порога; дерево у дороги; согласно приказу директора; несмотря на плохую погоду; благодаря вашему содействию; вопреки всем предсказаниям; лекция по географии; случилось по ошибке; комиссия по составлению плана работы.

3*. Перекладіть на українську мову, правильно вживаючи сполучники.

Словник: **зійшло́** — вошло; **тре́ба** — нужно; **крини́ця** — колодец; **пога́но** — плохо; **добре́** — хорошо; **йти́** — идти.

1. Лишь бы солнце вошло — день будет. 2. Чтобы рыбу есть, нужно в воду лезть. 3. Не плюй в колодец, потому что схочешь водицы. 4. Если бы знал, где упаду, то соломы подстелил бы. 5. Лучше плохо ехать, чем хорошо идти.

4. Прочитайте вголос афоризми й запам'ятайте їх.

Словник: **тре́ба** — нужно; **по́рух** — движение, порыв; **ва́ртий** — стоит; **спра́ва** — дело; **рішене́ць** — решение; **ма́є** — должен; **запобі́гти чо́мусь** — предупредить что-либо; **поганий** — плохой; **боягу́зтво** — трусость.

1. Щоб змінити людей, їх треба любити. (*І. Песталоцці.*) 2. Найкращі душевні порухи нічого не варті, якщо вони не приводять до добрих справ. (*Ж. Жубер.*) 3. На те й ліхо, щоб з тим ліхом боротись. (*Т. Шевченко.*) 4. Якщо хтось знає, який рішенець він має прийняти, щоб зробити щось добре або запобігти чомусь поганому, але не робить цього, то це називається боягузством. (*Б. Спіноза.*)

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **додому** — домой; **гудзик** — пуговица; **зауваження** — замечание; **кривдити** — обижать.

Прийшов учень із школи додому. Глянула мама — новий костюмчик пом'ятий, наче його теля жувало, вимазаний у грязюку, усі гудзики повідривані.

— Де це ти був, що робив? — аж сплеснула руками мама.

— Та це я Миколі зробив зауваження, щоб малих дітей не кривдив.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **захоплення** — увлечение; **восені** — осенью; **першість** — первенство; **обов'язково** — обязательно; **копнути** — ударить ногой; **стеля** — потолок; **і поготів** — тем более; **цегліна** — кирпич; **загорнути** — завернуть; **чіпати** — трогать; **пакунок** — сверток; **буц** — тук; **щосіли** — изо всех сил; **мабуть** — вероятно.

У нашому класі що не учень, то й якесь нове захоплення. Калюжний з дев'ятого вступив до футбольної команди. І коли восені, вже в десятому, наша, шкільна команда завоювала першість і її фотографія була вміщена в районній газеті, він і зовсім задір носа. Ходить — на нас і не гляне. І все, що тільки лежить на дорозі, обов'язково носком копне. Я книжку якось упустив, то він її запузирив під самісіньку стелю.

Ну, ми його й провчили: я і Мишко. Я задавак не терплю, а Мишко і поготів.

Принесли до класу цегліну, загорнули в газету й поклали недалеко від дверей. І кожному, хто вбігає в клас, кричимо, щоб не чіпав: то для Калюжного гостинець.

Аж ось і Калюжний. Побачив пакунок, розігнався та й буц! — щосіли носком. Хотів, мабуть, зафутболити під стелю. Тільки цегліна — не книжка, цегліна лежить, як лежала, зате Калюжний ухопився за ногу й поойкав до парті. (А. Дімаров.)

Коментар до тексту. В українській мові звичайно вживається стягнена форма прикметника (без кінцевих **-я**, **-ю**): *шкільна команда* «школьная команда», *весняна пора* «весенняя пора», *у весняну пору* «у весеннюю пору».

7*. Перекладіть на українську мову.

Когда школьная футбольная команда завоевала первенство и ее фотография была помещена в районной газете, Калюжный совсем задрал нос. Все, что только лежит на пути, он обязательно зафутболит под потолок. И мы — я и Мишко — проучили его. Принесли в класс кирпич, завернули в газету и положили недалеко от двери. И каждому кричим, чтобы не трогал. Это для Калюжного гостинец. И вот он вбегает в класс. Увидел сверток, разогнался и изо всех сил ударил носком. Только кирпич — не книга и не шапка, он не полетел под потолок, зато Калюжный ухватился за ногу и поохал к парте.

8. Вивчіть напам'ять народну пісню.

«Ой чого́ ти, дубе,
На яр похили́вся?
Ой чого́, коза́че,
Не спиш, зажури́вся?»

«Гей, мене чару́ють
Зорі́ се́ред но́чі.
Не даю́ть засну́ти
Се́рцю ка́рі о́чі.

Гей, лети́, мій ко́ню,
Стéпом і яра́ми,
Розбий мою́ ту́гу
В бою́ з ворога́ми».

Розмова

Словник: **зверну́ти ува́гу** — обратить внимание; **намага́тися** — стремиться; **кише́ня** — карман; **шукáти** — искать; **зрі́ст** — рост; **штани́** — брюки; **череві́к** — ботинок; **ко́мір** — воротник; **засте́бнути** — застегнуть; **гу́дзик** — пуговица; **карта́тий** — в клетку; **пасува́ти** — подходит, быть к лицу; **кравáтка** — галстук; **смак** — вкус; **шпі́лька** — булавка; **ви́шуканий** — изысканный; **шка́рпе́тка** — носок; **папу́га** — попугай; **браку́є** — не хватает; **капелю́х** — шляпа.

— Ти зверну́в ува́гу на оди́н парадóкс у крамні́цях?

— Що́ все доро́ге? Це́ й зрозумі́ло: ко́жен намага́ється кише́ні тоби́ вивернути.

— Це́ пра́вда. Але́ я ма́ю на ува́зі інше. Шукáєш, напри́клад, ко́стюм, щоб купі́ти. Тоби́ трéба, скажі́мо, со́рок во́сьмий ро́змір, а виявля́ється, що в крамні́цях є ті́льки со́рок четве́ртий та ші́стдеся́тий. Нарéшті, зда́ється, знайшо́в потрі́бний ро́змір та зрі́ст, так штани́ заті́сні або́ піджа́к мі́шком ві́сить.

— А ти про́бував шукáти ту́флі або́ череві́ки? Чи сорóчку: то ко́мір на гу́дзика не засте́бнеш, бо не схóдиться, то кулака́ за ньóго впхну́ти мо́жеш.

— Протé тво́я карта́та сорóчка дуже́ пасу́є тоби́. І ця елега́нтна кравáтка ді́брана зі сма́ком, і шпі́лька ви́шукана. А шка́рпе́тки — наче папу́ги. Браку́є лишé капелю́ха й трості́ни.

— Хо́чеш сказа́ти: і бу́ду схóжий на Ча́рлі Ча́плі́на?

Заняття 9. ЧАСТКИ І ВИГУКИ

Ча́стки й ви́гуки служать перева́жно для ви́раження рі́зних емо́цій, почутті́в (чувств).

Ча́стки надають окре́мим (отдельным) словам чи реченням певних відтінків значення.

Ві́гуки виступають як емоційні замі́нники цілих ре́чень, ви́словів.

I. Ча́стки

Ча́стки бувають:

1. Стве́рджувальні (утвердительные) в значенні «да», «конечно»: *так, таж так, еге, ага, аякже, авжеж, атож, звичайно, безперечно.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

так, це пра́вда «да, это правда»

авже́ж, не забу́ду «конечно, не забуду»

ая́кже, зроблю́ «как же, сделаю»

звича́йно, прийду́ «разумеется, прийду»

додо́му? — еге́! «домой? — ага!»

2. Запе́речні (отрицательные): *не* «не», *ні* «нет», *ні* «ни», *ані* «ни».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ні, я не пого́джуюся «нет, я не соглашаюсь»

і ні сло́ва не сказа́в «и ни слова не сказал»

ані копі́йки в кишéні «ни копейки в кармане»

3. Спонука́льні (побудительные): *хай, неха́й* «пусть», *го́ді* «хватит», *бодáй* «чтоб», *га́йда* «пошел», *ну* «ну», *на́* «на», *-бо, -но* «-ка».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

га́йда, біжі́мо «айда, побежали»

го́ді, перестань жартувати «хватит, перестань шутить»

на́, забирай усе́ «на, забирай все»

бодáй ти сказа́вся «чтоб ты пропал»

ході́-но сюди́ «поди-ка сюда»

4. Пита́льні (вопросительные): *хіба́* «разве», *невже́* «неужели», *чи* «ли», *га* «а».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

чи всі зібра́лися? «все ли собрались?»

хіба́ я не каза́в? «разве я не говорил?»

невже́ це пра́вда? «неужели это правда?»

га? що ка́жеш? «а? что говоришь?»

5. Підси́лювально-виді́льні (усилительно-выделительные): *же* (ж) «же», *лише́* (лиш, лишéнь) «лишь», *ті́льки* «только», *на́віть* «даже», *ще* «еще», *хоч* «хотя», *аж* «даже, вплоть, аж», *-такі́* «-таки, все же».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

навіть вітер ущух «даже ветер затих»

тільки цього ще бракувало «только этого еще не хватало»

ти ж хотів учитися «ты же хотел учиться»

аж до ранку «до самого утра»

аж три дні «целых три дня»

6. Уточнювальні (уточняющие): *ма́йже* «почти», *са́ме* «именно», *якраз* «именно», *то́чно* «точно», *приблизно*, «приблизительно», *тро́хи не* «чуть не», *мов, немов, на́че, ніби, нібито* «словно, будто».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

рівно о п'ятій годині «ровно в пять часов»

ма́йже в пов́ному скла́ді «почти в полном составе»

са́ме на Вели́кдень «как раз на Пасху»

мо́вби не чу́є «словно не слышит»

тро́хи не ці́лу ніч «без малого всю ночь»

II. Вигуки

Вігуки бувають:

1. Емоційні (эмоциональные):

а) багатозначні, які можуть виражати як позитивні, так і негативні почуття: *о, ой, ох, ух, ого́*;

б) позитивні: *ура́, сла́ва, бра́во, диві́* «смотри», *чи ти ба* «смотри ты»;

в) негативні: *пхе* «фу», *тьху* «тьфу», *фе* «фи», *брр* «брр», *жах* «ужас», *цур йому́* «будь он неладен», *от тобі́ й на́* «вот тебе и на», *от тобі́ й ма́єш* «вот тебе и раз».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ох, як га́рно! «ох, как красиво!»

ох, яке безла́ддя! «ох, какой беспорядок!»

ух, ну й глі́боко! «ух, ну и глубоко!»

ой, як до́вго чека́ти! «ой, как долго ждать!»

диві́, скі́льки наро́ду «смотри, сколько народа»

тьху, як наляка́в «тьфу, как напугал»

2. Спонукальні (понудительные): *ну* «ну», *геть* «вон», *го́ді* «хватит», *цить* «цыц», *тсс* «тсс», *алло́* «алло», *гей* «эй», *аго́в* «ау», *гвалт* «караул», *про́бі* «спасите»; *тпру* «тпру», *соб* «влево», *цабе́* «вправо», *киць-киць* «кис-кис», *агуш* «кыш».

Прочі́тайте вголос і запам'ятайте.

аго́в, де ви? «ау, где вы?»

гей, допомо́жі мені́! «эй, помоги мне!»

ну, го́ді відпочива́ти «ну, хватит отдыхать»
геть з-пе́ред очей! «прочь с глаз!»
гвалт, злоді́ї! «караул, воры!»

3. Вигуки етике́ту (междометия этикета): *добри́день* «добрый день», *добри́вечір* «добрый вечер», *добра́ніч* «спокойной ночи», *до побáчення* «до свидания», *помага́йбі* «бог помочь», *спаси́бі* «спасибо», *проба́ч* «извини», *будь ла́ска* «пожалуйста», *про́шу* «пожалуйста».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

добра́ніч, хло́пці «спокойной ночи, парни»
до побáчення, дру́зі «до свидания, друзья»
будь ла́ска, почека́йте «пожалуйста, обождите»
про́шу, сіда́йте «пожалуйста, садитесь»

4. Звуконаслідувальні (звукоподражательные): *ха-ха-ха*, *кахі́*, *кукурі́ку* «кукареку», *няв-няв* «мяу-мяу», *брязь* «бряк», *плюсь* «бултых», *сіп* «дерг».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кукурі́ку — **заспіва́в піве́нь** «кукареку — запел петух»
няв-няв — **обізва́вся кіт** «мяу-мяу — отозвалась кошка»
бовть у во́ду «бултых в воду»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **зарі́з** — убой; **покона́ти** — погибнуть.

1. «Будь ла́ска» не кла́няється, а «спаси́бі» спі́ни не гне. 2. Яке «помага́йбі», таке й «до́брого здоро́в'ячка». 3. Пі́вня на зарі́з несúть, а він ка́же: «Кукурі́ку!» 4. У робо́ті «ох», а їсть за трьох. 5. «Соб, тпру, до ярма!» — огля́нувся, аж нема́. 6. Авже́ж, не все бі́тимуть, коли́сь і переста́нуть. 7. Бода́й ті́ ворогі покона́ли до но́ги.

2. Прочитайте вислови українських письменників і запам'ятайте їх.

Словник: **обо́в'язок** — долг; **щогоди́ни** — каждый час; **замика́ти** — запира́ть; **казко́вий** — сказочный.

1. Хіба́ не наш обо́в'язок робі́ти житт́я кра́щим? (Ю. Мушкетик.) 2. Прикраша́ймо ж зе́млю свою́, ю́ні дру́зі, щодня́, щогоди́ни. (М. Рильський.) 3. О лю́ди, свою́ ду́шу не замика́йте на замкі́! (П. Тичина.) 4. Ні, со́нний спо́кій зо́всім нам не сні́ться. (В. Симоненко.) 5. Хай бу́де в нас усе́ казко́ве: облі́ччя, о́дяг і душа́. (І. Жиленко.)

3*. Перекладіть на українську мову.

1. Да, наш долг — каждый день, каждый час украшать свою землю. 2. Пусть жизнь будет лучше. 3. Пожалуйста, помоги мне. 4. Нет, сонный покой нам не снится.

4. Прочитайте вголос народне оповідання й перекажіть його українською мовою.

Словник: **обіцянка** — обещание; **обдуріти** — обмануть; **гуп** — бух; **додóлу** — вниз; **жарт** — шутка.

ЦИГАНОВА ОБІЦЯНКА

Знайшов циган мед у дуплі, але високо на дереві.

— Ей,— каже,— Боженьку! Допоможі, будь ласка, вілізти на це дерево. З того во́ску, що там, до церкви всучу́ такú свічку, як моя нога́.

Поліз і я́кось-таки відряпався. Наївся ме́ду до́бре там, тоді й ка́же:

— Чим-небу́дь Бо́га обдуріти, аби́ ду́шу засолоди́ти!

Ті́льки сказа́в це — та й гуп додо́лу!

— Ай,— ка́же,— Бо́женьку! Як же ти жа́рту не розумі́єш! Я то так пожартува́в, а ти за пра́вду взяв.

5. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **уяві́ть** — представьте; **ставо́к** — пруд; **гачо́к** — крючок; **ува́га** — внимание; **бажа́ння** — желание; **чека́ння** — ожидание; **ра́птом** — вдруг; **сіп** — дерг; **штрик** — тык; **тьох** — тук; **зни́кнути** — исчезнуть; **почува́ти** — чувствовать; **тріпоті́ти** — трепетать; **лі́ска (волосі́нь)** — леска; **вудли́ще** — удилище; **ко́роп** — карп; **ві́ткнутися** — высунуться; **вигина́тися** — изгибаться; **бу́блик** — баранка; **прискоро́рено** — учащенно; **уя́ва** — воображение; **сма́жений** — жареный; **ю́шка** — уха; **лясь** — шлеп; **отетері́лий** — оторопелый; **хви́ліни** — минуты; **взага́лі** — вообще; **віпа́док** — случай; **риба́лка** — рыбак; **шубо́всть** — бултых; **чо́біт** — сапог; **даре́мно** — напрасно.

Уяві́ть собі́ таку карти́ну: сиді́те ви над ставко́м ра́но-вранці́. В ру́ках у вас ву́дочка. На гачку́ — карто́пля. Ви дивите́сь на поплаво́к... З тако́ю ува́гою, з тако́м бажан́ням, з тако́м чека́нням. І ра́птом поплаво́к — сіп! А вас у се́рце — штрик! Ще раз — сіп! Ще раз — штрик! І ось ваш поплаво́к по́їхав-по́їхав-по́їхав і зник під водо́ю... Ви за ву́дку — р-р-раз! — підсі́клі. І почува́єте, що в рука́х у вас щось тріпо́че! І ба́чите, що лі́ска ва́ша натягла́ся, як струна́, а ву́длище — дуго́ю і тремті́ть! Є! Він, ко́роп! Ведете́ його́ до бе́рега... Ось ко́роп уже́ бі́ля бе́рега. Ось ві́ткнулася його́ голова́, ось уже́ ві́дно його́ спі́ну. Він рве́ться, вигина́ється, б'є хвостом, скру́чується бу́бликом, ви́ривається... Се́рце у вас коло́титься, ди́хаєте ви глі́боко і прискоро́рено. Ви вже ба́чите цьо́го ко́ропа або́ фарши́рованим, або́ марино́ваним, або́ просто́ сма́женим, а з голо́ві — ю́шку... Ра́птом — р-р-раз! Лясь! Ви — смик! — гачо́к поро́жній, а ко́роп, на мить отетері́лий, ще стої́ть пе́ред ва́ми... Які хви́ліни!..

Взага́лі ко́ропа в да́ному ра́зі у вас нема́: зірва́вся.

Що робіти?

Булі такі віпадки, що рибалка стрибав у воду, щоб ухопити коропа руками. Шубовість! В одязі, в чоботях, з картоплею в торбинці... Даремно! (Остан Вишня.)

6*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Представте себе таку картину. Рано утром вы сидите над прудом. У вас в руках удочка. На крючке — картофель. Вы с таким вниманием, с таким ожиданием смотрите на поплавок. И вдруг он — дерг! Сердце — тук! Поплавок поехал, вы чувствуете, что леска натянулась, удилище дрожит. Вы ведете карпа к берегу. Вот высунулась его голова, видно его спину. Он вырывается. Вы дышите учащенно. В вашем воображении карп уже зажаренный или фаршированный, а с головы — уха... И вдруг — шлеп! Карп сорвался. Вы в одежде, в сапогах, с картошкой в котомке прыгаете в воду, чтобы схватить карпа руками. Но напрасно!

7. Вивчіть напам'ять.

Словник: **розгубіти** — растерять; **ласкавий** — ласковый; **схиліти** — склонить.

Травень очі голубі
розгубів у травах.
Я — диві — приніс тобі
квіти ці ласкаві.

І сказав несміло:— На!
Їх роса обміла...
На плечі моє весна
голову схилила.

(В. Лучук.)

Розмова

Словник: **обріднути** — надоесть; **опеньок** — опенок; **маслюк** — масленок; **суніці** — земляника; **зозуля** — кукушка; **ряст** — зелень; **плітка** — плотва; **пічкур** — пескарь.

— Обрідло в чотирьох стінах сидіти.

— Ну, то гайда кудись. Як ти на це дивишся?

— Звичайно, позитивно. А куді?

— Давай до лісу.

— А що там цікавого? Ні опеньок, ні маслюків, ні красноголовців, ні білих грибів, ні суніць, ні малин — на них ще не прийшла пора. Хіба що зозуля кує та ряст зеленіє.

— Тоді на річку. Вода пліне, сонце блищить у ній, а ти сидиш з вудкою на березі й гадаєш, що клюне: сом чи плітка, окунь чи краснопірка, лин чи пічкур.

— А вудки маєш?
— У тім-то й річ, що не маю.
— Тоді ходімо в гастронóm. Там часом продають скумбрію, минта́й, мóйву.

Заняття 10. ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ

Імénники твóряться перева́жно за допомóгою су́фіксів. Набі́р суфіксів в українській і російській мовах ма́йже одна́ковий. Але частóта вжива́ння їх неоднакова: українська мова надає перева́гу (оказывает предпочтение) одним, російська — іншим.

І. Суфікси для утворення назв людей

1. Для утвóрення назв людей чоловічої стáті (мужского пола) за їхньою професією, діями найчасті́ше вживаються суфікси **-ар, -яр, -ник, -ець, -ач**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні (производные) слова.

ша́хта — **шахта́р** «шахтер»

по́шта — **пошта́р** «почтальон»

лікува́ти «лечить» — **лі́кар** «врач»

бджола́ «пчела» — **бджоля́р** «пчеловод»

бетóн — **бетоня́р** «бетонщик»

смі́ття «мусор» — **смі́ттяр** «мусорщик»

представля́ти — **представні́к** «представитель»

будува́ти «строить» — **будівні́к** «строитель»

лакува́ти — **лакува́льник** «лакировщик»

перемо́га — **перемо́жець** «победитель»

слу́жба — **службо́вець** «служащий»

промо́ва «выступление» — **промо́вець** «выступающий»

виклада́ти «преподавать» — **виклада́ч** «преподаватель»

відві́дувати «посещать» — **відві́дувач** «посетитель»

сі́яти — **сі́яч** «сеятель»

2. Від назв людей чоловічої стáті українська мова часті́ше, ніж російська, утвóрює назви людей жіночої стáті, за допомóгою су́фіксів **-ка, -иця**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

учі́тель — **учі́телька** «учительница»

лі́кар «врач» — **лі́карка**

ковзаня́р «конькобежец» — **ковзаня́рка** «конькобежица»

гляда́ч «зритель» — **гляда́чка** «зрительница»

квітника́р «цветовод» — **квітника́рка**

робі́тник «рабочий» — **робі́тниця** «рабочая»

прибира́льник «уборщик» — прибира́льниця «уборщица»

3. Для утворення назв людей за ознакою спорідненості українська мова використовує суфікси **-енко, -чук** (чоловічого роду), **-івна, -иха** (жіночого роду).

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

ковáль «кузнец» — ковалéнко «сын кузнеца»

бóндар — бондарчу́к «сын бондаря»

міро́шник «мельник» — мірошникі́вна «дочь мельника»

ліснíк — лісничі́ха «жена лесника»

4. Імена по батькові (отчества) людей чоловічої статі творяться за допомогою суфікса **-ович**, рідко **-ич**; жіночої статі — **-івна (-ївна)**.

Прочитайте імена по батькові і запам'ятайте.

Васíль — Васiльович — Васíлівна

Ю́рій — Ю́рійович — Ю́рiївна

Анатóлій — Анатóлійович — Анатóлiївна

Íгор — Íгорович — Íгорiвна

Кузьма́ — Кузьми́ч (Ку́зьмович) — Кузьми́вна

Са́ва — Са́вич (Са́вович) — Са́вiвна

II. Суфікси для утворення назв предметів і понять

1. Назви предметів найчастіше творяться за допомогою суфіксів **-ка, -ик, -ник, -иця, -ище, -ня, -ина, -иння**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

кни́га — кни́жка «книга»

ріка́ — рі́чка «река»

сло́во — словни́к «словарь»

сі́рка «сера» — сірни́к «спичка»

помі́ї «помои» — помiйни́ця «лоханка»

кiслий — кисли́ця «дикое яблоко»

схов «хранение» — схóвище «хранилище»

вогóнь — вóгнище «костер, очаг»

двiр — двóрище «подворье»

ма́йстер — майсте́рня «мастерская»

шпак «скворец» — шпакі́вня «скворечник»

низ — низи́на «низменность»

карто́пля — картоплі́ння «картофельная ботва»

буря́к «свекла» — бурячи́ння «свекловичная ботва»

мак — макові́ння «маковые стебли»

2. Назви понять від дієслів найчастіше творяться за допомогою суфіксів **-ання, -ення, -іння; -іт (-оту), -ня**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

змагáтися «сореєновaтьcя» — **змагáння** «сореєновaннє»

збирáти «сoбирaть» — **збирáння** «сoбирaннє»

ни́щити «унищoжaть» — **ни́щення** «унищoжeннє»

досягнúти «достичь» — **дося́гнення** «достижeннє»

водíти — **водíння** «вoждeннє»

стúкати «стучaть» — **стúкiт** «стукoтнє»

гуркоті́ти «грoхoтaть» — **гúркiт** «грoхoт»

метуші́тися «суeтитьcя» — **метушн́я** «суeтa»

гри́зтися — **гризн́я** «грязнє»

3. Назви понять від прикметників найчастіше творяться за допомогою суфіксів **-ість (-ості), -изна**,

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

сі́рий — **сі́рість** «серoсть»

спрiтний «прoвoрний» — **спрiтні́сть** «прoвoрнoсть»

урочі́стий «тoржeствeнный» — **урочі́сті́сть** «тoржeствeннoсть»

круті́й — **крутизн́а** «крутoй склoн»

III. Суфікси з емоційними відтінками

1. На збільшені розміри (увеличенные размеры) та, як правило, на негативну оцінку вказують суфікси **-ище, -исько, -юра, -юка, -юга**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

кабáн — **кабани́ще** «кабaнищє»

дiд — **дiдíще** «стapичищє»

хлóпець — **хлопчíсько** «мaльчугaн»

собáка — **сoбaцiýрa** «сoбaчищa»

бaгнó «грязь» — **бaгнiýкa** «грязищє»

хiтрий — **хитрiýгa** «хитрюгa»

2. На зменшеність та, як правило, на пестливе ставлення (ласковое отношение) вказують суфікси **-ок, -ка, -ко, -ик, -иця, -ець, -це, -очок, -ечок, -енька**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте похідні слова.

син — **синóк**

дуб — **дубóк**

ри́ба — **ри́бка**

я́блуко — **я́блучко**

кiнь — **кóник**

па́лець — па́льчик
хлі́б — хлі́бець
де́рево — деревце́
гай — гайчо́к
сестра́ — сестри́чка
голова́ — голі́вонька
сло́во — словече́к

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос, знайдіть у них іменники з суфіксами і поясніть їхнє значення. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **швець** — сапожник; **кравець** — портной; **коваль** — кузнец; **стругаль** — строгальщик; **смітник** — мусорная яма; **господіня** — хозяйка; **лічко** — лычко.

1. Не той молоді́ць, що почина́є, а той, що кінча́є. 2- Ні швець, ні кравець, ні коваль, ні стругаль — про́сто говорі́льник. 3. Який ремі́сник, така й робо́та. 4. І сліпа́ коня́ка везе́, як видю́щий на во́зі сиді́ть. 5. І ку́рка на свої́м смі́тнику́ госпо́діня. 6. Бу́ти бичку́ на личку́, а коро́вці на ві́рьовці. 7. Не з ко́жного цві́точка ягі́дочка.

2. Знайдіть суфікси в кожній групі іменників і визначте, яким суфіксам російської мови вони відповідають (соответствуют).

1. Бібліоте́кар, апте́кар, вага́р «весовщик», книга́р «книжник», льона́р «льновод». 2. Скля́р «стеко́льщик», газетя́р «газетчик», картя́р «картежник», хмеля́р «хмелевод», арф'я́р «арфист». 3. Спостері́гач «наблюдатель», шука́ч «искатель», спожива́ч «потребитель», причі́плювач «прицепщик», сила́ч «силач». 4. Предста́вник «представитель», шифрува́льник «шифрувальщик», вступні́к «вступающий», саді́вник «садовник».

3. Зробіть висновок (вывод), за допомогою яких суфіксів утворюють назви жителів від їхніх населених пунктів.

Херсо́н — херсо́нець, Черка́си — черка́сець, Полта́ва — полта́вець, Черні́гів — черні́гівець, Вінни́ця — віннича́нин, Льві́в — льві́в'янин, Оде́са — одеси́т.

4. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте. .

Словник: **праці́вник** — работник; **поши́рення** — распространение; **до́свід** — опыт; **на́двечір** — перед вечером; **ря́сно** — обильно; **жо́дного** — ни единого; **вешта́тися** — слоняться; **гу́мка** — резинка.

Дво́є кия́н, праці́вників міністе́рства сі́льсько́го господа́рства, приї́хали в село́ для поши́рення передово́го до́свіду. На́двечір прогу́люються собі́ в садку́ й поміча́ють, що всі дере́ва ря́сно всі́пані я́блуками, крім одні́го, на якому́ жо́дного я́блчка. Поблі́зу ж вешта́вся сі́льський хлопча́на.

— Слу́хай-но, хлопче́,— зверта́ються до ньо́го приї́жджі́,— ось то́бі жува́льна гу́мка. Ти не зна́єш, чому́ на цьо́му дере́ві нема́є я́блук?

— Чом не знаю. Це верба!

5. Прочитайте дохристиянську українську народну пісню і знайдіть у ній пестливі слова. Поясніть, за допомогою яких суфіксів вони утворені.

Словник: **птах** — птица, **вірий** — теплые края; **відмикати** — открывать; **кри́га** — лед; **кубл́о** — гнездо.

— Ой ти, соловейку, ти, ранній пташку,

Ой чого так рано із вір'їчка вийшов?

— Не сам же я вийшов, Дажбог мене вислав,

З правої рúченьки і ключики видав:

З правої рúченьки — літо відмикати,

З лівої рúченьки — зиму замикати.

А ще по гóрах сніги лежали,

А по доро́гах кри́ги стояли.

Я тії сніги ніжками потопчу́,

А тії кри́ги крильцями поб'ю́.

І кубелечко я собі зів'ю́,

І в кубельці діток наведу́.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **зга́дати** — вспомнить; **скрізь** — везде; **злі́чити** — посчитать; **ху́тенько** — быстро; **рух** — движение; **ко́ли це** — как вдруг, **тро́хи** — немного; **перегу́куватися** — переключаться; **уку́пі** — вместе; **голосні́ш** — громче.

Хто бува́в на Украї́ні? Хто зна Украї́ну?

Хто бува́в і зна́є, той неха́й згада́є, а хто не бува́в і не зна́є, той неха́й собі уя́вить, що там скрі́зь білі хати́ у вишне́вих садка́х, і весно́ю... весно́ю там ду́же га́рно, як усі садóчки зацвіту́ть і усі сово́ейки защебечу́ть. Скільки соловейків тоді щебече — і злі́чити, здається, не можна. Одно́го ра́зу, у доро́зі, вилучило́ся мені́ заночува́ти на селі́, у мале́нкій та́кій ха́тці, у вишне́вім садóчку. При́їхали ми пі́зно ввече́рі і зра́з спа́ти поляга́ли. На селі́ ху́тенько, як со́нечко за́котило́сь, помóвкли голосі́ і рух уся́кий за́вме́р.

Усе́ округі́ ду́же ти́хо бу́ло: чу́тно тільки шéлест лі́стя під віко́нечком, та лелі́ння води́ річко́вої ко́ло млина́, та де́сь недалéчко хтось потихéсечку дити́ну лю́ляв — і о́чі стуля́лися... Ко́ли це під віко́нечком соловейко́ у ви́шнях сві́снув, тро́хи оддалі́к дру́гий, тре́тій, і вже не зна́ю, скільки їх почало́ посві́стувать, на́че вони́ б пере́гукували́сь. Пере́гукували́сь, пере́гукували́сь та по́тім як усі́ ра́зом уку́пі защебетáли,— усе́ поглу́шили...

Щебетáння гримі́ло й розко́чувало́ся до са́мого сві́ту — та́к-таки і не дали́ соловейки спа́ти до ра́нку Бо́жого. (За *Марком Вовчком*.)

Коментар до тексту. 1. У літературі можна натра́пити на дві констру́кції: *на Украї́ні, на Украї́ну і в Украї́ні, в Украї́ну* (у Т. Шевченка: *у нас в Украї́ні; в Украї́ну іді́ть, діти*). Тепер вживається лише друга констру́кція: *в Украї́ні, в Украї́ну*.

2. Неозначена (неопределенная) форма дієслова *посві́стувать* (з кінцевим **-ть**) допускається лиш в розмовному стилі. Літературна норма — *посвистувати, злічити, заночувати* (з кінцевим **-ти**).

7*. Перекладіть на українську мову.

В Украине весной очень красиво. Все вишневые садочки цветут, щебечут все соловьи. Сколько соловьев тогда щебечет — не сосчитать. Однажды случилось мне заночевать в селе, в маленькой белой хатке. Приехали мы поздно вечером и сразу спать легли. Было очень тихо: слышно было только шелест листьев под окошечком, да журчание воды, да баюкание ребенка. Как вдруг под окошечком соловей в вишнях свистнул, второй, третий, и уже не знаю, сколько их начало посвистывать. Щебетание гремело до самого рассвета. Соловьи так и не дали спать до утра.

8. Вивчіть напам'ять народну пісню.

Словник: **місяць** — луна; **чóвен** — лодка; **чу́є** — слышит.

Місяць на не́бі, зіроньки сяють,

Ті́хо по мо́рю чóвен пливé.

В чóвні дівчина пі́сню співа́є,

А коза́к чу́є — се́рденько мре.

Пі́сня та ми́ла, пі́сня та лю́ба

Все про кохання, все про любов,

Як ми любі́лись та й розі́йшли́ся,

Тепе́р зі́йшли́ся наві́ки знов.

Розмова

Словник: **заго́рнутий** — завернутый; **зго́рток** — сверток; **смі́тні́к** — мусорный ящик; **побáчення** — свидание; **ме́ні при́кро** — я огорчен; **непри́ємність** — неприятность; **при́крощі** — неприятности; **ненавми́сне** — ненарочно; **обража́тися** — обижаться; **ви́бачити, пробáчити** — извинить; **щи́ро** — искренне; **співчува́ти** — сочувствовать; **вді́яти** — поделать; **стрива́й** — погоди; **паку́нок** — сверток; **куто́к** — угол; **ні́яково** — неловко.

— Ти не ба́чив, оту́т лежа́ли кві́ти, заго́рнуті в газéту?

— Якийсь зго́рток я ви́кинув у смі́тні́к.

— Що ж ти наробі́в! Сьо́годні ввече́рі в ме́не побáчення з не́ю. Не міг подиві́тися, що́ там.

— Яка непри́ємність! Ме́ні дуже при́кро. Це ненавми́сне. Я не хоті́в тоби́ завда́ти при́крощі́в, пові́р. Там було́ яке́сь смі́ття. Не обража́йся на ме́не, будь ла́ска. Прошу́ ви́бачити. Щі́ро співчува́ю.

— Я ви́бача́ю тоби́. Нічо́го не вді́єш.

— Який жаль! Але́ стрива́й-но. Що́ це за паку́нок у кутку́ лежи́ть?

— О, та це ж вони́, мої́ рома́шки! Я почувáю себе́ ні́яково, що́ так на́пався на те́бе. Будь ла́ска, забу́дь про це. Пробáч мені́.

Заняття 11. РІД, ЧИСЛО Й ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ

Рід, число й відмінки (падежи) іменників в українській і російській мовах в основному збігаються. Проте є й розходження.

I. Рід і число іменників

1. Різний рід спостерігається (наблюдается) в таких близьких за звучанням іменниках:

широ́кий степ	широкая степь
висо́кий на́сип	высокая насыпь
нерозбі́рливий підпис	неразборчивая подпись
тупі́й біль	тупая боль
да́вній літо́пис	древняя летопись
дрі́бний пил	мелкая пыль
сі́вий полі́н	сизая полынь
злий соба́ка	злая собака
весня́ний ярмарок	весенняя ярмарка
науко́вий ступі́нь	ученая степень
о́птовий про́даж	оптовая продажа
дале́ка путь	далекий путь
струнка́ топо́ля	стройный тополь
но́ва адре́са	новый адрес
молода́ карто́пля	молодой картофель

2. Крім того, різний рід мають назви малих істот (существ):

мале́ теля́	малый теленок
пухна́те курча́	пушистый цыпленок
жо́вте гуся́	желтый гусенок
сі́ре вовче́ня	серый волчонок
пру́дке лоша́	быстрый жеребенок
слі́пе щеня́	слепой щенок

3. Різне число спостерігається в таких близьких за значенням і звучанням іменниках:

зеле́не лі́стя	зеленые листья
сві́же корі́ння	свежие корни
важké ко́лосся	тяжелые колосья
бі́ле пі́р'я	белые перья
сі́нє чорні́ло	синие чернила
ста́рі ме́блі	старая мебель
но́ві дві́рі	новая дверь
сухі́ коно́плі	сухая конопля

II. Відмінки й відміни іменників

1. Різні відношення між словами в реченні виражаються за допомогою відмінків (падежей). В українській мові є сім відмінків:

- 1) називний (именительный) — хто? що? (*весна, сонце*);
- 2) родовий (родительный) — кого? чого? (*весни, сонця*);
- 3) давальний (дательный) — кому? чому? (*весні, сонцю*);
- 4) знахідний (винительный) — кого? що? (*весну, сонце*);
- 5) орудний (творительный) — ким? чим? (*весню, сонцем*);
- 6) місцевий (предложный) — на кому? на чому? (*на весні, на сонці*);
- 7) клічний (звательный) — вживається у звертаннях (*весно, сонце*).

За особливостями відмінкових закінчень іменники, —крім тих, що не відмінюються (*шосе́, ра́діо*), вживються тільки в множині (*са́ни, дрóва*) та мають форму прикметників (*вартовий*), — поділяються на чотири відміни (склонения).

2. Перша відміна — іменники жіночого й чоловічого родів із закінченням **-а, -я** в називному однини: *зима́, земля́, сирота́, суддя́*.

3. Друга відміна:

а) іменники чоловічого роду без закінчення **-а, -я** в називному однини: *брат, ба́тько, край*;

б) іменники середнього роду, у яких при відмінюванні не з'являються суфікси **-ат, -ят, -ен**: *вікно́ — ві́кна, мо́ре — моря́, знання́ — знанн́я*.

4. Третя відміна — іменники жіночого роду без закінчення **-а, -я** в називному однини: *сі́ль, ні́ч, ма́ти* «мать».

5. Четверта відміна — іменники середнього роду, у яких при відмінюванні з'являються суфікси **-ат, -ят, -ен**: *курча́ — курча́та, теля́ — теля́та, ко́ліща «колесико» — ко́ліща́та, ім'я́ — іме́на*.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос, визначте рід і число іменників. Прислів'я переписуйте і запам'ятайте.

Словник: **пта́шка** — птичка; **орля́** — орленок; **го́лосно** — громко; **га́вкає** — лає; **хапа́є** — хватає; **пра́ця** — труд.

1. Пта́шка кра́сна свої́м пі́р'ям, а лю́дина — свої́ми знання́ми. 2. Молоде́ орля́, та ви́ще від старо́го літа́є. 3. Сліпе́ щеня́ і те до ма́тері лі́зе. 4. Бі́йся не того́ соба́ки, що го́лосно га́вкає, а того́, що спі́дтішка хапа́є. 5. У яку́ путь пу́стівся, тако́ю хо́дить. 6. Ко́лі пра́ця ви́йде дveréма, то бі́да ві́кно́м лі́зе в ха́ту.

2. Прочитайте віслови, знайдіть іменники, рід яких відрізняється від роду однозвучних іменників російської мови.

Словник: **втра́та** — потеря; **вчи́нок** — поступок; **лю́дяність** — человечность.

1. Чужі́й бі́ль ніко́му не бо́літь. 2. З бо́лем у се́рці гово́римо про втра́ти. 3. Не відсту́паймо зі сво́єї пу́ті, хоч яка́ б терні́ста вона́ не була́. 4.

Перш ніж поставити свій підпис, прочита́й, що на́писано. 5. Кожним своїм вчи́нком підніма́ймо себе на ви́щий ступі́нь лю́дяності й доброти́.

3. Прочитайте прислів'я вголос, визначте відмінки іменників. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **перева́жити** — превзойти, перевесить; **позі́чити** — занять; **бажа́ти** — желать.

1. Розу́м си́лу перева́жить. 2. У сусі́да розу́му не позі́чиш. 3. Не бажа́й си́нові бага́тства, а бажа́й розу́му. 4. Не живі́ позі́ченим розу́мом. 5. Не суди́ по оде́жі, а суди́ по розу́му. 6. Не дай, Бо́же, ща́стя, а дай розу́му.

4. Іменники виписіть у п'ять колонок: 1) перша відміна; 2) друга відміна чоловічого роду; 3) друга відміна середнього роду; 4) третя відміна; 5) четверта відміна.

Свіжі́сть, знанні́я, у́спіх, сві́чка, осе́ля «жилище» (*ж. р.*), де́нь, кра́й, се́рце, пі́льність «бдительность», вдя́чність «благодарность», ні́ч, слоне́ня «слоненок», гні́здó, пі́сня, о́цет «уксус», ло́ша «жеребенок», Петро́, вапно́ «известь», ста́ль, зми́на «смена», височи́нь «высь» (*ж. р.*), узго́джені́сть «согласованность», зми́лок «обмылок».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову німецького поета ХІХ ст. В. Вольфа: «Щоб люби́ти добро́, тре́ба...».

5. Прочитайте вголос афоризми. Знайдіть у них іменники, визначте їхній рід, число, відміну й відмінок. Афоризми переписіть і запам'ятайт

Словник: **дола́ючи** — преодолевая; **помилкі́** — ошибки; **ду́рень** — дурак; **упе́рто** — упрямо; **трима́ється** — держится; **бага́то хто** — многие; **тому́** — поэтому; **візна́вши** — признав; **збагну́вши** — постигнув; **ви́щий** — высший; **до́сі** — до сих пор; **вважа́в** — считал; **зату́лені** — заслоненные; **зіні́ці** — зрачки; **по́гляд** — взгляд; **які́сть** — качество; **ва́да** — порок.

Му́дрий той, хто, дола́ючи помилкі́, прихо́дить до і́стини: ті́льки ду́рень упе́рто трима́ється свої́х помилóк. (*Ф. Рюккерт.*) 2. Бага́то хто тому́ й виступа́є про́ти і́стини, що, візна́вши її́, пропаде́. (*Й.-В. Гете.*) 3. Тре́ба люби́ти і́стину так, щоб ко́жної хвили́ни ти був гото́вий, збагну́вши| ви́щу і́стину, відре́ктися від усьóго, що до́сі вважа́в за і́стину| (*Л. Толстой.*) 4. Сліпі́ о́чі, коли́ зату́лені зіні́ці. (*Г. Сковорода.*) 5. Не мо́жна суди́ти про лю́дину з пе́ршого по́гляду. Ї́ до́брі я́кості мо́жуть бу́ти прихо́вані за скро́мністю, вади́ за лице́мірною ма́скою. (*Ж. Лабрюєр.*)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **відпу́стка** — отпуск; **ото́чити** — окружить; **батькі́** — родители; **опові́дати** — рассказывать; **гарне́нький** — красивенький; **увірва́ти** — оборвать; **ціка́вість** — интерес; **сте́жити** — наблюдать; **зму́жніти** — возмужать; **штовхну́ти** — толкнуть; **ні́шком** — украдкой; **зверта́ти** — обращать; **ува́га** — внимание; **тим ча́сом** — тем временем; **зни́кнути** — исчезнуть; **рі́г** — *тут*: угол; **крокува́ти** — шагать.

Приїхав у відпустку молодий солдат. Оточили його батькі, родичі, і почав він оповідати про свій перший рік в армії. Надворі саме з'явилося четверо гарненьких дівчат. Солдат увірвав розповідь і з цікавістю почав стéжити за ними.

— Дивись, як наш хлопчик зму́жнів,— штовхнула́ ма́ти нішком ба́тька.
— До армії він зовсім не зверта́в ува́ги на дівча́т.

Тим часом четвірка зникла за ро́гом. О́берну́вся солдат до ба́тька і ка́же:

— О́дна з них крокува́ла не в но́гу.

7. Прочитайте вислови про народну пісню.

Словник: **спів** — пение; **невідомий** — неизвестный; **величний** — величественный; **втілитися** — воплотиться; **справді** — действительно; **рівень** — уровень; **освіта** — образование; **співають** — поют; **охоче** — охотно.

1. Співи козаків радують ду́шу і зціляють від печа́лі, бо йдуть вони́ від се́рця. (*Бу́лос аль-Халебі*.) 2. Українські простори — столиця ліричної по́езії. Звідси пісні невідомих по́етів поши́рювались ча́сто по всій Слов'я́нщині. (*Адам Ми́цкевич*.) 3. У жо́дній і́ншій землі́ де́рево наро́дної по́езії не да́ло таких вели́чних пло́дів, ніде́ ге́ній наро́ду у сво́єму здо́ровому живо́му ро́зумі не вті́лювався так, як у пі́снях наро́ду Украї́ни... Спра́вді, наро́д, який співа́в такі пі́сні й мило́увався ними́, не міг сто́яти на низько́му рівні́ осві́ти. (*Фрідріх Боденштедт*.) 4. Де співа́ють, там охоче́ лишáйся жи́ти, лихі́ лю́ди не ма́ють пісе́нь. (*Фрідріх Шиллер*.)

8. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **додóлу** — вниз; **навряд чи** — вряд ли; **перебі́льшено** — преувеличенно; **зго́дитися** — согласиться; **односта́йно** — единодушно; **при́ємний** — приятный; **по́руч** — рядом; **лоскотáти** — щекотать; **годува́ти** — кормить; **зві́чай** — обычай.

Дава́йте кра́ще пе́ршу ча́стину кінокарти́ни почне́мо з пі́сні:

Коти́лася я́сна зоря́ з не́ба

Та й упа́ла додо́лу...

Навряд чи де́сь по і́нших кра́їнах співа́ють так га́рно й голо́систо, як у нас в Укра́їні. Пі́шетъся це не з бажа́ння ви́ставити свій рід пе́ред сві́том у перебі́льшено ви́гідному сві́тлі, а в ім'я́ реалі́зму, з чим усі́, хто співа́є, зго́дяться односта́йно. Са́ме з цією́ пі́снею ми з Васи́лем, мо́їм геро́єм, поверта́ли, бу́ло, з робо́ти. А що є́ на сві́ті ра́діснішого й при́ємнішого, ніж до́бра робо́та? Що мо́же бу́ти милі́ше, як по до́вгому дню́ косови́ці поверта́ти на за́ході со́нця з весе́лого лу́гу додо́му. Ті́ло в те́бе так при́ємно млі́є, ти́ша в душі́, і то́бі ще непóвних дев'ятна́дцять ро́ків, і ти почува́єш, що й «вона́» з грабелька́ми де́сь по́руч з тобо́ю, а під бо́сими нога́ми і в те́бе, і в не́ї те́пла земля́, ука́чана колéсами, вто́птана ко́питами, вкритá м'які́м, як пух, теплі́м

пілом чи ніжною грязюкою, що так приємно лоскоче між пальцями. І слова самі виспівають:

Гуляй, гуляй, молодá дівчи́но,
Я проведу́ до́дому...

Ідеш, і слухаєш, і чуєш рідну зéмлю, що годує тебе не тільки хлібом і мéдом, а й думка́ми, піснями і звичаями, і не тільки годує й ростить, а й при́йме ко́лись до свого ма́тернього ло́на, як прийня́ла пра́дідів твої́х. (О.Довженко.).

9*. Перекладіть на українську мову.

Где поют, там живут добрые люди. А в никакой другой земле не поют так красиво, как у нас в Украине. Говорю это не потому, что хочу выставить свой род перед миром в преувеличенно выгодном свете, а в имя правды. С этим согласятся все, кто поет. Что может быть милее, чем песня, когда после долгого дня работы возвращаешься из веселого луга и тебе еще нет и девятнадцати лет. Тело приятно млеет, в душе тишь, под босыми ногами теплая земля, покрытая мягкой пылью или нежной грязью. Идешь и чувствуешь, что где-то рядом с тобой «она» с грабелями, слышишь родную землю, которая кормит тебя не только хлебом и медом, но и мыслями, песнями, обычаями. Действительно, нигде древо народной поэзии не дало таких величественных плодов, нигде гений народа в своем здоровом уме не воплотился так, как в песнях народа Украины.

10. Вивчіть напам'ять народну пісню.

Взяв би я банду́ру
Та й загра́в, що знав,
Через ту дівчи́ну
Банду́ристом став.

А все через о́чі,
Ко́ли б я їх мав,
За ті ка́рі о́чі
Ду́шу я б відда́в.

Мару́сино, се́рце,
Пожа́лій мене́,
Візьми́ моє се́рце,
Дай мені сво́є.

Розмова

Словник: **відпочива́ти** — отдыхать; **щодéнний** — повседневный; **метушні́я** — суматоха, суета; **вдя́чний** — благодарный; **запропонува́ти** — предложить; **лунáти** — звучать; **хви́ля**—волна; **дрі́б'язко́вий**—мелочный; **сва́рка**—ссора; **зла́года** — согласие; **со́ром** — стыд; **квито́к** — билет; **ко́штувати** — стоить; **заві́са** — занавес; **оста́нній** — последний; **ді́я** —

действие; **виста́ва** — спектакль, представление; **шви́дше** — скорес; **че́рга** — очередь; **парасо́лька** — зонтик; **чекáти** — ожидать.

— Моя́ люба, як усé-таки ду́ша відпочива́є в теа́трі. Дириге́нт махну́в па́личкою — і куди́сь далéко відступі́ли щодéнні кло́поти, сiра метушнiя.

— Мiлий, я вдя́чна тобi, що ти запропонува́в менi пі́ти до теа́тру. Га́рно! Лунáють звúки му́зики, і тобi зда́ється, нiби ти пливéш на її хви́лях у чарiвний свiт, де нема́ ні кастрúль, ні дри́б'язко́вих свáрок, тiльки пану́є злáгода, гармо́нія, доброта́.

— Нам трéба бу́де обов'язко́во пі́ти на «Рiздвяну́ нiч», «Тарáса Бу́льбу» й «Натал́ку Полта́вку» Лiсенка, «Роксолáну» Сiчiнського, «Катерiну» Арка́са, «Наза́ра Стодо́лю» Даньке́вича. Ми ж, на наш со́ром, нiчо́го з украiнськoi óпери, крiм «Запоро́жця за Дуна́єм» Гулака́-Артемóвського та «Лiсовoí піснi» — ой, забу́в, хто áвтор му́зики,— не слúхали. Нiби її й нема́.

— І в теа́трі дра́ми хотiлося б частiше бувáти. Давно́ ми не були́ й у теа́трі оперéти. Тiльки квиткi берi не в партéр, а на балко́н, у першому́ рядú. Дешéвше ко́штуватиме. Дивiтися ж і слúхати одна́ково.

— Дзвiнок. Антра́кт закiнчився. Ско́ро підни́меться завiса. Остáння дiя.

— Як тiльки скiнчiться вiстава, ти шви́дше проби́райся до вiходу, займа́й че́ргу в гардеро́б. І не забу́дь на́шi парасо́льки забрати. Я чекáтиму тебе́ у фойе́.

Заняття 12. ВiДМiНЮВАННЯ iМЕННИКiВ ЖiНОЧОГО РОДУ

Як уже зазначало́ся, iменники жiночого ро́ду нале́жать до I і III вiдмiн.

I. Вiдмiнювання iменникiв I вiдмiни

Словник: **вежа́** — башня; **ку́ля** — шар, пуля; **вiя́** — ресница.

Вiдмiнки	Однина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крiм й	на й
Н.	рука	вежа	куля	вiя
Р.	руки	вежі	кулі	вiї
Д.	руцi	вежі	кулі	вiї
Зн.	руку	вежу	кулю	вiю
Ор.	рукою	вежею	кулею	вiєю
М.	(на) руцi	вежі	кулі	вiї
Кл.	руко	веже	куле	вiс

Відмінки	Множина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крім й	на й
Н. Р. Д.	руки рук р укам	вежі веж вежам	кулі куль кулям	вії вій віям
З. О. М. Кл.	руки руками (на) руках	вежі вежами вежах	кулі кулями кулях	вії віями віях
Як у називному відмінку				

1. У закінченнях іменників І відміни після м'яких та шиплячих («ще їжджу») виступають тільки **і** та **е** (а після м'яких ще **й** і **ї** та **є**) там, де після твердих нешиплячих маємо **и** та **о**.

Порівняйте закінчення в обох групах іменників.

корá — корі́ — коро́ю	зоря́ — зорі́ — зоре́ю
сі́ла — сі́ли — сі́лою	во́ля — во́лі — во́лею
зимá — зимі́ — зимо́ю	сім'я́ — сім'і́ — сім'е́ю
лоза́ — лозі́ — лозо́ю	межа́ — межі́ — меже́ю
сві́чка — сві́чки — сві́чкою	свіча́ — свічі́ — свіче́ю
гру́па — гру́пи — гру́пою	гру́ша — гру́ші — гру́шею

2. У давальному й місцевому відмінках однини **г, к, х, г** («хуга гука») чергується з **з, ц, с, дз**: *слуга — слугі, дочка — дочці, свекруха — свекрусі, мамалига — мамалидзі*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розпові́сти по́друзі «рассказать подруге»
на одні́й нозі́ «на одной ноге»
у лі́вій руці́ «в левой руке»
ні в ка́зці сказа́ти «ни в сказке сказать»
все в ру́сі «все в движении»

3. В орудному відмінку однини виступає закінчення з кінцевим **-ю** (**-ою, -ею, -єю**): *дорогою, піснею, тишею* «тишиной», *мрією* «мечтой».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ду́мати голово́ю «думать головой»
з щі́рою душе́ю «с открытой душой»
пові́то таємни́цею «покрыто тайной»
таврува́ти ганьбо́ю «клеимь позором»
со́тня за со́тнею «сотня за сотней»

4. У родовому відмінку множини:

а) відбувається чергування **о, е з і** (не завжди): *гора́ — гір, шко́ла — шкі́л, голова́ — голі́в, берза́ — бері́з*, але: *пло́ща — площ, турбо́та «забота» — турбо́т, межа́ — меж*;

б) в іменниках на м'який м'якість зубних («де ти з'їси ці лини») завжди зберігається (сохраняється): *земля́ — земéль, со́тня — со́тень, ві́шня — ві́шень, пека́рня — пека́рень, спа́льня — спа́лень, лиси́ця — лиси́ць*, але **-р** твердне: *зоря́ — зір, бу́ря—бур*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з усіх ніг «со всех ног»

виконавець робіт «производитель работ»

пух з тополь «тополинный пух»

на крилах пісень «на крыльях песен»

відрó черешень «ведро черешен»

світло далéких зір «свет далеких звезд»

5. Як виняток (исключение), кілька іменників І відміни мають закінчення **-ів**, а саме (а именно); *суддя́ — судді́в, ніздря́ — ніздрі́в, ма́ма — мамі́в (і мам), ба́ба — бабі́в (і баб), губа́ — губі́в (і губ), легéня «легкое» — легéнів (і легéнь)*. Від *стаття́* і *свиня́* родовий множини — *статéй* (без подвоєння т) і *свинéй*. Від *вівця́* — *овéць*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

віта́ємо на́ших мамі́в «поздравляем наших мам»

сло́во злеті́ло з губі́в «слово сорвалось с губ»

запа́лення легéнів «воспаление легких»

па́ра йде з ніздрі́в «пар идет из ноздрей»

II. Відмінювання іменників III відміни

Відмінки	Однина		Множина	
	на нешиплячий	на шиплячий	на нешиплячий	на шиплячий
Н.	ті́нь	ні́ч	ті́нь	но́чі
Р.	ті́н	но́чі	ті́ней	ночéй
Д.	ті́н	но́чі	ті́ням	ноча́м
Зн.	ті́нь	ні́ч	ті́ні	но́чі
Ор.	ті́нню	ні́ччю	ті́нями	ноча́ми
М.	ті́ні	но́чі	ті́ні	ноча́х
Кл.	ті́не	но́че	ті́ні	но́чі

1. У називному й знахідному відмінках однини м'який знак у кінці слова пишеться лише після букв, що позначають зубні («де ти з'їси ці лини»): *мі́дь, раді́сть, ма́зь, ві́сь «ось», мі́ць «мощь», сі́ль, ті́нь*. Після інших букв м'який знак не пишеться: *кро́в, верф, ні́ч, розкі́ш, лазу́р*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дякую за хліб-сіть «спасибо за хлеб-соль»

ясна́ блакіть «ясная лазурь»

гіркий, як жовч «горький, как желчь»

кров з молоко́м «кровь с молоком»

2. В орудному відмінку однини подвоюються зубні приголосні («де ти з'їси ці лини») і шиплячі («ще їжджу») тільки між двома голосними: *мідь* — *мі́ддю*, *о́сінь* — *о́сінню*, *сіть* — *сі́ллю*, *ніч* — *ні́чню*. Але приголосні не подвоюються, якщо є вже збіг приголосних: *ра́дість* — *ра́дістю*, *жовч* — *жо́вчю*, *смерть* — *сме́ртю*. Після губних («мавпа Буф») та **р** перед закінченням **-ю** ставиться апостроф: *кро́в'ю*, *ве́рф'ю*, *кінова́р'ю*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

п'ядь за п'я́ддю «пядь за пядью»

змасти́ти ма́ззю «смазать мазью»

з шале́ною шві́дкістю «с бешеной скоростью»

з ко́ристю для се́бе «с пользой для себя»

до люде́й з любо́в'ю «к людям с любовью»

3. В орудному відмінку однини зберігається (сохраняется) той самий голосний, що й у називному відмінку: *злість* — *злі́стю*, хоч *зло́сті*; *річ* «вещь» — *рі́ччю*, хоч *речі*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зустрі́ти хлі́бом-сі́ллю «встретить хлебом-солью»

поділі́тися ра́дістю «поделиться радостью»

відпові́сти взає́мністю «ответить взаимностью»

пе́ред дале́кою по́дорожжю «перед далеким путешествием»

4. Іменник *ма́ти* «мать» змінюється так: Р., Д., М. одн. *ма́тері*; Ор. одн. *ма́тір'ю*; Н. мн. *мате́рі*; Р. мн. *мате́рів*; Д. мн. *мате́рям* і т. д.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з молоко́м ма́тері «с молоком матери»

ма́тері не забúду «мать не забуду»

з ма́тір'ю наоді́нці «с матерью наедине»

коміте́т мате́рів «комитет матерей»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прові́дні́яйте письмово за наведеними вище зразками іменники: а) *гора́* (як *рука*), *межа́* (як *вежа*), *земля́* (як *куля*), *мрія́* «мечта» (як *вія*); б) *сіть* (як *тінь*), *по́дорож* (як *ніч*).

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть у них іменники жіночого роду й визначте їхню відміну, число й відмінок. Афоризми запам'ятайте.

Словник: **якість** — качество; **припинення** — прекращение; **квóлість** — хилость.

1. Осно́ва всяко́ї му́дрості — терпи́ння. (Платон.) 2. Добротá і скро́мність — ось дві я́кості, які ніко́ли не повинні б уто́млювати лю́дину. (Р.Стівенсон.) 3. Тільки те, що є трудом, теплом і вічністю, в саду́ вселю́дському цвіте́. (М. Бажан.) 4. Припи́нення дія́льності за́вжди веде́ за собо́ю квóлість, а за квóлістю прихо́дить старéча нéміч. (Апулей.)

3. Іменники поставте в орудному відмінку однини й запишіть у дві колонки: 1) із закінченням **-ою**; 2) із закінченням **-ею, -сю**,

Пора́, рука́, Євге́нія, абрикóса, вовчи́ця, іржа́, відра, ча́ша, надія́ «надежда», алича́, ду́ма, адре́са.

З перших букв прочитаєте пропущену частину вислову П. Тичини «*Лиш..., а отó все трава́*».

4. Іменники поставте в називному відмінку множини й запишіть у дві колонки: 1) із закінченням **-и**; 2) із закінченням **-і**.

Імени́нниця, поже́жа «пожар», ро́жа «мальва», панчо́ха «чулок», і́скра, сму́га «полоса», афі́ша, нітка, ялі́нка «елка», цегельня «кирпичный завод», ялі́ця «пихта».

З перших букв прочитаєте початок вислову І. Франка: «...— *великі дві сі́ли*».

5*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках (скобках) поставте в потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **зрóбиться** — сделается; **трима́ти** — держать; **хви́ля** — волна; **чека́й** — жди; **жартува́ти** — шутить.

1. Не все те́с зробиться, що на (ду́мку) зрóдиться. 2. Коли́ хліб на во́зі, то нема́ біди́ в (дорóга). 3. Лисі́чкою погляда́є, а в (па́зуха) ка́мінь трима́є. 4. Їж хлі́б з (вода), живи́ (пра́вда) свято́ю. 5. За до́брою (хви́ля) зло́ї чека́й. 6. В о́чі лисі́цею, поза о́чі (вовчи́ця). 7. Молоде́ць про́ти (вівці́), а проти́ молодця́ сам як вівця́. 8. Не жарту́й, (кішка), з псом.

6*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках, поставте^ потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

1. З (честь) про́йдеш ці́лий сві́т, без (честь)—ні до сусі́д. 2. Зі сво́єї (піч) і дим не ча́дить. 3. У (за́здрість) вели́кі о́чі. 4. Не хвали́ся, му́дрий, (му́дрість), ані́, си́льний, си́лою. 5. По одéжі віта́ють, а по (му́дрість) са́дять.

7. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **га́мір** — гам, галдеж; **нава́житися** — осмелиться; **невідо́мий** — неизвестный; **врятува́ти** — спасти; **дякува́ти** (кому) — благодарить (кого); **захо́плюватися** — восхищаться; **самові́дданість** — самоотверженность; **ціка́во** — интересно; **зіпхну́ти** — столкнуть.

На річці тонув чоловік. На мосту зібралося багато людей. Крик, гамір, а ніхто не наважується кинутись у холодну воду.

Раптом один невідомий просто в одязі полетів з мосту. Врятував потопляючого, а коли вибрався на берег, усі почали дякувати йому, захоплюючись його відважністю й самовідданістю.

— Усе це добре,— каже він. — Але цікаво знати: хто мене зіпхнув у річку в новому костюмі?

8. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **існування** — существование; **неможливий** — невозможный; **суть** — сущность; **докладати** — прилагать; **зусилля** — усилия; **позбавити** — лишить; **втратити** — потерять, лишиться; **гідність** — достоинство; **беззахисний** — беззащитный; **упродовж** — на протяжении; **десятиріччя** — десятилетие; **своєрідний** — своеобразный; **безборонно** — беспрепятственно; **чинитися** — делаться, совершаться; **заохочуватися** — поощряться; **спрямований** — направленный; **знищити** — уничтожить; **дощенту** — дотла; **розруйнувати** — разрушить; **свідомість** — сознание; **ознака** — признак; **буття** — бытие; **намагатися** — стараться, пытаться; **забажати** — пожелать.

Рідна мова й рідна історія — це ті головні компоненти, без яких повноцінне існування нації — неможливе. Ось чому тоталітарна система, глибоко антинародна своєю суттю, докладала стільки зусиль, щоб відібрати в нас мову, позбавити народ наш історичної пам'яті, бо лише той, хто безпам'ятний, хто без'язикий, хто втратив свою національну духовність і гідність, буде беззахисний перед імперською диктатурою.

Упродовж десятиріч Україні відводилась роль своєрідного полігону, де безборонно чинився й навіть заохочувався державний розбій, спрямований на те, щоб знищити нас як націю, дощенту розруйнувати багатовікову українську культуру, віру, народні звичаї, послідовно викорінюючи зі свідомості людей найменші ознаки їхнього національного буття. Сили зла посягали на саму душу людини, намагаючись на свій лад zdeформувати й спустошити її...

Сьогодні Україна відроджується. (О. Гончар.)

9*. Перекладіть на українську мову, переклад запишіть.

Тоталитарная коммунистическая система на протяжении десятилетий прилагала все усилия, чтобы отобрать у нас язык и историю, уничтожить нас как нацию. Она почти разрушила многовековую украинскую культуру, веру, народные обычаи, деформировала и опустошила души многих (багатьох) людей. А народ без языка и истории, без национального бытия — это беззащитная серая масса. С ним можно делать все, что пожелает имперская диктатура. Сегодня мы должны возродить в себе национальную духовность и достоинство, наш язык и историю, чтобы стать полноценными людьми.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **незни́щений** —неистребимый; **невмиру́щий** — бессмертный.

Вста́ла ма́ти Украї́на,
Сонце засві́тила,
Пробуді́лася наро́дна
Незни́щенна сила.

Сóтні літ нас розпина́ли,
Та не поборóли,
Бо не вме́рла Украї́на
І не вмере ні́коли.

Сла́ва то́бі, Украї́но,
Невмиру́ща сла́ва,
Да святі́ться твоя во́ля
І твоя держа́ва.
(Д. Павличко).

Розмова

Словник: **ча́сом** — порою; **на́що** — зачем; **клопотáтися** — беспокоиться; **дах** — крыша; **твари́на** — животное; **до речі** — кстати; **твори́ти** — создавать; **малюва́ти** — рисовать; **бодáй** — хотя бы; **нащáдок** — потомок; **дба́ти** — заботиться; **плека́ти** — лелеять; **бóвдур** — остолоп; **хапа́тися** — хвататься; **осягну́ти** — постичь; **спа́дщина** — наследство; **спра́вжній** — настоящий; **ото́чення** — окружение; **давнина́** — древность, прошлое; **удоскона́лювати** — совершенствовать; **скарб** — сокровище; **не́хтувати** — пренебрегать.

— Па́не профе́соре, ча́сом собі́ дума́ю: на́що ми клопо́чемся про мо́ву, про націо́нальну культу́ру? Хіба́ не все одно́, яка́ мо́ва, яка́ культу́ра? Аби́ їсти бу́ло що і дах бу́в над голо́вою.

— Тоді́ скажі́ть мені́, па́не добро́дію: чим же лю́дина відрі́зняється від твари́ни?

— У твари́н теж є мо́ва.

— До речі́, у рі́зних твари́н рі́зна. Але́ я не про те. Чи твари́ни твóрять духо́вну культу́ру, духо́вні цінно́сті? Малю́ють карти́ни, склада́ють му́зику...

— Ні, але́ яке це ма́є відно́шення до мови́?

— Скажі́ть ще: ви б хоті́ли я́кось жи́ти пі́сля сво́єї сме́рті? Бодáй у па́м'яті́ нащáдків.

— Ко́му хо́четься поми́рати?

— А якщо́ наро́д умира́є, бо в ньóго віді́брано його́ мо́ву, зви́чаї, культу́ру, які́ твори́лися, мо́же, не одне́ тисячолі́ття й переда́валися з поколі́ння в поколі́ння як па́м'ять про пре́дків, як ча́стка їхньо́ї душі́? Лю́ди дба́ли, плека́ли, і от при́йшло поколі́ння та й ка́же: наші́ ді́ди й пра́діди бу́ли

дурні, бовдурі, а он у того, не нашого народу так предки були розумні. Тож кидаймо своє й хапаймося за чуже. Чи ви б хотіли, щоб хтось із ваших нащадків колись, навіть через сотню чи й дві сотні років, таке сказав про вас?

— Звичайно, ні.

— А все те, що людина досягнула, що створила, залишається насамперед у мові. До речі, ви маєте велику спадщину від свого прапрадіда?

— Я не знаю навіть, хто він був.

— А мова його залишилася, і вона живе у вас, у мені, у всіх його нащадках і залишиться жити після нас на цій землі, де народилася. На іншій землі — ні в Америці, ні в Канаді, ні в Австралії — вона довго не проживе, бо там потрібна інша мова.

— Але ж американці говорять не якоюсь своєю, а англійською.

— Англійською, та не тою, що в Англії. Вона вже дуже відрізняється від справжньої англійської. Утворюється нова, американська нація і виробляє свою мову, яку пристосовує до своєї психіки, ментальності, природного оточення.

— То так колись, у глибоку давнину, й наші предки виробляли свою мову, яка тепер називається українською?

— Так. І не одне тисячоліття. І тепер її вдосконалюють, збагачують ті, хто розмовляє, творить духовні скарби нею. А той, хто нехтує нею, заганає її в гріб.

Заняття 13. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ

Іменники середнього роду, як відомо, належать до II (разом з іменниками чоловічого роду) та IV відмін.

I. Відмінювання іменників II відміни середнього роду

Відмінки	Однина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на будь-який м'який	із закінченням —е не після шиплячого
Н.	в́ухо	се́лище	у́міння	мо́ре
Р.	в́уха	се́лища	у́міння	мо́ре
Д.	в́уху	се́лищу	у́мінню	мо́рю
Зн.	в́ухо	се́лище	у́міння	мо́ре
Ор.	в́ухом	се́лищем	у́мінням	мо́рем
М.	(у) в́усі	се́лищі	у́мінні	мо́рі
Кл.	в́ухо	се́лище	у́міння	мо́ре

Відмінки	Множина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на будь-який м'який	із закінченням –е не після шиплячого
Н.	в́у́ха	се́лища	умі́ння	моря́
Р.	в́у́х	се́лищ	умі́нь	морі́в
Д.	в́у́хам	се́лищам	умі́нням	моря́м
Зн.	в́у́ха	се́лища	умі́ння	моря́
Ор.	в́у́хами	се́лищами	умі́ннями	моря́ми
М.	(у) в́у́хах	се́лищах	умі́ннях	моря́х
Кл.	в́у́ха	се́лища	умі́ння	моря́

1. Винятки становлять іменники *о́ко* й *плече́*, які в множині мають такі форми: Н. і Зн. мн. *о́чі, плéчі*; Р. мн. *очéй, плечéй (пліч)*; Д. мн. *оча́м, плéча́м*; Ор. мн. *очи́ма, плечи́ма*; М. мн. на *оча́х, плеча́х*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

у нас пе́ред очі́ма «на наших глазах»

не спуска́ти очéй «не спускать глаз»

здви́гну́ти плечи́ма «пожать плечами»

спав тяга́р з плечéй «обуза с плеч свалилась»

2. Усі інші іменники середнього роду в називному відмінку множини мають закінчення **-а, -я**: *я́блука* «яблоки», *колі́на* «колени», *в́у́ха* «уши», *о́чка* «очки», *с́удна* «суда», *ві́кна* «окна», *поля́* «поля».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

я́блука доспі́ли «яблоки созрели»

колі́на трúсятьс́я «колени дрожат»

на всі в́у́ха слúхати «во все уши слушать»

велетéньські дере́ва «гигантские деревья»

паві́ні пе́ра «павлиньи перья»

3. У родовому відмінку множини закінчення **-ів** мають тільки такі іменники середнього роду: *морі́в* «морей», *полі́в* (і *піль*) «полей», *і́клів* «клыков», *житті́в* «жизней», *почутті́в* «чувств», *відкритті́в* «открытий», *подві́р'їв* «дворов», *сузі́р'їв* «созвездий», *верхі́в'їв* «вершин», *прислі́в'їв* «пословиц».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з далéких морі́в «с далеких морей»

для на́ших полі́в «для наших полей»

ві́яв почутті́в «проявление чувств»

ро́зташува́ння сузі́р'їв «расположение созвездий»

II. Відмінювання іменників IV відміни

Відмінки	Однина		Множина	
	з основою на нешиплячий	з основою на шиплячий	з основою на нешиплячий	з основою на шиплячий
Н.	теля́	лоша́	теля́та	лоша́та
Р.	теля́ти	лоша́ти	теля́т	лоша́т
Д.	теля́ті	лоша́ті	теля́там	лоша́там
Зн.	теля́	лоша́	теля́т	лоша́т
Ор.	теля́м	лоша́м	теля́тами	лоша́тами
М.	теля́ті	лоша́ті	теля́тах	лоша́тах
Кл.	теля́	лоша́	теля́та	лоша́та

1. В однині слід розрізняти форми родового (закінчення **-и**) і давального та місцевого (закінчення **-і**) відмінків і пам'ятати, що в орудному відмінку суфікс не з'являється (*телям*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

для ма́лого коше́няти «для малого котенка»

ї́сти дай курча́ті «есть дай цыпленку»

з гидкі́м кача́м «с гадким утенком»

поката́тись на лоша́ті «покататься на жеребенке»

2. У множині іменники IV відміни мають такі самі суфікси і закінчення, як і в російській мові.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

слі́пі котя́та «слепые котята»

дрі́бні́м курча́там «малым цыплятам»

сви́ня з поро́сятами «свинья с поросятами»

ві́дгоді́вля теля́т «откормка телят»

3. Із суфіксом **-ен-** відмінюються три іменники (у них і в Р., і в Д. відмінках однини виступає закінчення **-і**): *ім'я́, і́мені, ім'я́м, і́мена́; плéм'я, плéмені, плéм'ям, пле́мена́; сі́м'я, сі́мені, сі́м'ям, сі́мена*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ві́д мого́ і́мені «от моего имени»

і́менем зако́ну «именем закона»

за́для лю́дського плéмені́ «ради человеческого племев

сі́мена́ відсорто́вано «семена отсортированы»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провідмініняйте письмово за наведеними вище зразками іменники:

- а) *óзеро* (як *вухо*), *во́гнище* «костер» (як *селище*), *знання́* (як *вміння*), *по́ле* (як *море*);
б) *орля́* (як *теля́*), *курча́* (як *лоша́*).

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть іменники середнього роду й визначте їхню відміну, число й відмінок. Афоризми запам'ятайте.

Словник: **ваго́мий** — весомый; **досві́дений** — опытный; **мимово́лі** — невольно.

1. Де ма́ло слів, там воні ваго́мі. (*Аль-Харізі*.) 2. Якщо́ о́чі ка́жуть одне́, а я́зик інше, досві́дена лю́дина бі́льше ві́рить пе́ршим. (*Р. Емерсон*.) 3. Сло́во, що йде від се́рця, за́вжди проника́є в се́рце. (*Нізамі*.) 4. Любо́в і на ка́мінні ро́дить. (*В. Поліщук*.) 5. Краса́ має си́лу і мимово́лі вно́сить спо́кій у се́рця. (*М. Сервантес*.)

3*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **теплі́ше** — теплее; **милі́ше** — милее; **голосні́ше** — громче; **зере́нце** — зернышко.

1. За (мо́ре) теплі́ше, та вдо́ма милі́ше. 2. За рі́дною земле́ю і в (не́бо) скучно́. 3. На свої́м (подві́р'я) і соба́ка пан. 4. На старо́му (во́гнище) до́бре вогонь розклада́ти. 5. Всі́ рі́ки до (мо́ре) ве́дуть. 6. Дай (се́рце) во́лю — заведе́ в нево́лю. 7. І від соло́дких (сло́во) бува́є гі́рко. 8. (Діло) гово́рять голосні́ше, як сло́ва. 9. Зере́нце до (зеренце), то й бу́де мі́рка.

4*. Переписіть, розкриваючи дужки.

Словник: **потре́бний** — нужен; **пита́ти** — спрашивать; **найга́рніші** — самые красивые.

1. Нема́ тако́го соба́ки, який би не був (щеня́). 2. І (щеня) потре́бна ма́ти. 3. У (щеня) яко́го ро́зуму пита́ти? 4. Для сови́ найга́рніші її́ (совеня́). 5. Не гра́тися (козеня́) з (вовча́та). 6. Дай, Бо́же, на́шому (теля́) во́вка пійма́ти.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **руша́ти** — трогаться; **оста́нньої мі́ті** — в последнее мгновение; **захе́каний** — запыхавшийся; **ві́к** — возраст; **куто́к** — угол; **відко́пілити** — оттопырить; **ро́кі** — лета; **немовля́** — грудной ребенок; **юна́к** — юноша; **по́дих** — дух, дыхание; **попе́редній** — предыдущий.

Поїзд уже́ ру́шав зі ста́нції, як оста́нньої мі́ті до вагона вско́чив захе́каний солда́т. Чолові́к се́реднього ві́ку, що сиді́в у кутку́, презі́рливо відко́пілив губу́.

— Коли́ я мав тво́ї ро́кі, хло́пче, і служі́в в а́рмії,— сказа́в він,— то мі́г пробі́гти за пої́здом кіломе́тр, наздогна́ти його́ на по́вному ходу́, і диха́ння при цьо́му було́ в мене́, як у немовля́ти.

— Так-так, добро́дію,— пере́вів по́дих юна́к,— але́ я відста́в від пої́зда ще на попе́редній ста́нції.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською новою.

Словник: **ніщити** — уничтожать, разрушать, разорять; **будова** — строительство; **ліцар** — рыцарь; **догляд** — присмотр, надзор; **наглядач** — надсмотрщик; **докучити** — досадить; **крижаній** — ледяной; **хворіти** — болеть; **худоба** — скот; **грабувати** — грабить; **знущатися** — издеваться; **гірше** — хуже; **ув'язнювати** — заключать в тюрьму; **безповоротний** — безвозвратный; **заслання** — ссылка.

Цар Петро всіма способами нищив Україну. Він воював у різних сторонах і всюди ставив твердині й укріплення. До таких будов він брав з України козацькі полкі. Козакі, що до того часу були вільні лицарі, працювали тепер, як каторжники, цілими днями в поті чола, в голоді, під доглядом московських наглядачів. Найбільше докучили козакам роботи при будові нової царської столиці, Петербурга. Цар Петро ставив це місто у багністому краю, серед боліт і озер. Треба було копати рови і канали, козаки мерзли в крижаній воді, хворіли тяжко й умирали сотнями. Кількадесят тисяч українців згинуло при тих роботах. Народ казав, що Петербург збудований на козацьких кістках.

Козацькі полкі рідко коли перебували в Україні, а більше мучилися далеко, в чужих краях. На Україну ж цар Петро посилав московські полкі. Не тільки по містах, а й по всіх селах і хуторах квартирували московські солдати. Страшно нищили вони українських селян. Забирали худобу, коней, хліб, сіно, крали все, що було під рукою, грабували людей, знущалися з народу гірше від бусурманів. Хто хотів би оборонити своє добро і виступив проти Москви, того ув'язнювали як бунтівника, судили й вивозили в Московщину на тяжке безповоротне заслання. (І. Крип'якевич.)

Коментар до тексту. У російській мові після прийменника *по* вживається давальний відмінок: *по городам, по селам*. В українській — місцевий: *по містах, по селах*.

7*. Перекладіть на українську мову.

Русские цари всеми способами разоряли Украину. Несколько десятков тысяч украинцев погибло только при строительстве Петербурга. Казаки здесь работали под надзором московских надсмотрщиков, как каторжники, целыми днями, в ледяной воде по колени копали рвы и каналы, тяжело болели и умирали сотнями. Народ говорил, что этот город построен на казацких костях.

А на Украину русские цари посылали московские полки. По городам, селам и хуторам квартировали московские солдаты. Они забирали в украинских крестьян скот, коней, хлеб, сено, крали все, что было под рукой. Грабили хуже басурманов. А если кто хотел защитить свое имущество, того заключали в тюрьму, судили и вывозили в Московию на бесповоротную ссылку как бунтовщика.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **скеля** — скала; **жага** — жажда, страсть; **засумувати** — загрустити; **палкий** — пыльний; **нудьга** — скука, тоска.

Не беріть із зеленого лу́гу верби́
Ні на жовті піски́, ні на скелі́,
Бо зів'яне вона від жаги́ і журби́
По зеленому лу́зі в пустелі́...

І сосни́ не несіть на зелені лу́ги,
Бо вона засумує в доли́ні
І засохне в воді́ від палко́ї жаги́
І нудьги́ по далекі́й верши́ні.

(*О. Олесь.*)

Розмова

Словник: **довідатися** — узнати; **весілля** — свадьба; **згадувати** — вспоминати; **ба́тьків** — отцовский; **навпакі** — наоборот; **доводитися** — приходится; **дружина** — жена; **чоловік** — муж; **уявляєш** — представляешь; **одружений** — женатый; **одружена** — замужем; **ба́тькі** — родители; **наречена** — невеста; **зовіця** — золовка; **далебі** — ей-право; **ма́буť** — наверно.

— Я й не підозрі́вав, що в мене така вели́ка рідня́.

— А як ти про це до́відався?

— У брата́ могó весі́лля бу́ло. Так почали́ згадувати́ рідних. По ма́териній лі́нії в нас є дядько́ й дві ті́тки, а по ба́тьковій навпакі́ — два дядькі́ й ті́тка. Тільки двою́рідних браті́в і сесте́р — п'ятна́дцять. А в дядькі́в є ж дружи́ни — то мої́ дяди́ни, у тіто́к чолові́ки — дядькі́. У мої́х діду́сів і бабу́сь є чи бу́ли, бо де́які вже повмира́ли, рідні брати́ й се́стри. Їхні́ ж діти́ мені́ доводяться́ двою́рідними дядька́ми й ті́тками, а ону́ки їхні́ — вже трою́рідні брати́ й се́стри. Уявля́єш, скі́льки їх. Моя́ молодша сестра́ ще незамі́жня, а ста́рша одру́жена. То її́ чолові́к, наш зять,— мені́ шва́гер, а в них є хло́пчик і дівчи́нка — то мої́ не́біж і не́бога, або, як ще ка́жуть, пле́мінник і пле́мінниця. Я ж для них дядько́.

— Тепер, коли ви ма́єте неві́стку, то ро́дичів збі́льшилося.

— Так. Ба́тькі́ молоді́ї мої́м ба́тькам свати́, то́бто сват і сва́ха, а мо́єму б́ратові́ — тесть і те́ща. Мої́ ж ба́тькі́ для б́ратової́ дружи́ни — све́кор і свекру́ха. А вона́ мені́ б́ратова́, я їй — ді́вер. Мої́ се́стри їй — зові́ці. Її́ брат мо́єму б́ратові́ доводиться́ шу́рином, а хто він мені́ — то, далебі́, не знаю. Ма́буť, ніхто́.

Заняття 14. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ

Небагато іменників чоловічого роду в називному відмінку однини мають закінчення **-а, -я** і, отже, належать до I відміни. Вони відмінюються так само, як іменники жіночого роду з тим же закінченням.

Усі інші іменники чоловічого роду належать до II відміни. Відмінювання їх подібне до відмінювання іменників середнього роду II відміни, проте не повністю і набагато складніше (намного сложнее).

Відмінки	Однина			
	на твердий неиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крім й	на й
Н.	ліс	вуж	день	край
Р.	лісу	вужа	дня	краю
Д.	лісові, -у	вужеві	днів, -ю	краєві, -ю
Зн.	ліс	вужа	день	край
Ор.	лісом	вужем	днем	краєм
М.	(у) лісі, -у	вужеві	дні	краї, -ю
Кл.	лісе	вуже	дню	краю

Відмінки	Множина			
	на твердий неиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крім й	на й
Н.	лісі	вужі	дні	краї
Р.	лісів	вужів	днів	країв
Д.	лісам	вужам	дням	краям
Зн.	лісі	вужів	дні	краї
Ор.	лісами	вужами	днями	краям
М.	лісах	вужах	днях	краях
Кл.	лісі	вужі	дні	краї

I. Загальні зауваження (общие замечания)

1. У закінченнях іменників II відміни після м'яких та шиплячих виступають тільки **і** та **е** (а після **й** ще **й** і **ї** та **є**) там, де після твердих нешиплячих маємо **и** та **о**.

Порівняйте закінчення в обох групах іменників.

час — **ча́сом** — **часі́**

плац — **пла́цом** — **пла́ци**

серп — **серпо́м** — **серпи́**

план — **пла́ном** — **пла́ни**

луг — **лу́гом** — **лугі́**

в'яз — **в'язо́м** — **в'язи́**

кара́сь — **карасе́м** — **карасі́**

кінець — **кінце́м** — **кінці́**

врожа́й — **врожа́ем** — **врожа́ї**

плащ — **плаще́м** — **плащі́**

ключ — **ключе́м** — **ключі́**

пляж — **пляже́м** — **пляжі́**

2. Як іменники на м'який (крім **й**), відмінюються іменники на **-ар, -ир**, які в російській мові мають м'який **-рь**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зустріч з кобзарём «встреча с кобзарем»

обід косарям «обед косарям»

сухарі для обкачування «панировочные сухари»

розповів лікареві «рассказал врачу»

долоні в пухирях «волдыри на ладонях»

без царя в голові «без царя в голове»

3. Як іменники на твердий шиплячий (*вуж*), відмінюються назви людей на **-яр** (крім *муляр* «каменщик», *столяр*, *ювіляр*, *маляр*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

виступають піснярі «выступают песенники»

розтлумачив школяреві «растолковал школьнику»

домовився із склярём «договорился со стекольщиком»

не вір гендлярам «не верь торгашам»

не сідай з картярми «не садись с картежниками»

II. Закінчення іменників в однині

1. У родовому відмінку однини назви істот (живих существ), конкретних предметів, чітких понять і населених пунктів мають закінчення **-а, -я** (*комара́, дуба́, пальця́, катета́, Києва́*); усі інші (остальные) — **-у, -ю** (*лісу́, вітру́, льоду́, жалю́, Криму́*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

без кінця-краю «без конца и края»

поле бою «поле боя»

до сьомого поту́ «до седьмого пота»

з дозволу сказа́ти «с позволения сказать»

помаранчі з Кавка́зу «апельсины с Кавказа»

жме́ня піску́ «горсть песка»

2. У давальному відмінку однини можливі (возможны) паралельні закінчення **-ові, -еві** і **-у, -ю**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

допові́сти команді́рові «доложить командиру»

ві́рити лікареві «верить врачу»

дя́кувати Бо́гові (Бо́гу) «благодарить Бога»

допомо́гти това́ришеві «помочь товарищу»

запо́бігти лі́хові (лі́ху) «предотвратить беду»

назу́стріч ві́тру (ві́трові) «навстречу ветру»

3. У місцевому відмінку однини **г, к, х** перед закінченням **-і** чергуються із **з, ц, с**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

у цьо́му ж ду́сі (*дух*) «в этом же духе»
на поро́зі (*porig*) **поді́й** «на пороге событий»
на ко́жному кро́ці (*крок*) «на каждом шагу»
у бру́ді й поро́сі (*пóрох*) «в грязи и пыли»
на ро́зі (*rig*) **ву́лиці** «на углу улицы»
на лі́вому бо́ці (*бік*) «на левом боку»

III. Закінчення іменників у множині

1. У називному відмінку множини закінчення **-а** мають? лише три слова: *ву́са* «усы», *ві́вса* «овсяные поля», *хліба́* «хлебные поля». Усі інші іменники чоловічого роду мають закінчення **-и, -і**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

круті́ береги́ «крутые берега»
рі́дні сині́ «родные сыновья»
се́ляни-хліборо́би «крестьяне-земледельцы»
дорогі́ вчителі́ «дорогие учителя»
чу́ти голо́сі «слышно голоса»
чужі́ краї́ «чужие края»
наші́ мамі́ й таті́ «наши мамы и папы»

2. У родовому відмінку множини:

а) нульове закінчення мають іменники *чо́біт* «сапог» — *чо́біт, ці́ган* — *цига́н* і всі ті, які втрачають (теряють) суфікс **-ин**: *ки́нин* «киевлянин» — *ки́ян*, *тата́рин* — *тата́р*, *болга́рин* — *болга́р*;

б) закінчення **-ей** мають лише іменники *госте́й* і *ко́ней*;

в) усі інші іменники мають закінчення **-ів, -їв**: *м'ячи́в, плащі́в, сторожі́в, учителі́в, кобзарі́в, солов'ї́в*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

се́ред чудо́вих пейза́жів «среди чудесных пейзажей»
ма́ти чека́є сині́в «мать ждет сыновей»
про́тягом багато́х дні́в «на протяжении многих дней»
со́тня солда́тів «сотня солдат»
ко́шик помідоро́в «корзина помидор»
до мам і таті́в «к мамам и папам»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провідмініяйте письмово за наведеними вище зразками іменники *луг, куш, корінь, рій* «рой».

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть у них іменники чоловічого роду й визначте їхнє число й відмінок. Афоризми запам'ятайте..

Словник: **справжній** — настоящий; **полягати** — состоять; **свідок** — свидетель; **блюзнірство** — кощунство; **злочин** — преступление.

1. Справжня велич духу полягає в тому, щоб робити без свідків те, що ти робиш для похвали людської. (Ф. Ларошфуко.) 2. Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий. (Г. Сковорода.) 3. Найсвятіша справа стає блюзнірством і мерзотою, якщо ради її торжества вдаються до злочину. (Ф. Ламенне.)

3. Іменники поставте в орудному відмінку однини й запишіть у дві колонки: 1) із закінченням **-ом**; 2) із закінченням **-ем**.

Силач, екіпаж, столяр, віхор, огірок «огурець», різьбяр «резчик, ваятель», базар, окуляр, циркуль, діаметр, янтар, арбітр.

З перших букв прочитаєте закінчення вислову 1. Світличного: «Поезія...»

4. Іменники поставте в називному відмінку множини і запишіть у дві колонки: а) із закінченням **-і**; б) із закінченням **-и**.

Народ, автор, пейзаж, йог, різьбяр, аптекар, стяг «знамя», турок, архів, вимикач «выключатель», реп'ях «репейник», діяч «деятель», автомобіль, штрих, астролог.

З перших букв прочитаєте другу частину вислову Лесі Українки: «З усіх старших...».

5*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я перепишіть і запам'ятайте.

Словник: **шаліти** — безумствовать; **жартуй** — шутить; **ведмідь** — медведь; **краще** — лучше; **смачніший** — вкуснее; **господар** — хозяин.

1. Сила без (розум) шаліє, а розум без сили міліє. 2. Немá (дим) без (вогонь). 3. З (вогонь) не жартуй, воді не вір і з (вітер) не дружи. 4. Смола до (дуб) не пристане. 5. Чужим (кінь) не наїздишся. 6. За двомá (заєць) не гонись, бо й одного не впіймаєш. 7. З чужого (віз) серед дороги злязь. 8. Не грай, кішко, з (ведмідь), бо тебе задавить. 9. Межи чужі щипці не кладі своїх (палець). 10. Краще десять (приятель), ніж один ворог. 11. Свій сухар смачніший від чужих (пиріг). 12. Будь (господар) своєму слову.

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **пильно** — внимательно; **гадаєте** — считаете; **суглоб** — сустав.

Генерал пильно вдивляється крізь бінокль у небо. Не відриваючи бінокля від очей, він каже:

— Бúде дощ.

— Чомú ви так гадаєте? — запитує полковник.

— А томú, — відповідає генерал, — що в мене ніють суглоби.

7. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **наказ** — приказ; **негайно** — немедленно; **знищити** — уничтожить; **місто** — город; **пошкодувати** — пожалеть; **немовля** —

грудной ребенок; **зруйнувати** — разрушить; **пала́ц** — дворец; **нечу́ваний** — неслыханный; **до цього́ ча́су** — до сих пор; **кат** — палач; **шано́бливий** — почтительный; **зра́дник** — предатель, изменник; **до ре́чі** — кстати; **спро́ба** — попытка; **незале́жність** — независимость; **шукáти** — искать; **підтрі́мка** — поддержка; **намага́тися** — стараться; **розрахо́вувати** — рассчитывать; **завдя́кі** — благодаря; **ва́рто** — следует; **зазна́чити** — заметить.

Розлю́чений Петро I дав на́каз війська́м Меншикова, що стоя́ли в Украї́ні, нега́йно зні́щити сто́лицю гетьма́нської Украї́ни — Бату́рин. Росі́йські війська́ вде́рлися в мі́сто через та́ємні підзе́мні хо́ди і ві́різали всіх жи́телів сто́лиці, не пошко́дувавши на́віть немовля́т, зруйнува́ли і спали́ли по́вністю пала́ци, хра́ми, шко́ли. А ра́зом з тим, ма́буть, ви́палили сво́єю нечу́ваною жорсто́кістю й па́м'ять в украї́нців, бо й до цього́ ча́су в Бату́ринському історично́му музе́ї ви́сять портре́ти каті́в Украї́ни з шано́бливими на́писами про їхні ді́яння, є спеціа́льний стенд, де опові́дається про «зра́дника» Мазе́пу.

Так, Мазепа зра́див сво́го патро́на Петра́ I. Але він не зра́див украї́нського наро́ду. До ре́чі, гетьма́н не був оригіна́льним у спробо́ї здобу́ти незале́жність від Росі́ї за допо́могою іншо́ї держа́ви. У ті ж часи́ й інші закаба́лені кра́їни шука́ли підтрі́мки в си́льних держа́в Євро́пи. Так, Лівоні́я нама́галася ви́йти з-під шве́дської «опі́ки» при підтрі́мці саксо́нського коро́ля А́вгуста та росі́йського царя́ Петра́; господа́р Молда́вії Кантемі́р розрахо́вував позбу́тися туре́цького уя́рмлення завдя́кі росі́йським війська́м; уго́рський праві́тель Ра́коці, пра́гнучи ви́вільнення з-під А́встрі́ї, поклада́ється на Фра́нцію...

Ва́рто зазна́чити, що ці ді́ячі ша́нуються сво́їми наро́дами як націо́нальні геро́ї. (Р. Іванченко.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Петр I дал приказ войскам немедленно уничтожить столицу гетманской Украины — Батурын. Русские войска ворвались в город и с неслыханной жестокостью вырезали всех жителей, не пожалев даже грудных детей. Они полностью разрушили город — сожгли дворцы, храмы, школы, дома. А в наших музеях и до сих пор висят портреты палачей Украины с почтительными надписями. О Мазэпе говорится как о «предателе». Но он не предал украинский народ. Мазэпа стремился при поддержке шведского короля освободить свою Родину от «опеки» русских царей. Не только Украина, в те времена и другие закабаленные страны искали поддержки у сильных государств Европы, чтобы избавиться от чужих правителей. Гетман Иван Мазэпа — национальный герой Украины.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **ду́мку гада́ти** — размышлять; **до́ля** — судьба.

Дивлюсь я на небо та й ду́мку гада́ю:

Чому́ я не со́кіл, чому́ не літаю,
Чому́ мені́, Бо́же, ти криле́ць не дав?
Я б зе́млю поки́нув і в не́бо зліта́в.
Дале́ко за хма́ри, пода́лі від світу́,
Шука́ть собі́ до́лі, на го́ре приві́ту
І ла́ски у зі́рок, у со́нця просі́ть,
У сві́ті їх я́сним все го́ре вто́пить.
(М. Петренко.)

Розмова

Словник: **тро́хи** — немного; **пропонува́ти** — предлагать; **огля́нути** — осмотреть; **заперече́увати** — возражать; **звича́йно** — конечно; **части́на** — часть; **перехре́стя** — перекресток; **зупі́нка** — остановка; **засно́вано** — основан; **впе́рше** — впервые; **зга́дується** — упоминается; **сві́дчити** — свидетельствовать; **бра́ма** — ворота; **зберегти́ся** — сохраниться; **непога́но** — неплохо; **ціка́вий** — интересный; **буді́вля** — сооружение; **житлові́й** — жилой; **буді́нок** — дом; **споруді́ти** — соорудить; **ко́шти** — средства; **ві́користано** — использован; **місцеві́й** — местный; **майдáн** — площадь; **пра́пор** — флаг; **пове́рнуто** — возвращен; **ото́чувати** — окружать; **листі́вка** — открытка; **вра́ження** — впечатление; **ціка́ві місця́** — достопримечательности.

— У нас є ще тро́хи вільного ча́су. Я пропону́ю огля́нути мі́сто. Не заперече́уєш?

— Звича́йно, ні.

— Дава́й пої́демо в стару́ части́ну. За перехре́стям зупі́нка авто́буса.

— Коли́ засно́вано ва́ше мі́сто?

— У літо́писі воно́ впе́рше зга́дується 988 ро́ку. Але́, безперече́но, й рані́ше тут було́ поселе́ння. Про це сві́дчать .археологі́чні розко́пки.

— А це що за знак?

— Тут стоя́ла бра́ма, крі́зь яку́ в'ї́жджали́ до мі́ста. Від не́ї збере́гся лише́ фунда́мент.

— Чи́сто у вас.

— Як коли́. Але́ в основно́му чи́сто. Комуна́льна служба́ працює́ непога́но.

— Он ціка́ва буді́вля. Це ж не житлові́й буді́нок?

— Ні. Це Наро́дний дім. Його́ споруді́ла «Просві́та» на наро́дні ко́шти. У його́ архіте́ктурі ві́користано місцеві́ націона́льні еле́менти. А он ба́чиш майдáн перед па́рком і над ним синьо-жо́втий пра́пор на фла́гшто́ці? Його́ підняли́ ще в лі́пні 1990 ро́ку. Уночі́ хтось був повали́в фла́гшто́к і пра́пор зірва́в, але́ його́ зно́ву підняли́.

— А як назива́ється ця ву́лиця?

— Донеда́вна вона́ назива́лася Пролета́рською. Тепе́р їй пове́рнуто да́вню на́зву — Підва́льна. Ко́ло не́ї коли́сь прохо́див вал, який ото́чував мі́сто.

— Пам'ятник? Кому його поставлено?

— Тут не один, а два пам'ятники: праворуч — жертвам фашизму, ліворуч — жертвам комуністичного режиму. До речі, у кіоску можна купити листівки з фотографіями цих пам'ятників.

— У мене дуже гарне враження від вашого міста. У нього своє неповторне обличчя. І багато цікавих місць.

Заняття 15. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВІДМІНКІВ

І. Кличний відмінок

Особливістю української мови є вживання у звертаннях (в обрацаннях) кличного відмінка. Він утворюється (образується) тільки від іменників жіночого й чоловічого родів в однині, переважно назв людей.

1. Іменники жіночого роду І відміни з основою на твердий нешиплячий у кличному відмінку мають закінчення **-о**, усі інші іменники жіночого роду мають звичайно закінчення **-е**. У пестливих (ласкательних) назвах на м'який виступає закінчення **-ю**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

мамо, пробачте мені «мама, извини меня»

сестро, напиши листа «сестра, напиши письмо»

земле рідна, далеко ти «земля родная, далеко ты»

радісте, всміхніся «радость моя, улыбнись»

любово моя, тужу за тобою «любовь моя, тоскую по тебе»

бабусю, як ваше здоров'я? «бабушка, как твое здоровье?»

2. Іменники чоловічого роду в кличному відмінку мають закінчення **-у** (переважно з основою на **г, к, х** та шиплячий), **-ю** (з основою на **-ар** та м'який), **-е** (усі інші). При цьому **г, к, ц, х** перед **-е** чергуються із **ж, ч, ш**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Григорію Петровичу, почекайте «Григорий Петрович, обождите»

дозвольте, пане полковнику «разрешите, господин полковник»

добродію, скажіть «добрый человек, скажите»

брате, не ображайся «брат, не обижайся»

хлопче, посунься «мальчик, подвинься»

мій друже, обізвися «мой друг, откликнись»

ІІ. Відмінювання прізвищ

1. Українські чоловічі прізвища (мужские фамилии) на приголосний **і** - **о** відмінюються як іменники ІІ відміни.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

документи Василя Григоренка «документы Василя Грыгоренко»
разом з Ігорем Петренком «вместе с Игорем Петренко»
почув від Сергія Покотіла «услышал от Сергея Покотыло»
розповів Сашкові Мйдаку «рассказал Саше Мыдаку»

2. Жіночі прізвища на приголосний і **-о** не відмінюються.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зшит Надії Григоренко «тетрадь Надежды Грыгоренко»
пораджуся з Марією Петренко «посоветуюсь с Марией Петренко»
зверніся до Ганни Покотіло «обратись к Анне Покотыло»
передай Ользі Мйдак «передай Ольге Мыдак»

III. Відмінювання множинних іменників

Множинні іменники (существительные, которые не имеют единственного числа) відмінюються за такими зразками:

Відмінки	1-й тип	2-й тип	3-й тип	4-й тип
Н.	Карпати	сани	сходи	віла
Р.	Карпат	саней	сходів	віл
Д.	Карпатам	саням	сходам	вілам
Зн.	Карпати	сани	сходи	віла
Ор.	Карпатами	саньми	сходами	вілами
М.	(у) Карпатах	санях	сходах	вілах
Кл.	Карпати	сани	сходи	віла

1. Множинні іменники першого типу відмінюються, як іменники жіночого роду I відміни (*рука, в'єжа, к'уля, в'ія*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

наступити на граблі «наступить на грабли»
як заєць з конопель «как заяц из коноплей»
повернутися з канікул «вернуться с каникул»
цєбер помій «ушат помоев»

2. Множинні іменники другого типу відмінюються, як іменники жіночого роду III відміни (*тінь, ніч*). Але в називному відмінку вони мають звичайно закінчення **-и** (*сіни, гуси, люди, діти, груди*), хоч не завжди (*двері, грóші*). В родовому відмінку ці іменники мають закінчення **-ей**, а в орудному — переважно закінчення **-ми** (*сіньми, гусьмі, курмі, людьмі, дїтьми, грудьмі, двермі, грїшми*), два з них — ще **-има** (*дверіма, грóшіма*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

залишитися без грóшей «остаться без денег»

пéред дверíма «перед дверью»
печé під грудьмí «сосет под ложечкой»
ку́рям на сміх «курам на смех»

3. Множинні іменники третього типу відмінюються, як іменники чоловічого роду (*ліс, вуж, день, край*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте,
з розкрíтими обíймами «с раскрытыми объятиями»
на ráдошах «на радостях»
без нáтяків і манівці́в «без намеков и обиняков»
удáтися до хíтрощі́в «пуститься на хитрости»

4. Множинні іменники четвертого типу відмінюються, як іменники середнього роду (*ву́хо, сéлище, вмíння*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
відчинíти ворóта «открыть ворота»
налама́ти дров «наломать дров»
ко́ні до ясел іду́ть «кони к яслям идут»
у лёщатах крі́зи «в тисках кризиса»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Словосполучення перекладіть на українську мову й запишіть.

1. Мой друг, извини меня. 2. Сестра, не обижайся. 3. Брат, напиши письмо. 4. Мама, как твое здоровье? 5. Скажите, Степан Иванович. 6. Разрешите, Ольга Михайловна.

2*. Прочитайте вголос прислів'я, іменники, що в дужках, поставте в кличному відмінку. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **про ме́не** — мне все равно; **небі́ж** — племянник; **го́жий** — пригожий, нужный; **жартува́ти** — шутить; **утіка́ти** — убегают; **су́нути** — валишь, тащиться.

1. Про ме́не, (Се́ме́н), а я зву́ся Іва́н. 2. Мовчи́, (язичок), діста́неш паляни́чку. 3. На́ тобі, (небі́ж), що мені не го́же. 4. Дай, (Бог), жартува́ти, аби́ не пла́кати. 5. Не жарту́й, (кішка), з псом. 6. Втіка́йте, (кум), бо біда́ су́не.

3*. Словосполучення перекладіть на українську мову й запишіть.

1. Тетрадь Игоря Петренко. 2. Документы Надежды Петренко. 3. Посоветуюсь с Сергеем Грыгоренко. 4. Вместе с Марией Грыгоренко. 5. Передай Саше Мыдаку.

4. Прові́дні́яйте письмово іменники *двéрі, грóші, хі́трощі́*,

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **скаржитися** — жалуватися; **штани** — брюки; **закороткий** — слишком короткий; **либонь** — вероятно; **віглед** — вид; **повинен** — должен; **навіювати** — внушать.

Новобранець скаржиться старшині:

— Ви тільки подивіться, пане старшино, якé мені відали обмундирування: штани до колін, сорочка вісить мішкóм, рукави закорóткі. На мене, либонь, глянути страшно.

— Усе гаразд, хлопче,— заспокоїв його старшина. — Пóвний порядок. Адже солдát уже самім своїм вігледом повинен навіювати страх.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **запрошувати** — приглашать; **паровиця** — пара волон; **чуйний** — чуткий, бодрий; **блискучий** — блестящий; **поквóлом** — медленно; **скоїтися** — случиться; **кріпáк** — крепостной; **пан** — господин, помещик; **молоді** — жених и невеста; **пéрше всьóго** — прежде всего; **дякувати** — благодарить; **тáто** — папа; **перевáжно** — преимущественно; **знущáтися** — издеваться.

От і повінчались; хóдять по селу та на весілля запрошують. А тут прóти них саме їдуть люди,— з ярмарку вертаються. І Петро Шостозуб, і Андрій Гóнта, і Михайло Дідич, і ще скільки людей. Петро з сивою паровицею рушає попереду. Се був дід дуже старий, білий, а протé чуйний, висóкий і прямий, як явір; óчі йому блискучі, як зóрі; іде собі поквóлом та й питає стрічного чоловіка:

— А що се за весілля в нас скоїлось?

— А се,— каже той,— покійного [козака] Хмáри дочка повінчалась із Івáном Золотарénком.

— Із Золотарénком? та який же то Золотарénко?

— Кріпáк, пане Пётре, от, сухомлінського пáна підданий.

Засмутився старий Шостозуб, дуже засмутився і не сказав нічого, а дрóгí так і покрикнули з жáлю та з досáди.

Тут молоді порівнялись, трéба було вже пéрше всьóго привітати, як Бог велів. Вони поклонились, на весілля просять.

Петро підняв висóку шапку.

— Бóже вам помагай! — речé. — Нехáй Госпóдь щастить дóлею, щáстям і здоров'ям!

Молоді дякують.

— Прóсимо ж, добродію шанóвний, на весілля!

— Ні, молодá княгіне, не підú до тебе на весілля: не подóбна річ мені, старóму, по весіллях гуляти. Дякую за лáску!

А Гóнта Андрій, чоловік добрячий, тихий був, і каже молодóму:

— Ой, Івáне, Івáне Золотарénку! що ж ти зробив, мій дрóже! (*Марко Вовчок.*)

Коментар до тексту. Слово *пан* в українській мові має два значення: поміщик і ввічлива форма звертання. Тепер воно вживається

частіше в другому значенні: *пані й панове* «дамы и господа», *пане добродію* «милостивый государь», *пане сотнику* «пан сотник», *пане-брате* «приятель».

7*. Перекладіть на українську мову.

Олеся была вольной казачкой-сиротой, а Иван Золотаренко — крепостным сухомлинского помещика. Олеся полюбила крепостного Ивана Золотаренко. А Иван полюбил вольную казачку Олесю. Ходят жених и невеста, Олеся с Иваном Золотаренко, и приглашают людей на свадьбу.

— Просили папа, просили мама и мы просим вас, уважаемый государь, к нам на свадьбу.

— Пусть Бог даст вам хорошую долю, счастье и здоровье.

Жених и невеста благодарили. А люди опечаливались:

«Ой, Иван Золотаренко, что же ты наделал, мой друг. Ведь казачка Олеся теперь тоже станет крепостной сухомлинского помещика».

Помещики на Украине были преимущественно из России и Польши. Они грабили крестьян, издевались над ними хуже басурманов.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **ба́тько** — отец; **безта́ланний** — несчастный; **ша́бля** — сабля; **лю́лька** — трубка (для курения).

Там, де Ятрань кру́то в'ється,

З-під ка́міня б'є вода́,

Там дівчи́на во́ду бра́ла,

Чорнобри́ва, молодá.

Ти, дівчи́но, ти щасли́ва:

В те́бе ба́тько, ма́ти є,

Рід вели́кий, ха́та бі́ла,

Все, що в ха́ті,— то твоє́.

А я бі́дний, безта́ланний,

Степ ширóкий — то мій сват,

Ша́бля, лю́лька— вся роди́на,

Сівий ко́ник — то ж мій брат.

(А. Шашкевич.)

Розмова

Словник: **мину́лий** — прошлый; **неді́ля** — воскресенье; **ро́дичі** — родственники; **наго́да** — удобный случай; **одру́жуватися** — жениться, выходит замуж; **дружи́на** — жена; **урочи́стий** — торжественный; **шлю́б** — брак; **бо́ярин** — шафер; **дру́жка** — подруга невесты (на свадьбе); **одру́ження** — брак; **ча́сом** — иногда; **бенке́т** — пир; **порядкува́ти** — распоряжаться; **весі́льний ста́роста** — сват; **сва́шка** — сваха; **бажа́ти** — желать; **ча́рка** — рюмка; **ді́йство** — представление; **подóбатися** — нравиться; **та́ємни́ця** — секрет; **світи́лки** — девушки на свадьбе, гости жениха.

- Нарешті і я минулої неділі побачив своїх родичів, а родичі мене.
- Яка така нагода трапилася?
- Весілля. Мій двоюрідний брат одружувався, узяв за дружину студентку.
- Розписалися тільки чи й вінчалися?
- І те і те. Спочатку в загсі відбулася урочиста реєстрація шлюбу, старший боярин і старша дружка як свідки поставили свої підписи в книзі записів, батькі, родичі, друзі привітали молодого й молоду з одруженням. І весільний поїзд відразу рушив до церкви.
- А хто тримав корону, тобто шлюбний вінець, над молодими під час вінчання?
- Старший боярин і старша дружка. Вони потім і за столом сиділи поруч з молодими, і їм теж часом кричали «гійро». А на бенкеті порадкував весільний староста, перев'язаний вишитим рушником, та свашки. Свашки, старші жінки, співали різних весільних пісень молодому князеві та молодій княгині, бажали їм усього, що тільки на пам'ять спадє.
- Гілицє було?
- Стояло на столі, прикрашене стрічками, колосками, калиною, квітами.
- І подарунки дарували молодим?
- Аякже. Весільний староста ділив коровай, молоді роздавали гостям, а гості пили перепій за здоров'я молодих — хто тільки пригублював чарку, а хто вихиляв її до дна — і клали перед ними подарунки. Я тобі й десятої частини не розповів того, що було на весіллі. А скільки пісень усяких. було переспівано. Весілля — це ціле святкове дійство.
- І танці були?
- Що б то за весілля було без танців? Грала троїста музика: скрипка, цимбали й бубон. І, знаєш, така музика мені більше подобається, ніж отє ревіння труб: не те що партнерки, самого себе не чуєш.
- А з ким же ти танцював, якщо це не таємниця?
- Зі старшою дружкою.
- Он як! А старший боярин?
- Я ж був старшим боярином.
- А були гарні світилки й інші дружки?
- Правду кажучи, не звернув уваги.

Заняття 16. ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Прикметники за значенням діляться на якісні (качественные), відносні (относительные) і присвійні (притяжательные).

I. Творення відносних прикметників

1. В обох мовах для творення відносних прикметників є суфікси **-ов-** (**-ев-**) та **-н-**, але в українській мові частіше використовується перший, у російській — другий.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

службове відрядження «служебная командировка»
подарунковий набір «подарочный набор»
додаткова вартість «прибавочная стоимость»
замкова щілина «замочная скважина»
лісовий струмок «лесной ручей»
степове повітря «степной воздух»
вишневий сік «вишневый сок»

2. У запозичених (заимствованных) прикметниках російським суфіксам **-ическ-**, **-ионн-**, **-иальн-** відповідають українські суфікси **-ичн-** (**-ічн-**) та **-ійн-**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

географічне середовище «географическая среда»
логічні міркування «логические рассуждения»
категорична відмова «категорический отказ»
телевізійна передача «телевизионная передача»
комісійний магазин «комиссионный магазин»
офіційне повідомлення «официальное сообщение»

3. Там, де в російській мові є суфікси **-ающ-**, **-ательн-**, **-ительн-**, **-ировочн-**, в українській мові виступає, як правило, суфікс **-альн-** (**-увальн-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вирішальна хвилина «решающая минута»
завершальний етап «завершающий этап»
літальний пристрій «летательное устройство»
пояснювальна записка «пояснительная записка»
формувальний цех «формировочный цех»
регулювальний гвинт «регулировочный винт»

4. Для російських прикметників характерний суфікс **-еск-**. В українській мові такий суфікс не вживається.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ворожі підступи «вражеские происки»
дружні стосунки «дружеские отношения»
творчий підхід «творческий подход»
стареча в'ялість «старческая дряблость»
юнацький вік «юношеский возраст»

II. Творення присвійних прикметників

1. Від іменників із закінченням **-а, -я** (I відміна) та іменника *ма́ти* присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса **-ин-**. Причому кінцеві **г, к, х, ґ** («хуга гука») перед цим суфіксом чергуються із **ж, ч, ш, дж** («ще їжджу»).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ма́мин день наро́дження «день рождения мамы»

То́нині імені́ни «именины Тони»

На́дина то́рба «сумка Нади»

О́льжина ху́стка «платок Ольги»

Ната́лчин светр «свитер Наталки»

ма́чушина дочка́ «дочь мачехи»

2. Суфікс **-їн-** пишеться лише в присвійних прикметниках, утворених від іменників типу *Марі́я, Софі́я, Наді́я, Дар'я* (у яких кінцева буква **я** позначає два звуки [йа]).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Марі́їне пла́ття «платье Марии»

Софі́їна коса́ «коса Софии»

Дар'їн ко́шик «корзина Дарьи»

3. Від іменників чоловічого роду на приголосний та **-о** (II відміна) присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса **-ів-**, який:

а) після твердих нешиплячих чергується з **-ов-**: *команді́р* — *команді́рів, команді́рова*;

б) після інших приголосних (м'яких, шиплячих та **р**, якому в російській мові відповідає **-рь**) чергується з **-ев-**: *кова́ль* «кузнец» — *ковалі́в, ковалéва; ткач* — *ткачі́в, ткачéва; цар* — *царі́в, царéва*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Петрі́в кашке́т «фуражка Петра»

Степа́нова соро́чка «рубашка Степана»

Петру́севі ковза́ні «коньки Петруся»

сто́рожева рушні́ця «ружье сторожа»

апте́кареві пора́ди «советы аптекаря»

4. У присвійних прикметниках, утворених від іменників на **-й**, пишеться суфікс **-їв-, -єв-**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Сергі́їв гребіне́ць «расческа Сергея»

Андрі́єва шине́ль «шинель Андрея»

Віталієві черевіки «ботинки Виталия»
Мусієві окуляри «очки Мусия» Щ

III. Суфікси якісних прикметників

За допомогою суфіксів, які додаються до якісних прикметників, можна передавати різну міру якості (якості).

1. Суфікси **-езн-, -уч-, -ущ-, -енн-** вживаються для вираження збільшеної міри якості і мають значення «дуже».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

старезний ліс «очень старый лес»

багатюща країна «очень богатая страна»

злюча зима «свирепая зима»

страшенний холод «очень сильный холод»

2. Суфікси **-уваст-, -ув-** виражають неповноту якості і мають значення «трохи» (немного).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

сивувате волосся «седоватые волосы»

синюваті очі «синеватые глаза»

холоднуватий ранок «холодноватое утро»

білявий хлопець «белокурый парень»

жовтаве обличчя «желтоватое лицо»

3. Суфікси **-еньк-, -ісіньк-, -есеньк-, -юсіньк-** надають прикметникам пестливого (ласкательного) відтінку і часто мають значення «дуже» (очень).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ріднєсенька мамо «родненькая мама»

дорогенький брате «дорогой брат»

тонюсінький дріт «очень тонкая проволока»

дрібнісінький пил «очень мелкая пыль»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я, знайдіть у них прикметники й поясніть, як вони утворені.

Словник: **минати** — проходить; **вночі** — ночью; **закороткий** — слишко́м короткий; **задовгий** — слишко́м довгий.

1. Ма́теріна любóв ніко́ли не змі́нюється. 2. У ко́го ма́ти рідне́нька, у то́го сорóчка біле́нька й голі́вка чисте́нька. 3. Дурно́му си́нові й ба́тькове бага́тство не в по́міч. 4. Зимóве со́нце як ма́чущине се́рце: сві́тить, та не гріє. 5. Літа́ наші ми́нають, як дощóва хма́ра. 6. Сей сві́т як ма́ків цві́т: вдень цвіте́, а вночі́ опаде́. 7. Життя́ закорóтке для ща́стя, а задо́вге для терпі́ння.

2*. Від поданих слів утворіть за зразками (по образцам), наведеними початку кожної групи, відносні прикметники із значенням, названим російською мовою.

1. Прибу́ток — прибутко́вий «прибыльный»; подару́нок — «подарочный»; огіро́к — «огуречный»; профспі́лка — «профсоюзный»; словні́к — «словарный». 2. Алего́рія — алегорі́чний «аллегорический»; сати́ра — «сатирический»; бюрокра́т — «бюрократический»; крі́тика — «критический»; елє́ктрика — «электрический». 3. Диску́сія — дискусі́йний «дискуссионный»; конститúція — «конституционный»; інформáція — «информационный»; редаќція — «редакционный»; емо́ції — «эмоциональный». 4. Лакува́ти — лакува́льний «лакировочный»; тренува́ти — «тренировочный»; вербува́ти — «вербовочный»; пізнава́ти — «познавательный»; жува́ти — «жевательный».

3. Від поданих імен утворіть присвійні прикметники у формі жіночого роду (чия? — *материна, батькова*) і запишіть у три колонки: 1) із суфіксом **-ин-**; 2) з суфіксом **-ов-**; 3) з суфіксом **-ев-**.

Василь, Паша, Назар, Устїм, Раїса, Олесь, Лукаш, Алла, Лаврін, Артём, Івась, Галя.

З перших букв присвійних прикметників прочитаєте закінчення вислову французького філософа XVIII ст. Вольтера: «Україна завжди...» (**прагнути** — желать, жаждать).

4*. Перекладіть на українську мову.

Лесной воздух, подарочный магазин, комиссия, стоимость, летательный аппарат, регулировочное устройство, официальные отношения, категорические рассуждения, творческие минуты, именины Ольги, день рожден Наталки.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **хлопець** — парень; **байдики біти** — баклуши бити; **штани** — брюки.

— Хлопче, ти чому нідє не працюєш, тільки байдики б'єш?

— Бо я ще малій.

— А чому на тобі штани такі коротенькі?

— Бо то ж не мої, а батькові.

6. Прочитайте афоризми вголос. Перепишіть і запам'ятайте їх.

Словник: **мета́** — цель; **залиша́тися** — оставаться; **посередній** — посредственный; **таланові́тий** — талантливый; **жалюгі́дний** — достойный сожаления; **припи́нення** — прекращение; **за́вжди** — всегда; **кво́лість** — хилость; **уявля́ти** — воображать.

1. Коли егоїстичне щастя є єдиною метою життя, життя дуже скоро залишається без мети. (*Р. Роллан.*) 2. Посередня людина клопочеться тим, як їй убити час, людина талановита прагне його використати. (*А. Шопенгауер.*) 3. Жалюгідний по-справжньому той, хто шукає собі дешевого життя.

(Д.Джордан.) 4. Припінення діяльності завжди веде за собою кво́лість, а за кво́лістю приходить стареча́ неміч. (Апулей.). 5. Ма́ло вели́ким себе́ уявля́ти, тре́ба вели́ким бу́ти. (В. Симоненко.)

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **чупрі́на** — шевелюра, чуб; **сум** — тоска; **охопи́ти** — охопити; **мину́тися** — миновати, окончитися; **не́нька** — мати́; **неося́жно** — необъятно; **ма́льовни́че** — живописно; **гай** — ро́ща; **причепури́тися** — принарядитися; **лан** — нива; **опереза́тися** — опоясатися; **блакі́тний** — голубой; **красу́ня** — красави́ца; **достáтки** — благосостоя́ние, зажиточность; **за́здрити** — завидова́ти; **геть** — вон; **же́не** — гонит; **ро́дина** — се́мья; **зазна́ти** — испытати́; **не злі́чити** — не сосчита́ти; **пройді́світ** — проходимець; **шматува́ти** — разрыва́ти; **ха́тний** — домашний; **чва́ри** — усоби́цы, раздор; **плюндрува́ти** — разоря́ти; **спі́лка** — сою́з; **докона́ти** — измучи́ти; **крéвний** — родно́й; **загі́н** — гибель, сме́рть; **скарб** — сокрови́ще; **майдáнчик** — площа́дка; **кра́пка** — точка; **всти́гнути** — успе́ти; **будова́** — стро́ение; **бліскавка** — молни́я; **хви́ля** — мину́та, волна; **розлягті́ся** — разда́ться; **грю́кіт** — грохот; **та́бір** — лаге́рь; **спусто́шення** — опустоше́ние, разоре́ние.

Сотник відки́нув свою́ чупрі́ну наза́д і замісли́вся: якийсь сум охопи́в його́ ду́шу, ви́кликавши тим ча́сом в голо́ві елегі́йні ду́ми:

«І ко́ли мине́ться ця́ брате́рська різня́, грабі́ж та розбі́й в Украї́ні?! От хоч би одні́м о́ком зазирну́ти в золоту́ кни́гу й прочита́ти там до́лю рідно́го кра́ю, нашо́ї любо́ї не́ньки Украї́ни. Гей ти, рідна́, доро́га краї́но! Ши́роко ти, неося́жно розки́нулася, ма́льовни́че обгорну́лася га́ями, причепури́лася рясні́ми лана́ми, опере́залася рі́чками блакі́тними, прикрасі́лася се́лами біле́нькими... Всі́м наді́лів тебе́ Бог, красу́не на́ша, ті́льки от чо́мусь щастя́-до́лі не дає́ по́ки, чи за грі́хи тво́ї, чи за достáтки! Жі́ти б нам у то́бі при́язно, багати́ти та ра́діти, так ні ж — ко́жне за́здрить на тво́ї ро́зкоші і з мече́м та вогне́м геть же́не тво́ї ді́ти, відніма́ючи в них усе́: і добро́, і роді́ну, і життя́, і наві́ть любóв до те́бе, до нашо́ї не́ньки! Скільки ти то́го го́ря зазна́ла — не злі́чити, не змі́ряти! Пали́ли, грабува́ли тебе́ усякі ва́рвари, топта́ли різні́ пройди́світи, шматува́ли свої́ ха́тні, «уді́льні» чва́ри, плюндрува́ла тебе́ татарва́, що насу́нула зі схóду, а тепе́р обли́вають кро́в'ю степі́ й лані́ тво́ї свої́ ж браті́ в спі́лці з неві́рою... А все́ ж таки не докона́ють діте́й тво́їх крéвних — сто́ять вони́ непохі́тно і сто́ятимуть до загі́ну за свою́ зму́чену не́ньку — і, до́ки сві́т со́нця, ні за які́ скарби́, ні́зачо в сві́ті не прода́дуть сво́єї любóви до те́бе, на́ша люба́ вітчизно!...»

На схóді вже почина́в ясні́ти край не́ба, ко́ли сотник, обі́йшовши при́город, запри́мтив на найблі́жчому майдáнчику, са́жнів за три́ста, не бі́льше, якийсь вал, на се́редині котро́го ві́дно було́ ясні́ші кра́пки; не встиг сотник гарне́нько розгля́дити ці́ будóви, як ці́ кра́пки ра́зом ся́йну́ли бли́скавками і за хви́лю розля́глись страше́нним грю́котом, що прині́с у та́бір спусто́шення. (М. Стари́цький.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Это было осенью 1654 года. Украинские казаки защищали город Бушу на Днестре от польских войск. Обороной города командовал сотник Завистный. Перед решающим боем сотник задумался.

Он думал о том, когда кончится разорение Украины. Жгли, грабили, разоряли ее разные варвары и проходимцы. А теперь ее степи и нивы обливают кровью свои же братья в союзе с неверными. Каждое завидует, что она окуталась зелеными рощами, опоясалась голубыми реками, живописно принарядилась белыми селами, и с мечем и огнем гонит вон ее детей, отнимает у них и имущество, и семью, и жизнь, и даже любовь к своей отчизне, топчет ее обильные нивы. Бог наделил Украину всем, только почему-то счастья не дал — то ли за грехи, то ли за зажиточность. Но дети ее родные ни за какие сокровища не отрекутся от нее. Они стоят непоколебимо и будут стоять до смерти за свою измученную мать.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **світ** — мир; **мереживо** — кружево, узор; **мрево** — мираж; **світанковий** — рассветный; **гучний** — громкий; **збур'юнений** — взволнованный; **жорсткий** — жестокий; **неспокій** — беспокойство; **жадібний** — жаждущий; **шкодувати** — жалеть; **скарб** — сокровище; **краплина** — капля; **закохано** — влюбленно.

Світ який — мереживо казкове
Світ який — ні краю ні кінця!
Зорі й трави, мрево світанкове,
Магія коханого лиця.

Світе мій гучний, мільйоніючий,
Пристрасний, збур'юнений, німий,
Ніжний, і ласкавий, і жорсткий,
Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий!..

Не шкодуй добра мені, людині,
Щастя не жалій моїм літам —
Все одно ті скарби по краплині
Я тобі закохано віддам.

(В. Симоненко.)

Розмова

Словник: **гадати** — думать, предполагать; **навіщо** — зачем; **жартувати** — шутить; **становити** — составлять; **усвідомлювати** — осознавать; **спільнота** — общность; **належність** — принадлежность; **спонукати** — побуждать; **загал** — масса, общество; **добробут** —

благосостояние; **жебрак** — нищий; **злодій** — вор; **заможний** — зажиточный; **зараз** — сейчас; **кордон** — граница; **байдуже** — безразлично; **спільний** — общий; **вабити** — привлекать; **прабатьківщина** — прародина; **могутність** — могущество; **переважно** — преимущественно.

— Часом гадаю собі: навіщо люди поділені на нації? Чи не краще було б, якби всі були собі просто земляни?

— І жили в одному величезному будинку на мільярд квартир?

— Це ти жартуєш.

— Звичайно, жартую. Бо ж люди природно поділені на сім'ї, сім'ї живуть в окремих квартирах чи будинках, а будинки гуртуються в села, містечка або міста, які в свою чергу об'єднані в райони, області. Разом вони становлять державу. Інакше було б безладдя, хаос.

— Це зрозуміло. Але яка тут роль нації?

— Нація об'єднує людей у державі. Люди, які відчувають чи усвідомлюють свою належність до певної спільноти, тобто нації, думають уже не тільки про себе, а й певною мірою про весь народ, до якого належать. Я вже не кажу про те, що в них спільні національні традиції, історія, ліха, які теж пов'язують людину з людиною. Доки люди цього не розуміють, не буде й справжньої держави, яка дбатиме рівно про інтереси всіх — теперішніх і майбутніх поколінь.

— А що ж спонукає людей думати про загаль?

— Інстинкт виживання. Серед своїх легше вижити: свій, кажуть, якщо не заплаче, то хоч скривиться. Це по-перше. А по-друге, мій добробут великою мірою залежить від добробуту отого загалу. Серед жебраків, злодіїв, можливим не станеш.

— Ти сказав: свій. Справді, хто зараз за кордоном думає про Україну: американці, англійці, французи? Їм байдуже до нас. А от українська діаспора намагається, як може, нам допомогти. Що не кажи, свої. В Україні жили їхні предки, ще живуть їхні родичі, кривні.

— Але люди консолідуються в націю не тільки по спільній крові, а й по спільній території теж. Ті ж українці в Америці вже почувають себе американцями, хоч їх і вабить ще їхня прабатьківщина. Та все-таки більше вони думають про Америку, її добробут, могутність, бо ж там жити їхнім дітям, онукам і правнукам. Звичайно, хтось, може, й повернеться в Україну, але таких уже буде мало, та й то переважно ті, хто народився тут.

— Отже, як я зрозумів, поділ людей на нації — це необхідність. Без цього не обійтись.

Заняття 17. ТВОРЕННЯ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

В українській мові, як і в російській, є два ступені порівняння (две степени сравнения): вищий (сравнительная степень) і найвищий (превосходная степень). Але творяться вони по-різному.

І. Вищий ступінь порівняння

Вищий ступінь порівняння прикметників твориться за допомогою суфіксів **-ш-**, **-іш-**, рідко — іншим способом.

1. Якщо вищий ступінь твориться за допомогою суфікса **-іш-** (а це буває найчастіше), то основа не змінюється.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

слабкий — **слабкіший** **го́лос** «более слабый голос»

сипкий — **сипкіша** **речовина́** «более сыпучее вещество»

тугий — **тугіший** **ву́зол** «более тугой узел»

товстий — **товстіший** **ві́д мене́** «толще меня»

білий — **біліший** **за сні́г** «белее снега»

2. Якщо вищий ступінь твориться за допомогою суфікса **-ш-**, то суфікси **-к-** і **-ок-** випадають.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

короткий — **коротший** **ві́дтінок** «более короткий отрезок»

легкий — **лє́гший** **на ва́гу** «легче по весу»

рідкий — **рі́дший** **за частото́ю** «реже по частоте»

глибо́кий — **гли́бший** **рі́в** «более глубокий ров»

широ́кий — **ши́рший** **по́гляд** «более широкий взгляд»

3. По-іншому (іначе) вищий ступінь твориться тільки від таких прикметників:

а) із **жч**: *блі́жчий* «ближе», *ні́жчий* «ниже», *тя́жчий*, *ва́жчий* «тяжелее», *ву́жчий* «уже», *ду́жчий* «сильнее», *дорóжчий* «дороже»;

б) із **шч**: *ві́щий* «выше», *кра́щий* «лучше», *то́вщий* (і *товсті́ший*) «толще»;

в) від інших основ: *пога́ний* «плохой» — *гі́рший* «хуже», *мали́й* — *ме́нший* «меньше», *вели́кий* «большой» — *бі́льший*, *га́рний* «красивый» — *кра́щий* «краше», *до́брий* — *кра́щий*, *лі́пший* «лучше», *до́вгий* — *до́вший* «длиннее».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

близький — **блі́жчий** **до ме́не** «ближе ко мне»

важкий — **ва́жчий** **ванта́ж** «более тяжелый груз»

товстий — **то́вщий** **сто́вбур** «более толстый ствол (дерева)»

мали́й — **ме́нший** **за ро́змі́ром** «меньше по размеру»

пога́ний — **гі́рший** **ві́д ньóго** «хуже его»

4. Прикметники у вищому ступені змінюються за родами, числами й відмінками, як звичайні прикметники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ви́ща осві́та «высшее образование»

з ви́щою осві́тою «с высшим образованием»

блі́жчими дня́ми «в ближайшие дни»

на ни́жчому рівні́ «на более низком уровне»

корóтшим шля́хом «более коротким путем»

5. При вищому ступені вживаються прийменники *від, за, сполучники ніж, як*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

1. Хрін від редьки не солódший. — «Хрен редьки не слаще». 2. Брónза міцні́ша за мідь. — «Бронза крепче меди». 3. Життя́ до́роще, ніж зо́лото. — «Жизнь дороже золота».

II. Найвищий ступінь порівняння

1. Найви́щий ступі́нь порівня́ння прикметни́ків творитьс́я від ви́щого ступе́ня за до́могою префі́кса **най-** (рідко: **щонай-, якнай-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

найто́нший дрі́т «самая тонкая проволока»

найви́ща верши́на «самая высокая вершина»

найсуво́ріша заборóна «строжайший запрет»

найблі́жчі дру́зі «самые близкие друзья»

якнайщи́ріші побажа́ння «самые искренние пожелания»!

2. Для творення найвищого ступеня в українській мові не вживаються ні префікс *по-*, ні слово *самий*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

хто найсмі́ливі́ший «кто посмелее»

ті, що найро́зумні́ші «те, кто поумнее»

найшви́дший се́ред нас «самый быстрый среди нас»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос афоризми, знайдіть у них прикметники у вищому й найвищому ступенях. Афоризми перепишіть і запам'ятайте.

Словник: **небезпе́чний** — опасный; **збро́я** — оружие.

1. Я́зик — найнебезпе́чніша збро́я: ра́на від мечá ле́гше зажива́є, ніж від слова. (П. Кальдерон.). 2. Нема́ гіршого неща́стя над те, коли́ людина почина́є бо́ятися і́стини, щоб і́стина не ви́крила її́. (Б. Паскаль.). 3. Життя́ —

найкращий ідеолог, життя — найкраща школа шкіл. (П. Тичина.) 4. Найважча професія — бути людиною. (Х. Марті.)

2*. Від поданих прикметників утворіть вищий ступінь порівняна.

Солодкий, короткий, швидкий, глибокий, широкий, високий, близький, низький, розумний, ясний, поганий, великий.

3*. Перекладіть на українську мову словосполучення, прикметники поставте в чоловічому роді (який?).

Словник: **чавун** — чугу́н; **го́лка** — игла; **небезпéчний** — опасный.

Быстрее стрелы, тяжелее чугуна, крепче стали, дороже золота, тоньше иглы, белее молока, самый близкий друг, самый опасный враг, самый тяжелый день.

4*. Перепишіть прислів'я, дужки розкрийте, російські слова, що в дужках, замініть українськими.

Словник: **шукáти** — искать; **сма́чний** — вкусный; **колиса́ти** — баюкать; **гордові́тий** — высокомерный; **дурні́й** — глупый.

1. Правда (яснее солнца), та її зі свічкою шукають. 2. Не́ма́ (хуже) вóрога, як дурні́й ро́зум. 3. Свій суха́р (вкуснее чужих пирогов). 4. (Самая дорогая) пі́сня, з яко́ю мати ко́лиса́ла. 5. Лю́дська думка́ (самая быстрая и самая смелая). 6. Усьо́му поча́ток (самый тяжелый). 7. Чим хто (более высокомерный), тим (глупее).

5*. Перекладіть на українську мову.

Словник: **срі́бло** — серебро; **ста́ють** — становятся; **наста́ла** — наступила; **вугі́лля** — уголь; **відповіда́льний** — ответственный; **той** — тот.

1. Золото дорожче срібра. 2. Сталь крепче бронзы. 3. Дни становятся короче. 4. Наступила ніч, чорнее угля. 5. Бу́ть чело́веком — самая ответственная профессия. 6. Кто посмелее, тот идет самым коротким путем. 7. Самое тяжелое — начало.

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **леда́чий** — ленивый; **коцюба́** — кочерга; **невдо́взі** — вскоре; **міршави́й** — невзрачный; **обма́цати** — ощупать.

Жив в одні́му селі́ дуже леда́чий чо́ловік. І мав си́на, ще леда́чішого за се́бе. От одного́ ра́зу лежа́ть вони на пе́чі, а ба́тько й ка́же:

— Си́ну, піди́ глянь, чи дощ надво́рі не йде. А син пере́хили́вся з пе́чі, діста́в коцюбу́ і ткну́в не́ю у дво́рі. Та як закри́чить:

— На́, Ря́бко, на́!

Невдо́взі в ха́ту вбі́г міршави́й соба́чка. Син обма́цав його́ та й ка́же:

— Ні, та́ту, дощу́ не́ма́, бо Ря́бко́ сухи́й...

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **зачаро́вувати** — изумлять; **поді́я** — событие, происшествие; **на ді́во** — удивительно; **осві́чений** — образованный;

захоплюватися — увлекаться; **найнікчемніший** — самый ничтожный; **корість** — польза; **принаймні** — по крайней мере; **навіть** — даже.

Історія України зачаровує кожного своїми подіями й напівказковими героями, народ на диво самобутній, земля прекрасна. І все це досі ніким не представлено перед очі освіченого світу, тоді як Україна давно мала своїх і композиторів, і живописців, і поетів. Чим вони захоплювалися, забувши своє рідне, не знаю; мені здається, хай би моя батьківщина була найубогіша, найнікчемніша на землі, то й тоді б вона мені здавалася кращою за Швейцарію й усю Італію. Ті, хто бачив хоч раз нашу країну, кажуть, що хотіли б жити й померти на її чудових полях. Що ж казати нам, її дітям,— нам потрібно любити її й гордитися своєю найпрекраснішою матір'ю. Я, як член її великої сім'ї, служу їй якщо не на відчутну корість, то принаймні на славу імені України. (Т. Шевченко.)

8*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Те, кто видел хоть раз нашу Украину, говорят, что хотели бы жить и умереть на ее чудесных просторах. Ее история изумляет каждого своими событиями и полусказочными героями. Украинский народ удивительно самобытный, страна прекрасна. Но будь моя родина даже самая бедная, самая ничтожная на земле, то и тогда бы она мне казалась лучше Швейцарии и всей Италии. Она наша мать, мы ее дети. Мы должны любить ее и гордиться своей самой прекрасной матерью и служить во славу ее имени.

9. Вивчіть напам'ять вірш про Т. Шевченка.

Словник: **безберегий** — безбрежный; **ліскітка** — блестка; **віверт** — изворот; **лихоманка** — лихорадка; **плекати** — лелеять.

До́ле моя — ма́мо Україно,
Безбе́регих крил туги́й політ,
Найніжні́ша ліскі́тко, пір'їно
В найгрі́зніших вівертах орбі́т.

Найрі́дні́ша ма́тінко, слов'я́нко,—
Він — твій сто́гін, він — твій сонцепа́д.
Дум його́ багря́ну лихома́нку
Ти плека́єш в непога́сний сад...

Ти прийшла́ до ньо́го не са́мітня —
Вісонце́на, збра́тана, жива́,—
І гроза́ шевче́нківська всесві́тня
Твої ві́чні гру́ди осява́.

(І. Драч.)

Розмова

Словник: **відпу́стка** — отпуск; **відпочива́ти** — отдыхать; **хві́ля** — волна; **хлю́пати** — плескать; **скéля** — скала; **на́дто** — слишком; **наоді́нці** — наедине; **струмо́к** — ручей; **ха́щі** — заросли; **суні́ці** — земляника; **джерéльний** — родниковый; **ма́ти ра́цію** — быть правым; **мальовни́чий** — живописный; **отру́єний** — отравленный; **ялі́ця** — пихта; **ожі́на** — ежевика; **ру́жа** — мальва; **троя́нда** — роза; **гарбу́з** — тыква; **полуні́ці** — клубні́ка; **куто́к** — уголок.

— Ско́ро в ме́не почина́ється відпу́стка, а я ще й до́сі не ві́ршив, куди мені́ подáтися відпочивáти.

— Ї́дь на півде́нний бе́рег Криму: со́нце, мо́ре, кипарі́си, олеа́ндри. Ти цілі́сінський день лежи́ш на пля́жі й тільки переверта́єшся з бо́ку на бі́к, щоб не попéктися. Шурхотя́ть хвілі́ по піску́, хлюпа́є прибі́й, розбива́ючись об скéлі.

— Ні, там на́дто лю́дно. Пі́сля галасли́вого мі́ста хо́четься побу́ти наоді́нці з приро́дою.

— То і́дь на Полі́сся: довко́ла те́мною сті́ною лі́с, глу́хо шумля́ть со́сни, дзюрко́че струмо́к. Ти продира́єшся крі́зь ха́щі, збирає́ш суні́ці, рвеш ма́лини, вдиха́єш за́пах живи́ці, п'є́ш чи́сту джерéльну во́ду...

— На жаль, вона́ із стрóнці́ем, як і́ все, куди́ сягну́в Чорно́биль.

— Ти ма́єш ра́цію. А це ж мальовни́чий край, тільки отру́єний радіа́цією. За́раз, ма́буть, кращо́го мі́сця для відпочі́нку, як Карпа́ти, в Украї́ні нема́є. Бу́кові та ялице́ві лі́си, ліщи́нові горі́хи, ожі́ни, мінерáльні джерéла, і ведме́ді, ка́жуть, там трапля́ються.

— Карпа́ти вздовж і́ впóперек перері́ті газопровóдами, попере́плéтені високовóльтними лі́ніями. Ні, зна́єш що, пої́ду я в се́ло, де народи́вся і́ де живе́ ма́ма з мо́єю сестро́ю. Бі́ла ха́та, садо́к ко́ло не́ї, а в садо́чку не тільки ви́шні, а й я́блуні та гру́ші. Чорнобрі́вці, ру́жі й троя́нди під ха́тою. На горóді бу́є зе́лень: гарбу́зі, квасо́ля, огі́ркі, помідóри, полуні́ці. Що тільки там не росте́! І́ це, ма́буть, найкращи́й для ме́не кутóк в Украї́ні.

Заняття 18. ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Усі́ прикметники зміню́ються за двома зразками, між якими є невеликі відмінно́сті.

За першим зразком відміню́ються всі́ прикметники основою на твердий приголосний.

За другим зразком відміню́ються всі́ прикметники з основою на м'який [н'].

1. В українській мові́ на відмі́ну (в отличие) від російської після [н'] та шиплячих виступа́є таке саме закінче́ння, як і́ після твердих приголосних: -**ого**, -**ому**, -**ої**, -**ою**. Рі́зняються ці́ групи прикметників лише вжива́нням **и** та **і́** в закінче́ннях.

Відмінки	Однина				Множина	
	чоловічий рід		жіночий рід			
Н.	білий	синій	біла	синя	білі	сині
Р.	білого	синього	білої	синьої	білих	синіх
Д.	білому	синьому	білій	синій	білим	синім
Зн.	як у Н. чи Р.		білу	синю	як у Н. чи Р.	
Ор.	білим	синім	білою	синьою	білими	синіми
М. (на)	білому	синьому	білій	синій	білих	синіх
	білім	синім				

У середньому роді прикметники мають такі самі форми, як і в чоловічому роді, крім називного й знахідного відмінків, де вони мають форми: *біле, синє*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з неда́внього ча́су «с недавнего времени»

до пі́зньої годі́ни «до поздней поры»

на вчора́шньому засі́данні «на вчерашнем заседании»

у врані́шньому тумáні «в утреннем тумане»

гаря́чого ча́ю «горячего чая»

при блі́жчому ознайо́мленні «при ближайшем ознакомлении»

2. В українській мові треба розрізняти родовий, давальний, орудний і місцевий відмінки прикметників жіночого роду (у російській мові вони не розрізняються).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

до бі́лої гаря́чки «до белой горячки»

бі́лій воро́ні «белой вороне»

ші́ю бі́лою ні́ткою «шью белой ниткой»

у бі́лій ха́ті «в белой избе»

без прихо́ваної дум́ки «без задней мысли»

пе́ред сьо́годнішньою зу́стріччю «перед сегодняшней встречей»

3. У називному (знахідному) відмінку множини всі прикметники мають однакове закінчення **-і**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

білі но́чі «белые ночи»

кі́слі джерéла «кислые источники»

до́вгі ро́ки «долгие годы»

крóвні грóші «кровные деньги»

чо́рні метáли «черные металлы»

ма́мині ру́ки «мамины руки»

4. В українській мові звичайно вживається стягнена форма прикметників (*біле, біла, білу, білі*). Повна форма (*білеє, білая, білую, білії*) допустима тільки в поезії. Короткі форми прикметників типу російських *бел, краток, болен* в українській мові не вживаються.

5. Так само, як прикметники на твердий приголосний, відмінюються порядкові числівники (*пéрший, дру́гий, со́тий* і т. д.), займенники (*наш, ваш, всякий, ко́жний, і́нший, сам, са́мий, та́кий, я́кий, котрі́й*), усі дієприкметники (причастия: *синію́чий, напóвнений* і под.).

Тільки числівник *трéтій* і займенник *і́хній* відмінюються, як прикметники на [н'].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дру́гого дня «на второй день»

з трéтіми півня́ми «с третьими петухами»

на́шого по́лку прибуло́ «нашего полку прибыло»

та́ким чи́ном «таким образом»

з і́хнього бо́ку «с их стороны»

під лежа́чим ка́менем «под лежащим камнем»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провідмініайте за наведеними зразками прикметники *до́брый, да́вній*, числівник *пéрший*, займенники *на́ш, і́хній*,

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть прикметники, визначте їхній рід, число й відмінок. Афоризми запам'ятайте.

Словник: **пово́дитися** — поступать; **гі́рший** — хуже; **зму́шувати** — заставлять; **спра́вжній** — настоящий; **поляга́ти** — состоять; **сві́док** — свидетель; **по́рух** — движение; **ва́ртий** — стоит; **які́сть** — качество; **ва́да** — порок.

1. Пово́дячись з блі́жніми так, як вони́ то́го заслу́говують, ми ро́бимо їх ще гі́ршими. А пово́дячись з ні́ми так, ні́би вони́ кра́щі, ніж є наспра́вді, ми зму́шуємо їх става́ти кра́щими. (*Й.-В. Гете.*) 1. Спра́вжня ве́лич ду́ху поляга́є в тому, щоб робі́ти без сві́дків те, що ти ро́биш для похвали́ людської. (*Ф. Ларошфуко.*) 3. По-спра́вжньому вели́кі ті, чи́є се́рце б'є́ться для всіх. (*Р. Роллан.*) 4. Найкра́щі душе́вні по́рухи нічо́го не ва́рті, якщо́ вони́ не приво́дять до до́брих справ. (*Ж. Жубер.*) 5. Не бі́йся досві́тньої мли,— досві́тній вогóнь запали́, коли́ ще зоря́ не загра́ла. (*Леся Українка.*) 6. Не мо́жна суди́ти про люди́ну з пе́ршого по́гляду. Ї́ до́брі я́кості мо́жуть бу́ти прихо́вані за скромні́стю, ва́ди — за лицемі́рною ма́скою. (*Ж. Лабрюєр.*)

3*. Перекладіть дослівно на українську мову й запишіть.

Словник: **собственны́й** — **власний**; **больно́й** — **хво́рий**; **коню́шня** — **ста́йня**; **место́** — **мі́сце**.

С легким сердцем. С легкой руки. Со спокойной душой. На собственной шкуре. С больной головы на здоровую. Молочные реки и кисельные берега. Авгиевы конюшни. Прометеев огонь. На вашем месте. От недавнего времени.

4*. Прочитайте прислів'я вголос. Прикметники, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я перепишіть і запам'ятайте.

Словник: **віддаль** — расстояние; **ліпше** — лучше.

1. Для (людський) думки немає віддалі. 2. Ліпше пташці на (сухий) гілці, ніж у неволі в (золотий) клітці. 3. З (малий) іскри великий вогонь буває. 4. (Старий) дорогою легко ходити. 5. Не тішся (чужий) бідною, бо твоя ходить за тобою. 6. (Нинішній) роботи на завтра не відкладай. 7 (Вчорашній) дня стомі кіними не доженеш.

5*. Прочитайте вголос прислів'я. Прикметники та інші слова, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я перепишіть і запам'ятайте.

Словник: **жарт** — шутка.

1. (Чужий) добром не розбагатієш. 2. У (чужий) хаті і тріска б'ється. 3. Добре (чужий) руками жар загрибати. 4. (Добрий) діла тихо ходять, а (злий) дзвонять, як у дзвони. 5. І від (солодкий) слів буває гірко. 6. Не (всякий) жарти бувають чогось варті. 7. За (ваш) шепотом і (наш) крику не чути.

6*. Прочитайте вголос уривок. Прикметники, що в дужках, поставте в потрібній формі.

Словник: **плазувати** — ползти; **шлях** — путь; **підбитися** — подняться; **несподіваний** — неожиданный; **усміхатися** — улыбаться; **дивуватись** — удивляться; **чар** — очарование; **повітря** — воздух.

Ось ви виїхали на (невисокий) гору. (Сірий) змієм плазує шлях з гори в долину поміж (зелений) травною (безкрай) степу. (Ясний) сонце геть підбилося вгору, розсвітає своє (золотий) марево по (зелений) долині. Ні пером не списати, ні словом не сказати тії (несподіваний) красі, якою до вас усміхнулася долина!..

Ви дивитесь і дивуетесь; вам здається, що ви йдете не по (вбитий) дорозі (зелений) степу, а якимсь (невідомий) краєм красі, та чару, та (вільний пахучий) повітря. Вам легко дішеться, легко живеться. (*Панас Мирний.*)

7. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **державний** — государственный; **запросити** — пригласить; **сучасний** — современный; **становище** — положение; **усміхнений** — улыбающийся; **звичайний** — обычный; **зараз** — сейчас; **мав бути** — должен был быть.

Одного державного діяча запросили прочитати в школі, де він колись учився, лекцію про сучасне становище.

— Коли я дивлюсь на ваші усміхнені обличчя,— почав він у звичайному ораторському дусі,— то мені пригадується моє дитинство. Скажіть-но, любі дівчатка й хлопчики, чому ви всі такі щасливі?

Поставивши це риторичне запитання, оратор витримав ефектну паузу і тут побачив, як із задньої парті піднеслася чиясь рука.

— Що, хлопчику, ти хотів сказати?

— Ви питаєте, чому ми такі щасливі,— відповів учень,— так це тому, що в нас зараз мав бути урок математики, а тепер його не буде.

8. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **можливий** — возможный; **завдяки** — благодаря; **спадщина** — наследство; **напередодні** — накануне; **урядовець** — чиновник; **розглядати** — рассматривать; **опинітися** — очутиться; **спадкоємиця** — наследница; **підступно** — коварно; **скасувати** — ликвидировать; **скарбниці** — казна; **споконвічний** — исконный; **коштовний** — драгоценный; **пильно** — бдительно; **стежити** — следить; **випадковий** — случайный; **скарб** — сокровище; **оздоба** — украшение; **беззастережно** — безоговорочно.

Формування багатьох колекцій найбільших музеїв Петербурга та Москви стало можливим лише завдяки систематичному знекрівленню культурної спадщини народів імперії. Так сталося і з Україною.

Напередодні Полтавської битви і особливо після поразки Мазепи російські урядовці почали розглядати історичні та культурні цінності України як свої військові трофеї. У Москві опинилися бібліотеки та колекції Мазепи, Орлика та інших представників репресованої козацької старшини. Традиції Петра I продовжила його вінченосна спадкоємиця Катерина II. Підступно знищивши Запорізьку Січ і скасувавши Гетьманщину, вона наказує перевезти до Петербурга як трофеї не тільки січову скарбницю, а й споконвічні запорізькі реліквії — хоругви, бунчуки, булави, церковні цінності з козацьких святинь. Стає правилом забирати до Ермітажу — приватного царського музею — усі коштовні археологічні знахідки, зокрема із скіфських курганів. Так опинилися в Петербурзі казкової краси знахідки із царського поховання Куль-Оба. Пильно стежили в Петербурзі і за випадковими знахідками скарбів періоду Київської Русі. Зараз навіть важко перелічити, скільки їх із Києва, Чернігова та інших українських міст опинилося в імперській столиці. Попри безцінність їхнього культурного й наукового значення, треба сказати, що це сотні й сотні кілограмів українського золота та срібла, коштовного каміння. Скажімо, Пашківський скарб 1875 р. налічував одну тисячу триста дванадцять давньоримських срібних монет, унікальні ювелірні прикраси IV ст. Знайдений у Києві в 1890 р. скарб—це тридцять чотири срібні київські гривні X ст., оздобі із золота та срібла. Усе це беззастережно звозилося до Петербурга. (Л. Хоролець.)

9*. Перекладіть ва українську мову.

Много исторических и культурных ценностей Украины очутилось в музеях Петербурга и Москвы. Русские цари забирали с Украины археологические находки, сокровища, ценные коллекции. Когда Екатерина II в 1775 году коварно уничтожила Запорожскую Сечь, она приказала перевезти в Петербург не только казацкую казну, но и запорожские реликвии — знамена, булавы, бунчуки, церковные ценности. Гривни периода Киевской Руси, древнеримские серебряные монеты, уникальные ювелирные украшения, ценные библиотеки свозились в Петербург и Москву. Помимо бесценности их культурного и научного значения, это еще сотни и сотни килограммов золота, серебра, драгоценных камней. Так систематически обескровливались культуры народов Российской империи.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **червоний** — красный; **похилітися** — склониться.

Ой у лузі червона калина похилилася,

Чогось наша славна Україна зажурилася.

А ми тую червону калину підіймемо,

А ми нашу славу Україну — гей! гей! — розвеселимо!

Розмова

Словник: **запропонувати** — предложить; **віріб** — изделие; **знаряддя** — орудие; **металевий** — металлический; **як-не-як** — как-никак; **створити** — создать; **цікавість** — интерес; **річ** — дело; **образотворчий** — изобразительный; **мистецтво** — искусство; **яскравий** — яркий; **барва** — краска; **краєвид** — пейзаж; **постать** — фигура, личность; **нагода** — удобный случай; **дивовижний** — удивительный.

— Завтра після обіду я ма́тиму вільний час. Чи не пі́ти б нам до музе́ю? Ти бу́деш вільний?

— Так, бу́ду. І я хоті́в те са́ме запропо́нувати то́бі. Неда́вно в Історичному музе́ї відкрито ви́ставку пам'я́ток трипільської культу́ри: гонча́рні вироби, знаряддя з ро́гу, кісто́к і кременю́, металеві оздо́би. Трипільці, як-не-як,— на́ші прѣ́дки, які жили́ між Дніпро́м і Дністро́м де́сь від п'я́ті з полови́ною до трьо́х з полови́ною тис́яч ро́ків тому. Вони створи́ли бага́ту й уніка́льну культу́ру. Вона — ровѣ́сниця єгипетської й попередни́ця давньогре́цької.

— Я з ціка́вістю подивлю́ся цю ви́ставку, але́, мо́же, тро́хи пізні́ше. Річ у ті́м, що че́рез чоти́ри дні в Музе́ї образотво́рчого мистец́тва вже закрива́ється ви́ставка картин украї́нських худо́жників дру́гої полови́ни дев'ятна́дцятого столі́ття Мико́ли Пимоне́нка, Сергі́я Василькі́вського, Костянти́на Труто́вського й Петра́ Лѣвченка. Я ба́чила тільки репроду́кції з їхніх картин: яскра́ві ба́рви, гра сві́тлоті́ней, ліри́чні краєви́ди, могу́тні поста́ті. Бою́ся, що зно́ву тако́ї наго́ди, щоб побачи́ти ці дивови́жні полотна́ в оригіна́лі, не тра́питься. А я й до́сі ні́як не зіб́ралася побува́ти на цій ви́ставці.

Заняття 19. ВИМОВА, ПРАВОПИС І ВЖИВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

І. Числівники української мови

Майже всі числівники української мови такі ж, як і в російській. Між ними є лише деякі звукові відмінності.

1. Кількісні (количественные) числівники:

о́дин	шість	оди́на́дцять	ші́стна́дцять
два	сі́м	двана́дцять	два́дцять
три	ві́сім	три́на́дцять	дві́сті
чо́тири	де́в'ять	чоти́рна́дцять	мі́льйон
п'ять	де́сять	п'я́тна́дцять	мі́льярд

2. Порядкові числівники:

пе́рший	че́тве́ртий	сьо́бий	де́сятий
дру́гий	п'я́тий	во́сьмий	п'ятдеся́тий
тре́тій	шо́стий	де́в'ятий	мі́льйонний

II. Вимова й написання числівників

1. У числівниках *оди́на́дцять* — *де́в'ятна́дцять* наголошується склад (слог) **-на-**, у числівниках *п'ятдеся́т* — *ві́сімдеся́т* — склад **-сят**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

оди́на́дцять хви́лін «одиннадцать минут» »

чоти́рна́дцять днів «четыренадцать дней»

сі́мдеся́т ро́ків «семьдесят лет»

ві́сімдеся́т кілогра́мів «восемьдесят килограммов»

2. У складних числівниках у кінці першої частини буква **ь** не пишеться. Числівники *мі́льйон*, *мі́льярд* пишуться з буквою **ь**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

п'ятдеся́т відсо́тків «пятьдесят процентов»

ші́стдеся́т кро́ків «шестьдесят шагов»

ші́стсо́т грі́вень «шестьсот гривен»

де́в'ятсо́т солда́тів «девятьсот солдат»

мі́льйон ви́борців «миллион избирателей»

мі́льярди зі́рок «миллиарды звезд»

III. Вживання числівників

1. Після числівників *два*, *обі́два* «обоє», *три*, *чо́тири* іменники стоять у називному відмінку множини.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

два дні «два дня»
три квартали «три квартала»
чотири місяці «четыре месяца»
обидва депутати «оба депутата»
три портрети «три портрета»
чотири олівці «четыре карандаша»

2. В усіх інших випадках іменники при числівниках змінюються так само, як і в російській мові.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

двох днів «двух дней»
чотирма шляхами «четырьмя путями»
шістнадцять років «шестнадцать лет»
півтора кілограма «полтора килограмма»
півторі тонни «полторы тонны»
п'ять цілих і сім десятих метра «пять целых и семь десятых метра»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Числівники, подані російською мовою, запишіть по-українськ й поставте в них наголоси.

Четыре, пять, семь, девять, одиннадцать, четырнадцать, пятьдесят, семьдесят, восемьдесят, шестьсот, девятьсот, миллион, миллиард.

2. Словосполучення запишіть, розкриваючи дужки, в дві колонки: 1) ті, у яких іменники дістали закінчення **-а**; 2) ті, у яких іменники дістали закінчення **-и**.

Два (вагон), чотири (село), три (індік), півтора (літр), два (озеро), три (дуб), чотири (двір), три (відро), півтора (апельсін), обидва (інженер), два (лимон), чотири (автобус).

З перших букв іменників прочитаєте закінчення вислову М. Коцюбинського: «*Не відділяймо...*»

3*. Перепишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **стілець** — стул; **брехун** — лжец.

1. Два (раз) в році літо не буває. 2. Погода один день блисне, а сім (день) кісне. 3. Три (день) молотів, за півтора (день) з'їв. 4. Хто на два (стілець) сідає, той з обох падає. 5. Не бігай з одним (рот) на два (обід). 6. І три (брехун) не зложать одної (правда).

4*. Текст перепишіть, цифри й скорочення запишіть повністю словами.

Словник: **захід** — запад; **схід** — восток; **північ** — север; **південь** — юг; **майже** — почти; **завдовжки** — длиной; **понад** — свыше.

Площа України 603,7 тис. квадратних кілометрів. Її територія простягається із заходу на схід на 1316 км, з півночі на південь — на 893 км.

Найви́ща верши́на України — го́ра Гове́рла, висота́ її 2061 м. Найба́льше о́зеро — Ялпу́х, пло́ща його́ 220 квадра́тних кіломе́трів. На терито́рії України є ма́йже 23 тис. водото́ків, з них 116 завдо́вжки понад 100 км.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **шві́дко** — быстро; **оста́нній** — последний; **задово́лений** — довольный.

Учи́тель на уро́ці зооло́гії за́питує:

— Хто шві́дко назве́ п'ять зві́рів, що живу́ть в А́фриці?

Підня́лися ру́ки. Підня́в ру́ку і Пе́трик з оста́нньої па́рти. Учи́тель задово́лений.

— То скажи́, Пе́трику.

— Три ле́ви і два ти́гри.

6. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **книгозбі́рня** — библиотека; **поже́жа** — пожар; **во́гнище** — очаг; **рятува́ти** — спасать; **вола́ти** — громко кричать, взывать; **вісна́жений** — истощенный; **мрі́яти** — мечтать; **відбудова́** — восстановление; **споруд́ження** — сооружение; **ма́сток** — имение; **будіве́льник** — строитель; **спадко́вий** — наследственный; палкий — пылкий.

«Бо́же мій! — ридала Гулевичівна. — За що така ка́ра Ки́єву і всі́й Украї́ні? Душа́ наро́ду горі́ть, книгозбі́рня...» Спекотної липне́вої пори́ тисяча шістсо́т чотирна́дцятого ро́ку палахкоті́ла поже́жа на Подо́лі. Згорі́ли могу́тні во́гнища хри́сти́янства й о́світи — Богоя́вленський монасти́р, храм Бори́са і Глі́ба, у якому́ збері́гали́ся старода́вні руко́писи. «Кни́ги ряту́йте», — вола́ла Лисаве́та. І в ній, зчорні́лій, вісна́жений, ва́жко було́ пізна́ти пова́жну багаті́йку Ки́єва, красу́ню Єлизаве́ту (Га́льшку) Гулевичівну (Ло́зку). Ця високоосві́чена жі́нка зна́ла ла́тинь, старогре́цьку, старослов'я́нську, польську, литовську, францу́зьку мо́ви. Мрія́ла розібра́ти літо́писи про Кі́мме́рію — прада́вню Украї́ну, прочита́ти рукопи́сні пі́сні Бо́яна, ру́нічні пи́сьмена́ наддні́пря́нських а́нтів. Усе́ це горі́ло... Лисаве́та всти́гла ви́хопити лиш кі́лька фо́ліантів, безці́нну «По́вість вре́м'я́них лі́т».

«Ко́жна культу́рна кра́їна ма́є університе́ти, акаде́мії», — міркува́ла Гулевичівна. І на ду́мку їй спа́ло організува́ти в Киє́ві Бра́тство правосла́вних украї́нців. Його́ мі́сія — зводи́ти шко́ли, шпита́лі, вику́пувати зе́мляків з туре́цької нево́лі, ство́рювати наро́дні книгозбі́рні, розшу́кувати істо́ричні літо́писи. Вона́ же́ртвує на відбудову Подо́лу ві́сім ти́сяч зло́тих, два́дцять ти́сяч — на споруд́ження ака́демії, розсе́ляє в ма́єтках дві́сті найба́дні́ших ро́дін, году́є будіве́льників. По́тім дару́є своє спа́дкове володі́ння, Подо́л, бра́тству, яке́ у сі́чні ти́сяча шістсо́т п'ятна́дцятого ро́ку прийма́є стату́т. Тут відкритва́ється Ки́ївська бра́тська шко́ла, книгозбі́рня украї́ністи́ки, готе́ль, монасти́р, дім для сирі́т...

Пройдіть тихенькими вуличками Подолу. Завітайте до бібліотеки і, беручи старовинні фоліанти, згадайте палку покровительку науки далёку Лисавёту, яка народилася тисяча п'ятсот сімдесят п'ятого року й померла тисяча шістсот сорок другого року. Вона жила й працювала для України. Пам'ять про неї не повинна загинути.

7*. Перекладіть на українську мову.

Полыхал пожар, горела библиотека на Подоле в Киеве, в которой хранились древние украинские рукописи. Среди тех, кто спасал книги, была и Гальшка Гулэвичивна — известная киевская богатейка и красавица. Она знала латынь, древнегреческий, старославянский, польский, литовский и французский языки. Гальшка мечтала разобрать летописи о Киммерии — древней Украине, прочитать рунические письмены приднепровских антов. И все сгорело. Сгорела история Украины. Это случилось в тысяча шестьсот четырнадцатом году.

Гальшка Гулэвичивна жертвует восемь тысяч злотых на восстановление Подола и двадцать тысяч — на сооружение академии. «Каждая культурная нация имеет университеты, академии, и Украина тоже должна их иметь», — рассуждала она. Она дарит свое наследственное владение Братству православных украинцев. Здесь в тысяча шестьсот пятнадцатом году открывается Братская школа, которая в тысяча шестьсот тридцать втором году перерастает в Киевскую академию.

Гальшка Гулэвичивна жила и трудилась для Украї И память о ней не должна погибнуть.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **пірну́ти** — нырнуть; **до́сить** — достаточно; **пе́рли** — жемчуг.

Кни́ги — морська́ глибина́:

Хто в них пірне́ аж до дна,

Той, хоч і тру́ду мав до́сить,

Дівні́ї пе́рли вино́сить.

(І. Франка.)

Розмова

Словник: **будь ла́ска** — пожалуйста; **придба́ти** — приобрести; **тво́ри** — произведения; **по́пит** — спрос; **навча́льний** — учебный; **дові́дковий** — справочный; **початкі́вець** — начинающий; **зразо́к** — образец; **книга́рня** — книжный магазин; **попередні́й** — предварительный; **замовле́ння** — заказ; **зокре́ма** — в частности; **оде́ржати** — получить; **щойно́** — только что, **наступни́й** — следующий.

— Скажіть, будь ла́ска, чи є у вас у про́дажу рома́н Іва́на Бі́лика «Меч Аре́я»?

— Цей роман давно видавався й розійшовся дуже швидко. Його, як і «Мальви» Романа Іванчука, поезії Ліни Костенко та Василя Симоненка, придбати важко. На ці твори дуже великий попит. Але про такі книжки вам слід запитувати у відділі художньої літератури.

— А ваш який відділ?

— Тут відділ навчальних посібників і довідкової літератури.

— Мені потрібно вдосконалити свої знання з української мови. Які посібники ви б порадили мені?

— Для початківців добре підходить посібник Івана Ющука «Я вучу український язык» у двох частинах: у першій, крім мовних правил, даються зразки творів української літератури від часів Київської Русі до тисяча дев'ятого сімнадцятого року; у другій частині — зразки творів українських письменників двадцятого століття, починаючи від Богдана Лепкого й кінчаючи Василем Стусом. А якщо вам треба вдосконалити грамотність, то я порекомендувала б вам самовчитель Івана Ющука «Практикум з правопису української мови». Але, на жаль, ці посібники були давно видані. Тепер навряд чи де знайдете їх у продажу. Друкується його посібник «Уроки рідної мови». Скоро буде в продажу.

А що зараз є у вас?

— Зараз є в продажу «Культура української мови» Олександра Пономарева, а також «Як ми говоримо» Бориса Антоненка-Давидовича.

— Візьму їх. А чи приймає ваша книгарня попередні замовлення на книжки?

— Так. Ми щойно одержали план видавництва «Лібідь» на наступний рік. Прогляньте й виберіть, що вам потрібно.

Заняття 20. ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Числівники відмінюються за сьома (семью) зразками.

1. За першим зразком відмінюється лише числівник *один*. Він відмінюється, як прикметник, за винятком родового й орудного відмінків жіночого роду: *однієї* й *однією* (подібно як і займенник *той* «тот»).

Відмінки	Однина		Множина
	чоловічий і середній рід	жіночий рід	
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. (на)	один одного одному як у Н. чи Р. однім одному однім	одне одна однієї, одної одній одну однією, одною одній	одні одних однім як у Н. чи Р. одніми одних

У середньому роді числівник *один* має такі самі форми, як і в чоловічому роді, крім називного й знахідного відмінків, де він має форму: *одне́*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

одно́го́ ра́зу «однажды»

ні одні́єї хви́лини «ни одной минуты»

з одні́єю ду́мкою «с одной мыслью»

на одні́му по́дихові «на одном дыхании»

з ті́єї причи́ни «по той причине»

2. За другим зразком (як *два*) відмінюються числівники *два*, *три*, *чоти́ри*, *кі́лька* «несколько», *бага́то* «много», збірні (собирательные) числівники (*дво́є*, *тро́є*, *че́тверо*, *п'я́теро*, *ше́стеро* і т.д.), а також займенники *сті́льки* і *скі́льки*.

Відмінки	Кількісні			Збірні	
Н.	два, дві	три	чоти́ри	двоє	п'я́теро
Р.	двох	трьох	чотирьо́х	двох	п'ятьо́х
Д.	двом	трьом	чотирьо́м	двом	п'ятьо́м
Зн.	Як у Н. або Р.			Як у Н. або Р.	
Ор.	двома́	трьома́	чотирма́	двома́	п'ятьома́
М. (на)	двох	трьох	чотирьо́х	двох	пятьо́х

У збірних числівниках у непрямих відмінках в українській мові суфікс **-еро** випадає.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

у дво́х слова́х «в двух словах»

з трьома́ хло́пцями «с тремя парнями»

у чотирьо́х сті́нах «в четырех стенах»

працюва́ти за сімо́х «работать за семерых»

шістьо́м не ви́братися «шестерым не справиться»

обо́х я зна́ю «обоих (обеих) я знаю»

3. За третім зразком (як *п'ять*) відмінюються числівники від *п'яти́* до *два́дцяти́* і назви десятків (крім *сорока́* й *дев'яно́ста*).

Н.	п'ять	шість	сім	вісім	п'ятдеся́т
Р.	п'яти́	шесті́	семи́	восьми́	п'ятдеся́ті
Д.	п'яти́	шесті́	семи́	восьми́	п'ятдеся́ті
Зн.	п'ять	шість	сім	вісім	п'ятдеся́т
Ор.	п'ятьма́	шістьма́	сьома́	вісьма́	п'ятдеся́тьма́
М.	п'яти́	шесті́	семи́	восьми́	п'ятдеся́ті

У числівниках *шість, сім, вісім* при відмінюванні відбувається чергування голосних.

У складних числівниках *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* в українській мові відмінюється тільки друга частина.

Числівники цієї групи можуть мати й такі самі закінчення, як збірні числівники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

за сьомá (сімомá) замка́ми «за семью замками»

з п'ятьма́ грівня́ми «с пятью гривнями»

прóтягом шесті́ днів «на протяжении шести дней»

до ші́стдеся́ти ро́ків «до шестидесяти лет»

пе́ред сі́мдеся́тма́ робо́тника́ми «перед семьюдесятью рабочими»

з ві́сімдеся́тма́ студéнтами «с восьмьюдесятью студентами»

4. Числівники *сорок, дев'яносто, сто* в усіх непрямих відмінках (крім знахідного) мають закінчення **-а**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

до сорока́ днів «до сорока дней»

з дев'яно́ста робо́тника́ми «с девяноста рабочими»

на ста сторі́нка́х «на ста страницах»

5. П'яту групу відмінювання становлять назви сотень від *двохсот* до *дев'ятисот*.

Н.	дві́сті	п'ятсо́т	сі́мсо́т
Р.	двохсо́т	п'ятисо́т	семисо́т
Д.	двомста́м	п'ятиста́м	семиста́м
Зн.	дві́сті	п'ятсо́т	сі́мсот
Ор.	двома́стами	п'ятьма́стами	сьома́стами
М.	(на) дво́хста́х	п'ятиста́х	семиста́х

У цих числівниках відмінюються обидві частини: перша — як відповідний числівник *два, три* і т.д., друга — як іменник *місто* (пор.: *двохсот* — *двох міст*, *двома́м* — *двома́ міста́м*, *п'ятьма́стами* — *п'ятьма́ міста́ми*, *у дво́хста́х* — *у дво́х міста́х*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

блі́зько трьохсо́т ро́ків «около трехсот лет»

і́з ші́стьма́стами робо́тника́ми «с шестьюстами рабочими»

на шестиста́х кіломе́трах «на шестистах километрах»]

6. Числівники *ті́сяча, мільйо́н, мілья́рд* відмінююі як іменники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бракує тисячі гривень «не хватает тысячи гривен

з тисячею солдатів «с тысячью солдат»

мільйонам громадян «миллионам граждан»

7. Порядкові числівники (*перший, другий, сотий* і т., відмінюються, як прикметники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з першого погляду «с первого взгляда»

з перших рук «из первых рук»

третього дня «на третий день»

на сьомому небі «на седьмом небе»

п'ятдесятирхохмільйонний «пятидесятирхмиллионный»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Провідмініяйте письмово числівники *триста сорок два, шістдесят вісім*. Особливу увагу зверніть на орудний відмінок.

2. Прочитайте прислів'я, знайдіть у них числівники й визначте їхній відмінок. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **долоня** — ладонь; **заплескати** — хлопнуть; **брехня** — ложь.

1. Робить за одного, а їсть за трьох. 2. Ніс на сім'ях ріс, а одному дістався. 3. Однією рукою в долоні не заплещеш. 4. Брехня стоїть на одній нозі, а правда на двох. 5. Без одної крупинки горщик повний буде.

3*. Перепишіть прислів'я, цифри замінюючи словами.

Словник: **весілля** — свадьба; **чобіт** — сапог.

1. На 2 весіллях зразу не танцювати. 2. З 1 липи двічі лико не деруть. 3. Одного мука — 10 (у давальному відмінку) наука. 4. В один чобіт не взуєш 2 ноги. 5. У 7 няньок дитина безноса. 6. Не женися за 2 зайцями, бо й 1 не впіймаєш. 7. 2 смертям не бути, а 1 не минути.

4. Прочитайте текст, звертаючи увагу на форми числівників (числа подано з точністю до цілих).

Словник: **відстань** — расстояние; **доба** — сутки; **хвилина** — минута; **довжина** — длина; **світовий** — мировой.

Земля разом з вісьма іншими планетами обертається навколо Сонця. Відстань її від Сонця змінюється від ста сорока семи мільйонів кілометрів на початку січня до ста п'ятдесяти двох мільйонів кілометрів на початку липня. Період обертання Землі навколо нашого світила дорівнює трьомстам

шістдесяті п'яти добам шесті годінам дев'яти хвилинам десяти секундам, а навколо своєї осі — двадцяті трьом годінам п'ятдесяти шесті хвилинам п'яти секундам. Довжина земного екватора вимірюється сорока мільйонами сімдесятьма п'ятьма тисячами сьомастами чотирма метрами. Площа всієї земної суші дорівнює ста сорока дев'яти мільйонам квадратних кілометрів, а площа Світового океану — трьомстам шістдесяти одному мільйону квадратних кілометрів.

5*. Перекладіть на українську мову.

Ни одной минуты, с одной мыслью, в двух словах, с тремя студентами, за десятью замками, до шестидесяти дней, с пятьюдесятью рабочими.

6*. Перепишіть, цифри замінюючи словами.

Словник: **доба** — сутки; **скорочення** — сокращение; **дорівнює** — равняется; **вага** — вес; **шкодити** — вредить.

За добу серце скорочується в середньому від 90 тисяч до 100—110 тисяч разів. Число його скорочень протягом року дорівнює 33—40 мільйонам разів, а протягом 70 років — 2 мільярдам 310 мільйонам — 2 мільярдам 800 мільйонам разів. Вага крові, яку воно перекачує за рік, вимірюється 2600—2920 тіннами. За 70 років воно перекачує близько 200 тисяч тонн крові. Найбільше серцю шкодять алкоголь і куріння. Бережіть серце!

7. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **вік** — возраст; **порахувати** — посчитать; **негайно** — немедленно.

У чотирьох братів різного віку спитали:

— Скільки буде — два рази по два?

Дошкільник до двох паличок додав ще дві й порахував:

— Одна, дві, три, чотири.

Школяр відкрив таблицю множення й прочитав:

— Два рази по два — чотири!

Студент-першокурсник негайно відповів:

— Чотири!

Старший брат, який закінчив інститут, узяв логарифмічну лінійку, прикинув й оголосив:

— Близько чотирьох.

8. Прочитайте вголос народну притчу й перекажіть її українською мовою.

Словник: **справа** — дело; **засмутитися** — запечалиться; **встїгнути** — успеть; **заважати** — мешать; **гавкати** — лаять; **мавпа** — обезьяна; **охоче** — охотно; **дзьоб** — клюв; **мерщій** — быстрее; **але де там** — но не тут то было; **сторóżа** — охрана; **тривати** — продолжаться; **бавитися** — играть.

Спочатку всі жили, скільки хто собі хотів: два десятки років — то два, сто десятків — то сто. Але надумав Бог навести лад у цій справі.

Покликав він чоловіка до себе та й каже:

— Даю тобі для життя три десятки літ. Чоловік засмутився.

— Чи багато я встигну зробити за тридцять років? Тільки жити почну.

Розсердився Бог:

— Иди зі своїми тридцятьма роками й не заважай мені.

Заходить віл. Бог і йому дає три десятки. А віл зажурився:

— Тридцять літ носити ярмо, тягати воза, ходити в плугу. Зніми трішки!

— Дістав своє і забирайся! — Бог йому на те.

Вийшов віл, а тут чоловік під порогом:

— Віддай мені двадцять років.

Віл радо віддав і залишився з десятьма роками. А чоловік до своїх тридцяти доклав ще й волячі літа.

Після вола до Бога зайшов пес. Дістав і він тридцять. Розсердився пес:

— Стільки років гавкати й на прив'язі бігати?! Дай десять.

Та Бог його й слухати не захотів — вигнав. А тут чоловік під порогом:

— Віддай мені ті, що тобі не потрібні.

Віддав пес. І чоловік до тих п'ятдесяти, що вже мав, долучив ще й двадцять собачих. З сімдесятьма роками веселіше стало йому.

Після пса до Бога зайшла мавпа. Бог і їй віділів три десятки. А мавпа мало не плаче:

— Тридцять літ смішити людей?! Змілуйся, Боже.

Але Бог не зважив на її слізи.

Виходить мавпа від Бога, а чоловік відразу до неї:

— Поділися зі мною двома десятками літ.

Мавпа охоче віддала. Радіє чоловік: до семи десятків додав два — це ж до дев'яноста років набирається!

Так чоловік живе чотири строки: один — свій і три — чужі. Тридцять літ він здоровий, молодий, красивий, дужий! Оце і є його людські літа. Після них приходять волячі: тут чоловік мусить важко працювати. Між п'ятдесятьма і сімдесятьма в нього собачі літа: має сторожити хату. А після сімдесяти настають мавпячі. Бавиться чоловік з онуками, розважає їх...

9*. Перекладіть на українську мову.

Человек живет четыре срока: один — свой и три — чужие. Три десятка лет он здоровый, молодой, красивый, сильный. Из них от шести до двадцати двух человек учится, набирается ума. Это и есть его настоящие человеческие годы. После них приходят воловы: до пятидесяти лет человек должен тяжело работать. Между пятьюдесятью и семьюдесятью у него собачьи годы: он охраняет дом. После семидесяти приходит глубокая старость.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **усмішка** — улыбка; **кохати** — любить.

Ти знаєш, що ти людина?

Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Мўка твоя — єдина, Їчі твої — одні...

Сьогóдні усé для тебе —
Озéра, гаї, степі.
І жити спішити трéба,
Кохати спішити трéба —
Гляди́ ж не проспí!
(В. Симоненко.)

Розмова

Словник: **ліка́рня** — больница; **хво́рий** — больной; **ска́ржитися** — жаловаться; **ні́рка** — почка; **шлу́нок** — желудок; **ві́разка** — язва; **сопі́лка** — свирель; **турбува́ти** — беспокоить; **не́жить** — насморк; **запа́лення** — воспаление; **на́бряк** — отек; **лі́кар** — врач; **зверну́тися** — обратиться; **лі́ки** — лекарство; **непрацездáтність** — нетрудоспособность; **ро́злад** — расстройство; **грунт** — почва; **цига́рка** — папироса.

— Ма́буть, доведéться в ліка́рню ляга́ти.
— А що з тобо́ю? Ти на хво́рого не схóжий.
— Спра́вді, на печі́нку не ска́ржуся, нірки не боля́ть, і шлу́нок не турбу́є, і ві́разки нема́. А от у легéнях ні́би сопі́лки гра́ють.
— Ти простуді́вся? Темпера́тура підня́лася? Тебе́ морóзить?
— Ні, гаря́чки нема́. І не́житю теж. Ті́льки ні́би ка́мінь хтось на гру́ди навалі́в. Ді́хати ва́жко.
— Мо́же, в тебе́ запа́лення легéнів? Бо до на́бряку, я дۇ́маю, не дійшло́. Ти-но зверні́ся до лі́каря. Він призначі́ть які́сь лі́ки, ві́пише листóк непрацездáтності. А мо́же, в тебе́ ро́злад на нерво́вому гру́нті?
— Ти ма́єш ра́цію, я за день по півторі́ па́чки цига́рок вику́рюю.
— Он воно́ що! Від цьóго не ті́льки сопі́лки — ці́лий оркéстр загра́є. Ти скорі́ше кідай ку́рити, то й ка́мінь з грудéй спадé й ді́хати ста́не легше. Але́ до лі́каря всé-таки піди́.

Заняття 21. ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ТА ЗВОРОТНОГО ЗАЙМЕННИКІВ

За спосо́бом відмі́нювання особóві (личные) займе́нники діля́ться на дві підгру́пи: 1) займе́нники пе́ршої та дру́гої осóби (лица); 2) займе́нники тре́тьої осóби.

1. Особóві займенники *ми, ви* відмі́нюються так са́мо, як-і в росі́йській мові́ (*нас, на́ми, нам* і т. д.). Займенники ж *я, ти*, зворóтний (обратный) *себе́* відмі́нюються трохи іна́кше.

Н.	я «я»	ти «мене»	—
Р.	менé «меня»	тебé «тебя»	себé «себя»
Д.	мені́ «мене»	тобі́ «тебе»	собі́ «себе»
Зн.	менé «меня»	тебé «тебя»	себé «себя»
Ор.	мно́ю «мною»	тобо́ю «тобой»	собо́ю «собой»
М. (на)	мені́ «мене»	тобі́ «тебе»	собі́ «себе»

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
дякую вам «благодарю вас»
скажіть мені́ «скажите мне»
зверта́юся до те́бе «обращаюсь к тебе»
ві́ннен пе́ред тобо́ю «виноват перед тобой»
не задово́лений собо́ю «не доволен собой»
на шко́ду собі́ «во вред себе»

2. У відмінкових формах займенників третьої особи *він, вона́, воно́, вони́* після прийменників (после предлогов) з'являється на початку **н-**. А в орудному відмінку **н-** на початку виступає завжди.

Н.	він воно	вона	вони
Р.	його́, до нього́	ї́ї, до не́ї	їх, до них
Д.	йому́	ї́й	їм
Зн.	його́, про нього́	ї́ї, про не́ї	їх, про них
Ор.	ним	не́ю	ні́ми
М.	на ньо́му, на ні́м	на ній	на них

Займенники чоловічого й середнього роду *він* і *воно* відмінюються однаково.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
наді́ятися на ньо́го «надеяться на него»
ві́рити йому́ «верить ему»
почергува́ти за ньо́го «подежурить за него»
зустрі́тися з не́ю «встретиться с ней»
допомогті́ їй «помочь ей»
розпові́сти про них «рассказать о них»
горді́тися ні́ми «гордиться ими»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте уривок. Знайдіть у ньому особові та зворотний займенники, визначте їхній рід, число й відмінок.

Словник: **зла́пати** — сцапать; **гомони́ти** — шуметь; **стусáн** — тумак; **запоті́личник** — подзатыльник; **мі́сник** — шкаф для посуды; **байдуже́** — безразлично; **вести́** перéд — быть впереди; **наза́д** — обратно.

Що ж то зрадувався народ, як злапали відьму Явдоху Зубіху! Усі кричать, гомонять, біжать до неї, проти неї; усяк хоче стусанá або запотіличника їй дати... та й є за що! Нехай не краде з неба хмар, не ховає дощу в себе на миснику... Ось як усі біжать круг неї та за нею, а її аж на руках несуть, боячись, щоб не вірвалась та не втекла; а вона й байдуже!.. А наш Ригорович перед веде та аж біжить з радощів, що такі напав на відьму і що він її тепер скрутить і вимучить з неї, щоб віддала дощі назад, що покрала... (Г. Квітка-Основ'яненко.)

2. Провідмінійте письмово займенник *він* у чоловічому й жіночому родах та в множині. Коли завдання виконаєте, звірте написане вами з надрукованим вище відмінюванням цього займенника.

3*. Перепишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **мотузók** — веревка; **дба́ти** — заботитися; **шукáти** — искать; **потура́ти** — потворствовать, потакать.

1. Не бері заліза в руки, по́ки на (воно) не плі́неш. 2. Скільки мотузка не плеті́, а кіне́ць (він) бу́де. 3. Всяк пра́вду зна́є, та не всяк про (вона) дба́є. 4. Пра́вда ясні́ша від со́нця, та (вона) з сві́чкою шукають. 5. Не шука́й пра́вди в інших, ко́ли в (ти) (вона) нема́. 6. Не потура́й журбі́: вона́ (ти) но́жéм під се́рце, а ти (вона) під ніс пе́рцю. 7. Він би й робив, та в (він) рукаві́ болять.

4*. Перекладіть на українську мову.

Надея́ться на не́е, горди́ться им, ви́новат пе́ред не́й, сказа́ть о не́й, и́скать е́е, не потво́рствуй е́й, ве́рять им, благода́рю те́бя, о́брати́ться к не́му, за́боти́ться о не́м.

5. Прочитайте афоризми й запам'ятайте.

Словник: **залиша́тися** — оставаться; **това́ри́ство** — общество; **мрі́я** — мечта; **доторкну́тися** — дотронуться.

1. Лю́дині тре́ба, щоб її ро́бота залиша́лася пі́сля не́ї са́мої жи́ти. (Ю.Яновський.) 1. Щоб змíнити люде́й, їх тре́ба лю́бити. (І. Песталоцці.) 3. Лю́дина не мо́же жи́ти самото́ю, їй потрíбне това́ри́ство. (Й.-В. Гете.) 4. Щасли́вий той, хто ба́чив мрі́ю, але́ не доторкну́всь її. (Д. Павлічко.)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **ка́чка** — утка; **на́ймит** — батрак; **па́нна** — барышня; **пані́ч** — молодой барин.

Один пан спік качку та й ніяк не міг її поділити між своїми синами й дочками. А був у нього наймит Хома. Пан покликав його та й каже:

— Поділі нас!

Узяв Хома качку, одрізав у неї голову і дав панові:

— Це вам, пане, бо ви — усьому голова. Далі відрізав шию й дав пані, бо вона близько біля голови.

Відрі́зав кри́льця й дав їх двом па́ннам, щоб у та́нцях літа́ли, як на кри́лах. Дві качі́ні но́гі дав панича́м, щоб до́бре ве́рхи ї́здили.

— А тоби́, Хомі́ще, бу́де тулови́ще! — сказа́в сам до се́бе. За ка́чку та й пішо́в.

7. Прочитайте вголос і перекажіть його українською мовою.

Словник: **утекти́** — убежать; **гру́день** — декабрь; **шви́дко** — быстро; **завва́жити** — заметить; **пильно́** — внимательно; **ви́снажений** — истощенный; **юрба́** — толпа; **по́котом** — вповалку; **підло́га** — пол; **зо́йк** — вопль; **лементува́ти** — вопить; **просо́вуватися** — продвигаться; **шкі́ра** — кожа; **півкожу́шок** — полушубок; **хи́жий** — хищный; **жорсто́кість** — жестокость; **розго́йд** — раскачка; **ванта́жний** — грузовой; **валі́за** — чемодан; **побожево́літи** — сойти с ума.

Голо́дного 1932 року я жив у Ле́нінграді. Мені тоді са́ме ви́повнилося два́дцять два. Так ста́лося, що я уті́к з Украї́ни на Моско́вщину...

У гру́дні 1932 року я ви́ршив поверну́тися в Украї́ну, до Ха́ркова, тодішньої її сто́лиці. У Ле́нінграді й Москві́, через яку́ я ї́хав, було́ по́вно хлі́ба й рі́зної ї́жі, тому́ про вели́кий го́лод в Украї́ні я й не підозрі́вав.

При набли́женні до Ха́ркова в мене́ приско́рено би́лося се́рце. Це ж я наближа́вся до моєї со́нячної Украї́ни, де ще неда́вно текло́ ме́дом і молоко́м. Коли́ пої́зд в'ї́хав у ста́нцію, я шви́дко ви́скочив з ваго́на на перо́н і завва́жив на ньо́му кілько́х ге́пеу́шників. Вони́ пильно́ пригляда́лися до приї́жджих люде́й, кілько́х ви́снажених і опу́хлих схопи́ли й потягли́ в міліці́йну кімна́ту.

Я зі стра́хом упха́вся з юрбо́ю у ста́нцію. У ній охо́пив мене́ ще би́льший страх. По́вно люде́й. Ці лю́ди клу́бчи́лися, як які́сь казко́ві че́рви в мо́крій, те́мній і гни́лій я́мі. Одні́ сиді́ли або по́котом лежа́ли на всій ста́нційній підло́зі. Над ни́ми проходи́ли інші́, переступа́ючи че́рез них і ча́сом наста́паючи ненаро́ком но́гами. Чу́лися кри́ки, зо́йки, сто́гін. Лементува́ли чоло́віки, жі́нкі і ді́ти.

Просо́вуючись по́між ни́ми, я побачи́в, що ба́гато хто ле́две вору́шиться, а де́котрі ме́ртві. Би́льшість бідола́х ма́ли тільки шкі́ру й кісткі́. Обличчя зморще́ні й оброслі́ ніби мо́хом, а за́мість оче́й глибо́кі запа́дини.

Коли́ я зі стра́хом диви́вся на них, до примі́щення вокза́лу вде́рлося з де́сяток ге́пеу́шників у чо́рних ду́блених півкожу́шках. Вони́ з хи́жою жорсто́кістю кину́лися до ме́ртвих та напівме́ртвих, хапа́ли їх за но́ги й волокли́ на ста́нційну плóщу. Там підні́мали за ру́ки й но́ги і з розго́йдом укида́ли в закрі́ті ванта́жні авто́мобілі.

Ба́чачи, що ста́лося в Украї́ні, я, щоб пересві́дчитися, спита́в у спухло́го від го́лоду селя́нина, що́ це таке́.

— Умира́ють від го́лоду,— відпові́в він. — У мене́ вдо́ма всі ви́мерли, тепе́р ось умира́ю я.

— А куди́ повезлі́ тих неща́сних?

— У степ. До я́ми. Там бу́де їхня моги́ла.

Я вийняв з валізи шматок білого хліба, що купів у Москві, й сунув співрозмовникові за пазуху.

— Тікайте звідси,— сказав я. — Тікайте в своє село. Там урятуетесь.

— У моє село? — перепитав він. — У ньому вже половина людей вимерла, а решта — здебільшого побожевóлили: їдять своїх жінок і дітей.
(О.Гай-Головка.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Это было в декабре 1932 года. Я решил вернуться из Ленинграда в Украину. В Ленинграде и Москве было полно хлеба и разной еды. О великом голоде в Украине я и не подозревал. Когда я подъезжал к Харькову, сердце у меня учащенно билось: я приближался к моей солнечной Украине. Но уже на вокзале меня охватил страх. На полу станции, словно черви в мокрой и темной яме, вповалку лежали истощенные и опухшие с голоду люди. Большинство горемык имели только кожу и кости. Некоторые были уже мертвые. Слышались вопли, стон. Когда я со страхом смотрел на них, в помещение вокзала ворвались геппеушники. Они с хищной жестокостью бросились к мертвым и полумертвым, хватали их за руки и ноги, бросали в грузовые автомобили и везли в степь, в яму.

— Люди мрут с голоду,— рассказывал опухший крестьянин,— в моей деревне половина людей вымерла, а большинство остальных сошли с ума: они поедают своих жен и детей.

Так расправлялся московско-коммунистический режим с непокорным украинским народом.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **дóсити** — достаточно; **кат** — палач; **стриміти** — торчать; **скúлитися** — съежиться, согнуться; **лікува́ти** — лечить.

— Дóсити крóві,— продекламува́в кат,
коли ніж, за́гнаний мені по́між ре́бер,
стримі́в у спі́ні.

А я подúмав, скúлившись весь од bóлю:
щó, як він захóче ще й лікува́ти мене́.

(В. Стус.)

Розмова

Словник: **збагну́ти** — понять; **ніщити** — уничтожать; **відве́рто** — откровенно; **ме́жі** — пределы; **за́сіб** — средство; **га́сло** — лозунг; **панува́ння** — господство; **gréбувати** — гнушаться; **ві́лучення** — изъятие; **шалéний** — неистовый; **неща́дний** — беспощадный; **з цьогó прі́воду** — по этому поводу; **сві́дчення** — свидетельство; **жах** — ужас; **докла́дно** — подробно; **злóчин** — преступление.

— Коли йдеться про голодомор 1932—1933 років в Україні, я ніяк не збагну: як це можна так нищити свій народ? І не якісь там одиниці, а сім чи, може, й десять мільйонів людей змордували ж. Подумати тільки.

— У тім-то й річ, що кремлівські правителі нищили не свій, а чужий, ворожий їм народ. Один з цих правителів, а саме Троцький, найближчий Ленінів соратник, відверто про це заявляв: «Ні для кого не секрет, що не Денікін змусив нас залишити межі України, а грандіозне повстання, яке підняло проти нас українське сите селянство. У ньому після багатовікового сну прокинувся вільний дух запорозького козацтва й гайдамаків. Це страшний дух». Український народ не корився Москві. Ще 1930 року в Україні відбулося близько сорока тисяч повстань та бунтів проти московсько-комуністичного окупаційного режиму. От кремлівські правителі й вирішили поставити наш народ на коліна. Для цього й використали найжорстокіший, найпідліший засіб — голодомор.

— А як же тоді розуміти комуністичні гасла про дружбу народів, братерство, щастя, гуманізм і тому подібне?

— Гасла гаслами, а війна війною. У війні за своє панування московські комуністи, подовжувачі загарбницької колоніальної політики царської Росії, не гребували ніякими засобами. Ось як Ленін повчав своїх соратників під час голоду 1921 року: «Саме тепер і тільки тепер, коли в голодних місцевостях їдять людей і на дорогах валяються сотні, якщо не тисячі трупів, ми можемо (і тому повинні) провести вилучення церковних цінностей з найшаленішою й найнещаднішою енергією. Чим більше реакційної буржуазії й реакційного духовенства нам удасться з цього приводу розстріляти, тим краще». От тобі й увесь гуманізм. Ці слова Леніна я не вигадав, його секретний лист з ними було опубліковано в журналі «Известия ЦК КПСС».

— А де я можу докладніше довідатися про голодомор 1932—1933 років?

— Я б радив насамперед прочитати книжку Лідії Коваленко й Володимира Маняка «33-й: голод», Олександра Міщенка «Безкровна війна», його ж підписану псевдонімом Олесь Воля книжку «Мор», у яких зібрано свідчення тих, хто пережив цей жах. Голодомор 1932—1933 років докладно досліджують історики Станіслав Кульчицький і Василь Марочко. Товариство «Просвіта» видало збірник матеріалів «Найбільший злочин імперії».

— Справді, найбільший злочин. Світова історія не знає такого масового й такого жорстокого знищення людей, як те, що його організувала Москва в Україні.

Заняття 22. ВІДМІНЮВАННЯ ІНШИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Займенники *наш*, *ваш*, *всякий*, *кожний*, *інший*, *сам*, *самий*, *такій*, *який*, *котрий*, *їхній*, як уже говорилося, відмінюються, як прикметники (див. заняття 18).

Займенник *той* відмінюється, як числівник *один* (див. заняття 20).

Займенники *стільки* й *скільки* відмінюються, як числівник *два* (див. заняття 20).

Кожен по-своєму відмінюються займенники *цей, весь, чий, мій* (*твій, свій*).

1. Дуже подібно відмінюються займенники *цей* і *весь*.

Відмінки	Чоловічий рід		Жіночий рід		Множина	
Н.	цей	весь	ця	вся	ці	всі
Р.	цього	всього	цієї	всієї	цих	всіх
Д.	цьому	всьому	цій	всій	цим	всім
Зн.	як у Н. або Р.		цю	всю	як у Н. або Р.	
Ор.	цим	всім	цією	всією	цими	всіма
М.	цьому	всьому	цій	всій	цих	всіх

Закінчення займенників *цей* і *весь* різняться тільки в орудному відмінку однини та в непрямих відмінках множини буквами (і звуками) **и** та **і**.

Зовсім різняться форми цих займенників в орудному відмінку множини: *ци́ми* і *всі́ма*.

У середньому роді (*це, все*) ці займенники в усіх відмінках (крім називного і знахідного) мають такі самі форми, як і в чоловічому роді.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

за цим зразко́м «по этому образцу»

до цього́ ча́су «до сих пор»

за ці́ми пра́вилами «в соответствии с этими правилами»

з цією́ мето́ю «с этой целью»

пе́ред усі́м наро́дом «перед всем народом»

з усією́ відпові́дальні́стю «со всей ответственностью»

з усіма́ на́слідками «со всеми последствиями»

2. Однаково відмінюються присвійні (притяжітельные) займенники *мій, твій, свій* і дуже подібно займенник *чий*.

Відмінки	Чоловічий рід		Жіночий рід		Множина	
Н.	мій	чий	моя	чия	мої	чії
Р.	мого́	чийо́го	моєї́	чиейі́	мої́х	чії́х
Д.	мо́єму	чийо́му	мої́й	чійі́й	мої́м	чії́м
Зн.	як у Н. або Р.		мою́	чию́	як у Н. або Р.	
Ор.	мої́м	чії́м	моєю́	чиейо́ю	мої́ми	чії́ми
М. (на)	мо́єму	чийо́му	мої́й	чійі́й	мої́х	чії́х
	мої́м	чії́м				

Різниця між закінченнями цих займенників спостерігається лише в давальному й місцевому відмінках чоловічого роду, де займенник чий має варіанти форм.

У середньому роді (*моє, твоє, своє, чие*) ці займенники в непрямих відмінках (крім знахідного) мають такі самі форми, як і в чоловічому роді.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

на своєму наполяга́ти «на своем настаивать»

за твоєю пора́дою «по твоєму совету»

за моїми відомостями «по моим сведениям»

за чією вказівкою «по чьему указанию»

чийми слідами йти «по чьим следам идти»

з чийого го́лосу «с чьего голоса»

3. Займенники з частками **аби-, де-, -сь** (які пишуться разом: *абі́що, де́який, чийсь*), **хтозна-, казна-, будь-, -небудь** (які пишуться через дефіс: *хто́зна-скі́льки, ка́зна-хто, бу́дь-що, який-не́будь*) відмінюються так само, як займенники без часток.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

че́рез які́хось п'ять хви́лін «через какие-то пять минут»

без бу́дь-чиєї до́помо́ги «без чьей-либо помощи»

за чийм-небудь розпо́рядженн́ям «по чьему-нибудь распоряжению»

з бу́дь-яко́ї причи́ни «по какой-либо причине»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провідмінійте письмово займенники *цей, весь і мій* у чоловічому й жіночому родах та в множині. Коли завдання виконаєте, звірте написане вами з надрукованим вище відмінюванням цих займенників.

2. Прочитайте прислів'я, звертаючи увагу на форми займенників. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **гілля́ка** — ветка; **шко́да** — жаль; **лихі́й** — плохой; **бук** — палка.

1. Усьо́му є кіне́ць, ті́льки робо́ті нема́ кінця́. 2. З своєї́ пе́чі і дим соло́дкий. 3. На чийо́му во́зі їде́ш, то́му й пі́сню співа́й. 4. Не руба́й то́ї гілля́ки, на які́й сиди́ш. 5. Шко́да ва́шої голо́ви, але́ й шко́да моєї́ ша́пки. 6. Зі всіма́ до́брий — собі́ лихі́й. 7. До ньо́го без яко́го-не́будь бу́ка не присту́пиш.

3. Прочитайте вголос афоризми. Знайдіть у них займенники й визначте їхній рід, число й відмінок. Афоризми переписіть і запам'ятайте.

Словник: **намага́тися** — стремиться; **шко́дити** — вредить; **затма́рений** — затемненный; **які́сть** — качество; **дрі́бка** — крупинка.

1. Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити. (Г. Сковорода.) 1. Не досить, щоб сяяло світло денного сонця, коли світло голови твоєї затьмарене. (Г. Сковорода.) 3. Щоб оцінити чию-небудь якість, треба мати бодай якусь дрібку цієї якості і в самому собі. (В. Шекспір.)

4*. Перепишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **втримати** — удержать; **сміття** — мусор; **година** — час, время; **шаг** — грош, полкопейки.

1. Як на (свій) язик не втримаєш, то на чужому не втаїш. 2. У (своя) хаті кожний пан. 3. Вімети сміття перш зі (своя) хати, а опісля заглядай на чужу. 4. Не соли (нічия) рани, то й (твоя) не будуть. 5. З (цей) діва не буде піва. 6. Він так на (цей) розуміється, як ведмідь на зорях. 7. Діждусь і я (та) години, коли будуть по шагу діні.

5*. Перекладіть на українську мову.

Со всей ответственностью, до этой минуты, со всеми последствиями, на своем стоятъ, в своем доме, по твоему указанию, по чьему-то совету, без какой-либо причины, изо всех сил.

6. Прочитайте народну притчу й запам'ятайте.

Словник: **кріхта** — крошка; **шкодувати** — жалеть; **випасти** — случиться; **мандрувати** — держать путь; **прохарчуватися** — прокормиться; **лүчитися** — случиться; **трапитися** — случиться.

Збирається чумак у Крим та й питає свого батька:

— Якого вам, тату, гостінця з дороги привезті?

— А ти, — каже, — сину, збирай недоїдки та кріхти, котрі застаються після їжі, та суши, ото мені й буде гостинець.

От як виїхали, спочатку в кожного багато хліба, їдять ~ не шкодують, а він усе, що застається, збирає в торбу. Товариші сміються, питають, нащо це він робить.

— Та це, — каже, — батько казали, щоб їм цього на гостинець привезті.

От випало їм десь мандрувати через таке місце, що від села до села три дні їхати, а хліб уже весь кінчився й купити ніде. Тоді згадали про торбу та й прохарчувалися три дні.

Приїхав той чумак додому, батько й питає:

— А що, сину, чи привіз того гостінця, що я казав?

— Ні, — каже, — тату, я й усю дорогу збирав, та як верталися, так отаке-то лүчилось, ми й поїли.

— Ну, нічого, це я тобі на те й казав, що, може, в дорозі що з вами трапиться, то щоб був запас.

7. Прочитайте вголос байку «Зозуля та Дрізд» і перекажіть її зміст українською мовою.

Словник: **зозу́ля** — кукушка; **ну́дно** — скучно; **нудьга́** — скука; **годува́ти** — кормить; **знéхтувати** — презреть, пренебречь; **спорі́днений** — сродный; **неро́бство** — праздность; **відпочі́нок** — отдых; **покли́кання** — призвание; **сва́то** — праздник; **прихі́льний** — расположенный.

Зозу́ля прилеті́ла до чо́рного Дрозда́.
— Чи то́бі не ну́дно? — пита́є його́. — Що ти ро́биш?
— Співа́ю, — відка́зує Дрізд. — Хиба́ не чу́єш?
— Я співа́ю часті́ше від тебе́, проте́ одна́ково ну́дно...
— Так ти ж, па́ні, ті́льки те й ро́биш, що, підкі́нувши в чуже́ гніздо́ свої́ яйця́, з місця́ на місце́ переліта́ючи, співа́єш, п'єш та їси́. А я сам году́ю, бережу́ і вчу́ своїх діте́й, а пра́цю сво́ю полéгшую співом.

Сила. Бага́то хто, знéхтувавши сво́єю робо́тою, лишé співа́ють, п'ють та ї́дять. У цьо́му неро́бстві вони́ відчува́ють нестер́пну й вели́ку нудьгу́, чо́го не зна́ють ті, хто пра́цює без розсла́блення. Співа́ти, піти́ й їсти́ — не ді́ло, а ді́ше крі́хитний хвостик основно́го, призначено́го нам ді́ла. А хто для то́го їсть, п'є́ і співа́є, щоб охóчіше пі́сля відпо́чинку взятися до сво́єї робо́ти як до покли́кання свого́, то́му прогна́ти нудьгу́ нева́жко: він щодня́ і пра́цює, і відпочива́є, і це про ньо́го сказа́но: до́брій лю́дині ко́жного дня́ сва́то. Робо́та на́ша — джерело́ ра́дості. А коли́ ко́го сво́я робо́та не звесéляє, той, зви́чайно, не прихі́льний до не́ї, не друг її́ ві́рний і як не спо́кійний, так і не ща́сливий. Але́ нема́є нічо́го соло́дшого, як спі́льна для нас усі́х пра́ця. Вона́ — це пошу́к ца́рства Бо́жого, голо́ва, сві́тло і сі́ль ко́жного окре́мого ді́яння... Ща́сливий, хто поє́днaв бли́зьку його́ се́рцю робо́ту із за́гальною спра́вою. Це справж́не житт́я. І тепе́р мо́жна зрозумі́ти такий Сокра́тів ві́слів: «Дéхто живе́ для то́го, щоб ї́сти й пі́ти, а я ї́м і п'ю́ для то́го, щоб жи́ти». (Г. Сковорода.)

8*. Перекладіть на українську мову.

«Некоторые живут для того, чтобы есть и пить, а я ем и пью для того, чтобы жить», — сказал Сократ. Работа наша — источник радости. Счастлив, кто сочетает близкую его сердцу работу с общим делом. Это настоящая жизнь. Такой человек ест, пьет и поет, чтобы охотнее после отдыха взяться за свою работу. Прогнать скуку ему нетрудно. Это о нем говорится: хорошему человеку каждый день праздник. Но многие, презрев свою работу, только поют, пьют и едят. Они в этой праздности терпят несносную скуку, как Кукушка из басни Григория Сковороды.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **здо́гад** — догадка; **лиши́тися** — остаться; **вра́ження** — впечатление **наза́вше** — навсегда.

Розкажу́ тобі́ ду́мку та́ємну,
дивний здо́гад мене́ обпі́к:
я лишу́ся в се́рці тво́єму
на сьо́годні, на за́втра, наві́к.

І минáтиме час, нанизáвши
сотні врáжень, імéн і країн,—
на сьогóдні, на зáвтра, назáвше! —
ти зали́шишся в сéрці мо́їм.
(Л. Костенко.)

Розмова

Словник: **грошовий** — денежный; **перéказ** — перевод; **повідóмлення** — извещение; **розб́ірливо** — разборчиво; **лі́терами** — прописью; **лист** — письмо; **кра́їна** — страна; **рекомендо́ваний** — заказной; **звичáйний** — обычный; **літакóм** — авиа; **листівка** — открытка; **краєв́ид** — пейзаж; **скрі́нька** — ящик; **терміно́вий** — срочный; **зверну́тися** — обратиться; **часо́пис** — журнал; **післяплáта** — наложенный платеж; **замóвити** — заказать; **розмо́ва** — разговор.

— Пробáчте, у вас мóжна одérжати грошовий перéказ?

— Так. Дáйте, будь лáска, повідóмлення. Пáспорт чи íнший докумéнт, що посвідчує осóбу, ма́єте з собо́ю? Дóбре. Ось вам квитáнція, запóвніть. Сýму пиш́іть розб́ірливо лі́терами. Поста́вте дáту і св́ій підпис.

— А у вас мóжна придбáти конвéрт?

— Кудí б́удете посилáти лист: у мéжах України, до країн коли́шнього Со́юзу чи до íнших країн? Рекомендо́ваний чи звичáйний?

— Звичáйний літакóм до Нíмéччини. І дáйте мен́і, будь лáска, оцю́ листівку з краєв́идом. Ї́ї мóжна висилáти без конвéрта?

— Нí. Висилáти т́ільки в конвéрті.

— Тоді дáйте ще од́ін конвéрт у Російську Федера́цію.

Ви не ска́жете, ко́лі за́йде лист до Петербу́рга, якщо́ я сьогóдні вкíну його́ в пошто́ву скрі́ньку?

— Ва́жко сказа́ти.

— До рéчі, мен́і потр́ібно відпра́вити терміно́ву телегра́му. Це мóжна зроби́ти у ва́шому пошто́вому відді́ленні?

— Мóжна. Телегра́ф у протилéжному кінці́ залу.

— Мен́і трéба віслати часо́писи післяплáтою. Ви бандерóлі прийма́єте?

— Нí. Зверні́ться в сусі́дне вікно́.

— І ще, я маю замóвити на вéчір міжміськú розмо́ву з Ялтою. Це, звичáйно, не у вас?

— Нí. Переговóрний пункт там, де й телегра́ф.

— Дя́кую вам за ва́шу люб'язні́сть.

Заняття 23. ДІЄСЛОВО. ТВОРЕННЯ І ЙОГО ФОРМИ

I. Суфікси та префікси дієслів

1. Там, де в російській мові виступають суфікси **-ова-, -ева-, -ива-, -ыва-, -ствова-, -ирова-, -нич-**, в українській мові, як правило, вживається суфікс **-ува- (-юва-)**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

показувати приклад «показывать пример»

нічого іронізувати «ничего иронизировать»

транслювати по радіо «транслировать по радио»

перестань нервувати «перестань нервничать»

воювати з вітряками «воевать с ветряными мельницами»

досить нам бідувати «хватит нам бедствовать»

2. Російському дієслівному префіксові **из- (ис-)** в українській мові, як правило, відповідає префікс **ви-**, рідше **з- (с-)**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

виливати душу «изливать душу»

вібрати найкоротший шлях «избрать кратчайший путь»

викорінювати зло «искоренять зло»

виходити із припущення «исходить из предположения»

скришити на локшину «искрошить в лапшу»

3. Російським дієслівним префіксам **воз- (вос-), вз- (вс-)** в українській мові відповідають префікси **з- (с-), від-, під-** тощо.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

збуджувати цікавість «возбуждать интерес»

зійшло сонце «взошло солнце»

скочити на ноги «вскочить на ноги»

віддати належне «воздать должное»

розкрити хіби в роботі «вскрыть недостатки в работе»

4. Український розмовний (разговорный) дієслівний префікс **попо-** має значення «довго», «багато».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

попоходів я тоді «очень долго ходил я тогда»

попопрацювали ж ми «много же поработали мы»

попоїздив він по світу «много поездил он по свету»

II. Правопис дієслівних префіксів

1. В українській мові пишеться лише префікс **роз-** (у російській **раз-, рас-, роз-, рос-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розма́хувати рука́ми «размахивать руками»
розста́вити по полі́цях «расставить по полкам»
розтра́тити гро́ші «растратить деньги»
розташува́тися на відпочі́нок «расположиться на отдых»
розподі́лити обоб'язки «распределить обязанности»

2. В українській мові пишеться префікс **з-**. Тільки перед **к, ф, п, т, х** («кафе «Птах») він переходить у **с-**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

змота́ти дрі́т «смотать проволоку»
злі́зти з да́ху «слезть с крыши»
зсі́пати на ку́пу «ссыпать на кучу»
сконцентрува́ти ува́гу «сконцентрировать внимание»
сформува́ти загі́н «сформировать отряд»
спра́витись із завда́нням «справиться с заданием»

III. Форми дієслова

В українській мові є п'ять основних форм дієслова.

1. Неозначена (неопределенная) форма: *ду́мати, говори́ти*.
2. Способові (личные) форми:
 - а) дійсний спосіб (действительное наклонение) в теперішньому (настоящем), минулому (прошедшем) і майбутньому (будущем) часах: *ду́маю, ду́мав, бу́ду думати, поду́маю*;
 - б) умовний спосіб (сослагательное наклонение): *думав би, говори́ли б*;
 - в) наказовий спосіб (повелительное наклонение): *ду́май, говори́ть*.
3. Дієприкметник (причастие): *ду́маючий, обду́маний*.
4. Безособова незмінна форма на **-но, -то**: *обду́мано, прожі́то*.
5. Дієприслівник (деепричастие). *ду́маючи, обдума́вши*.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Перепишіть тільки українські дієслова, вставляючи пропущені суфікси.

Атак..**ати** «атаковать», відтяг..**ти** «оттягивать», форм..**ати** «формировать», форс..**ати** «форсировать», маск..**атися** «маскироваться», доз..**ати** «дозировать», цит..**ати** «цитировать», іроніз..**ати** «иронизировать», каприз..**ати** «капризничать».

2*. Враховуючи (учитывая) відповідності між дієслівними суфіксами та префіксами обох мов, перекладіть без словника на українську мову подані російські дієслова.

1. Торговать, танцевать, протягивать, угадывать, учительствовать, гарантировать, бетонировать, маскировать. 2. Избирать, изгнать, исключить, исправить, истратить. 3. Возвеличивать, восходит, взболтать. 4. Долго возить, много попить, вдоволь посмеяться, долго поводить.

3. Українські дієслова випишіть у дві колонки: 1) з дописаним префіксом з-; 2) з дописаним префіксом с-.

..шіти, ..рівняти «сровнять», ..пакувати, ..терти «стереть», ..брехати «солгать», ..варіти, ..хвилювати «взволновать», ..садити, ..коцюрбитися «скорчиться», ..плямувати «запятнать», ..гладити, ..блякнути «поблекнуть».

У кожному слові підкресліть четверту від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову Лесі Українки: «Слово, чому ти не...» (**кріця** — сталь).

4. Прочитайте афоризми й запам'ятайте. Знайдіть у них дієслова.

Словник: **корість** — польза.

1. Товаріство не для корісті вибираю, а для душі. (П. Дорошко.) 1. Треба слову ніжності додати, щоб уміло друзів пригортати. (М. Сингаївський.) 3. Добріє світ, народжений в любові. (Т. Коломієць.) 4. Щоб спізнати людину, треба полюбити її. (Л. Фейербах.)

5. Прочитайте вголос прислів'я, знайдіть у них дієслова й визначте форму кожного. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **глум** — насмешка; **гірше** — хуже.

1. Не подумавши, і кілочка не затінеш. 2. Добре того вчити, хто хоче все знати. 3. Сказано на глум, а ти бери на ум. 4. Під лежачий камінь вода не тече. 5. Недовчений вчений гірше, ніж проста́к.

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **канáпа** — диван; **цига́рка** — папіроса; **йóлоп** — олух; **викóнувати** — исполнять; **пові́нен** — должен; **сі́рник** — спичка; **дрі́бніця** — мелочь; **ма́ти на ува́зі** — иметь в виду; **непри́ємність** — неприятность; **захворі́ти** — заболеть; **лі́жка** — кровать; **лі́кар** — врач; **прожо́гом** — опрометью; **роздра́тований** — раздраженный; **труна́** — гроб; **замóвити** — заказать.

— Іва́не! — гукну́в штабс-капіта́н, ле́жачи на кана́пі. — Принеси́ цига́рку.

— Слу́хаюсь, ва́ше благо́родіє! — відкози́рвав денщи́к і тіє́ї ж ми́ті пода́в цига́рку нача́льникові.

— Скільки́ тобі́, йóлопе, повто́рювати, що́ вся́кий нака́з тре́ба викóнувати до кінця?! Ти повинен був за́раз принести́ не тільки́ цига́рку, а й сі́рникі́ та попільни́чку, бо́ хіба́ ж без них я змо́жу цига́рку пали́ти? Усі́ дрі́бниці́ тре́ба само́му додóмувати. Май це на ува́зі, якщо́ не хочеш ма́ти непри́ємностей.

Че́рез кі́лька днів штабс-капіта́н захворі́в і на́віть зліг у лі́жку.

— Іва́не! Шви́дко клич до ме́не лі́каря! — наказáв він. Денщи́к прожо́гом кінувся виконувáти нака́з...

Мину́ла годи́на, дру́га, тре́тя, а він не поверта́вся. Нарешті́ з'я́вився.

— Де ти так до́вго ходи́в? — сувóро запитáв його́ роздра́тований нача́льник.

— Ваше благородіє! — відрепортував Іван. — Наказ виконано: лікаря викликав, труну замовив, яму викопав, оркестр на подвір'ї, усіх ваших родичів сповістив, скоро прибудуть!..

7. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його українською мовою.

Словник: **ва́лка** — обоз; **чужинець** — пришелец, чужак; **ве́ршник** — всадник; **госпо́да** — дом; **гукáти** — кричать; **банькі** — гляделки, зеньки; **повстя́ний** — войлочный; **о́нуча** — портянка; **лича́кі** — лапти; **чо́біт** — сапог; **обу́рений** — возмущенный; **госпо́дар** — хозяин; **будува́тися** — строиться; **пала́ц** — дворец; **надгρόбок** — надгробный камень; **каплі́чка** — часовенка; **уподо́бати** — облюбовать; **ро́дина** — семья; **ма́сток** — усадьба; **ві́гадка** — выдумка; **чималі́й** — большой; **уяві́ти** — представить.

Валка возів і людей прямувала до запорізьких зимівників, а попереду всіх їхав верхи у панській одязі якийсь чужинець.

Коли вози вже зовсім зблизилися з хатами, вершник спинив їх, поділив на три валки і, направивши дві до зимівників Лантуха і Луб'яного, сам з третьою в'їхав прямо в двір до Балана і почав тут порядкувати, неначе у своїй господі, гукуючи до своїх людей по-російському.

— Гей ти, старій! — гукнув він далі до Балана. — Чого банькі вип'яв? Ході сюди!

Почувши російську мову і побачивши одязу, що про таку тільки чули від людей, а саме: білі повстяні шапки на головах та онучі й личаки замість чобіт на ногах, наші козаки пішли до возів, здивовані й обурені тим, що якийсь підпáнок хазяйнує в їхньому дворі, не спитавшись господарів.

Всі ті московські люди, що заїхали у двір Балана, були кріпаками того князя, що для нього, як вчора бачили козаки, будувався біля Січі палац з надгробків, хрестів та капличок запорізького кладовища; підпáнок же, що їхав верхи попереду валки, був князівський прикажчик.

Коли князь розглядав у Петербурзі карту подарованих йому земель, він уподобав те місце над лиманом, де стояли запорізькі зимівники, хоч їх на тій карті й не було зазначено, і рішив переселити до лиману п'ятдесят родин кріпаків зі своїх маєтків, що держав у Калужській губернії. Ся його вігадка і впала тепер на голову запорізьких сиднів.

— Хаті будемо будувати, діду! Селó тут буде, та ще й чималé!

У всіх похолóло на серці... Старóму ж козакові трóхи не забíло дух, і він лéдве прохрипів:

— Як то б ви будували тут хаті, коли се на́ша земля?!

— Та ви ж самі чиї? — здивовано спитав прикажчик. — Хіба не князівські?

— Ми вільні люди!—з обуренням скрикнули козаки. — Ми запорóжці.

Прикажчик глянув на козаків неймовірно і з по́сміхом. Він зріс у кріпа́цтві, знав, що й ба́тько й дід його були кріпа́ками, не міг собі уявити, щоб на світі були якісь вільні люди, óпріч панів. (А. Кащенко.)

Коментар до тексту. Займенники *се, ся*, вжиті в уривку,— архаїзми. Звичайно в таких випадках вживаються слова *це, ця*.

8*. Перекладіть на українську мову.

В 1775 году русское войско по приказу царицы Екатерины II разрушило Запорожскую Сечь. Земли вольных запорожских казаков были подарены русским вельможам. Сами казаки стали крепостными.

Во двор такого казака Балана въехал обоз воез и людей. На головах у людей были войлочные шапки, на ногах портянки и лапти вместо сапог. Разговаривали они по-русски. Впереди всех ехал верхом какой-то чужак в панской одежде. Он начал здесь распоряжаться, словно в своем доме.

Это были московские люди, крепостные того князя, для которого строился возле Сечи дворец из надгробных камней, крестов и часовенек запорожского кладбища. Пятьдесят семей крепостных князь решил переселить из Калужской губернии сюда, где стояли казацкие зимовники.

— Избы будем строить, деревня здесь будет,— заявил княжеский приказчик.

— Как это строить, когда это наша земля? — удивленно спросил казак, возмущенный тем, что какой-то подпанок хозяйничает в их дворе.

— А вы чьи? Разве не княжеские?

— Мы вольные люди! Мы запорожцы!

— Вы были вольные, а теперь крепостные. Царица вас вместе с землей подарила князю.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **вража́ти** — поражать; **бри́дь** — безобразность.

Сильні́ше за любо́в злоба́ горі́ть,

Сильні́ше за красу́ вража́є бри́дь,

Але життя́ росте́ лише́нь з любо́ви,

Лише́нь краса́ люде́й навча́є жити́!

(Д. Павличко.)

Розмова

Словник: **достига́ти** — созреть; **око́лиця** — окраина; **зупі́нка** — остановка; **парка́н** — забор; **пофарбо́ваний** — окрашенный; **ко́лір** — цвет; **хві́ртка** — калитка; **двійча́стий** — двустворчатый; **особлі́вий** — особенный; **прикме́та** — примета; **муро́ваний** — кирпичный; **дах** — крыша; **гре́бінь** — конек; **дима́р** — дымовая труба; **це́гла** — кирпич; **причі́лок** — боковая стена; **горі́ще** — чердак; **га́нок** — крыльцо; **крині́ця** — колодезь; **курні́к** — курятник; **ланцю́г** — цепь; **га́вкати** — лаять; **бузо́к** — сирень; **горо́д** — огород; **крисла́тий** — раскидистый; **воло́ський горі́х** — грецкий орех; **куто́к** — конец, сторона.

— Приїжджай до нас у село навесні, на початку травня, коли все цвіте, або під осінь, наприкінці липня чи в серпні, коли все достигає. Побачиш, як гарно в цей час на селі.

— А як добиратися до тебе?

— Пóїздом, а пóтім автобóусом.

— Гарáзд, я вийду з автобóуса в твоєму селі, а далі як знайдó твою хáту?

— Нáша хáта стоїть на окóлиці. Коли підеш від автобóусної зупінки вóлицею на зáхід, то вона тобі бóде лівóруч.

— Країня?

— Ні. Алé ти її лéгко знайдеш.

— По чóму?

— Паркáн над дорóгою пофарбóвано в сінній кóлiр. Є хвiртка й двiйчáстi ворóта.

— Я дóмаю, що паркáн, хвiртка й ворóта є не тiльки у вас.

— Твоя прáвда. І в сусiдiв теж. А якi ж особлiвi прикмéти? Хáта мурóвана. Дах покритий шiфeром. На грéбенi дáху — димáр iз цéгли. Причiлком стоїть до дорóги. У причiлку вiкно гóрищної кiмнáти. Дерев'яний гáнок. Є криниця в дворi, є хлiв, курник. Собáка на прiв'язi, на ланцюгó, : рiдко гáвкає. Алé трéба вказáти щось примiтне.

— А мóже, якiсь дерéва ростóть?

— Звичáйно. У нас кóло кóжної хáти — вишнi, яблунi, бузóк. О, пригадáв. На нáшому горóдi над дорóгою ростé крислáтий волóський горiх. Поблiзу, на всьóму куткó, такого горiха нeмá. По ньóму й бóдеш орієнтувáтися.

Заняття 24. НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА. МИНУЛИЙ ЧАС. УМОВНИЙ СПОСІБ

1. У неозначеній фóрмі в українській мові всі дієслова маю́ть у кінці суфікс **-ти**: *читáти*, *могти́* «мочь», *берегти́* «беречь».

Суфікс **-ть** рiдко вживається лише в поезії та розмовній мові: *жить* (замість *жи́ти*), *дóмать* (замість *дóмати*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

жи́ти своїм рóзумом «жить своим умом»

ловíти мить «ловить момент»

вести́ свою лі́нію «вести свою линию»

берегти́ як зiни́цю óка «беречь как зеницу ока»

переборóти себе́ «превозмочь себя»

2. Минулий час дієслова в українській мові твориться майже так само, як і в російській: *дóмав*, *дóмала*, *дóмало*, *дóмали*.

Рiзниця полягає лишé в тóму, що в українській мові в чоловічому роді:

а) вживається суфікс **-в**, а не **-л**: *писáв* «писал», *любíв* «любил»;

б) у закритому складі **о, е** чергуються з **і**: *ріс — росла́, ніс — несла́, бері́г — берегла́, вів — велá.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

мав́ успі́х «имел успех»

упа́в у ві́чі «бросился в глаза»

підда́в хóду «прибавил шагу»

заві́в у безві́хідь «завел в тупик»

підні́с пілю́лю «приподнес пилюлю»

піднесла́ на́стрій «подняла настроение»

3. Умовний спосіб твориться від минулого часу за допомогою частки **б** (після голосного), **би** (після приголосного): *написа́в би — написа́ла б, допо́міг би — допомогли́ б.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ви́рвав би з корі́нням «вырвал бы с корнем»

ви́ручив би з бі́ді «выручил бы из беды»

ви́вело б з рівнова́ги «вывело бы из равновесия»

ви́кликáло б підóзру «возбудило бы подозрение»

вас би за́проси́ли «пригласили бы вас»

мені́ б сказа́в «сказал бы мне»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я. Знайдіть у них дієслова в неозначеній формі, минулому часі та умовному способі.

Словник: **ла́ден** — готов; **ро́бити** — делать, работать; **опекті́ся** — обжечься; **дме** — дует; **кра́шанка** — окрашенное яйцо.

1. Він ла́ден бу́дь-що ро́бити, абі́ нічо́го не ро́бити. 2. Він би й ро́бив, та в ньо́го рукави́ боля́ть. 3. Якби́ в ме́не було́ пше́но та сі́ль, то я б зварі́в ка́шу, та жаль, що са́ла нема́. 4. Коли́ б не пи́ли, не ї́ли, то б у зо́лоті ходи́ли. 5. Опі́кся на молоці́, то й на холо́дну во́ду дме. 6. На ду́бі свиня́ гніздо́ зви́ла, а ві́вця прийшла́ та кра́шанку знесла́.

2*. Перепишіть, дієслова, що в дужках, поставте в минулому часі.

Словник: **ви́кликати** — вызывать; **здивува́ння** — удивление; **зі́р** — взор; **лиши́тися** — остаться.

Це (ви́кликати) в ме́не здивува́ння. Карті́на (ті́шити) зі́р. До́щ (лі́ти) як з ві́дра. Сухо́го рубця́ не (лиши́тися). Ду́б (рості́) над рі́чкою. Дру́г (допомогти) мені́. Він (вести) пере́говори. Що ле́гко (прийти), те ле́гко й (піти).

3*. Перекладіть на українську мову.

Поднять настроение, выручить из беды, вывести из равновесия; берег как зеницу ока, он вел свою линию, сказали мне; имела бы успех, завело бы в тупик, помог бы ему.

4. Прочитайте афоризми, знайдіть у них дієслова. Афоризми перепишіть і запам'ятайте.

Словник: **рúхатися** — двигаться; **пита́тися** — спрашивать; **за́вжди** — всегда.

1. Жіти — значить безперервно рúхатися вперед. (С. Джонсон.) 1. Щоб жити, ні в ко́го пра́ва не пита́юся. (П. Тичина.) 3. Немо́жливо за́вжди бу́ти геро́єм, але́ за́вжди мо́жна залиша́тися люди́ною. (Й.-В. Гете.) 4. Щаслі́вий, хто мав змо́гу знайти́ щаслі́ве життя́. Але щаслі́віший той, хто вмі́є ним користува́тися. (Г. Сковорода.)

5*. Прислів'я перепишіть, дієслова, що в дужках, поставте в умовному способі. Частку *б* чи *би* ставте після виділеного слова.

Словник: **підосла́ти** — подстелить.

1. Якби́ знав, де впав, то й солóмки (підосла́ти). 2. Коли́ б кі́зка (не скака́ти), то і ні́жки (не зламáти). 3. Якби́ на кропиву́ не морóз, вона́ всіх люде́й (пожа́лити). 4. Якби́ в ме́не було́ пше́но і сіль, то я (зварі́ти) ка́шу, та жаль, що нема́є са́ла. 5. Якби́ та якби́, так (ві́рости) і в ро́ті гри́бі.

6. Прочитайте стародавню притчу й запам'ятайте.

Словник: **усу́нути** — устрани́ть; **поса́да** — должність; **пога́ний** — плохой; **ста́рець** — нищий; **ви́разка** — язва; **ко́ристь** — польза; **вчи́нок** — поступок; **добро́дій** — сударь, господин; **дошкуля́ти** — донимать; **роз'я́трювати** — растравлять.

Римському цезареві Клавдію Тиберію порадили усунути з посад поганих чиновників і призначити на їхні місця нових. Тиберій на це розповів таку історію:

— Одно́го ра́зу я побачив на базáрі ста́рця. Ті́ло його́ було́ вкрито́ ви́разками, на яких сиді́ло ба́гато мух. Я підійшо́в до нещáсного й відігна́в мух. Ста́рець же цей сказав мені: «Яка́ ко́ристь від цьо́го вчи́нку, о добро́дію? Му́хи, котри́х ти прогна́в, були́ вже́ сі́ті і не ду́же дошкуля́ли мені́. А тепе́р на їхнє́ місце́ прилетя́ть нові́, голо́дні му́хи і візьму́ться ще́ ду́жче роз'я́трювати мо́ї ра́ни».

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **всесві́тньо́вiдо́мий** — всемирноизвестный; **засно́вник** — основатель; **обста́вина** — обстоятельство; **друкува́ти** — печатать; **ретельни́сть** — усердие, рачительность; **щодéнник** — дневник; **перева́жно** — преимущественно; **виклада́тися** — преподаваться; **спога́д** — воспоминание; **зга́дувати** — вспоминать; **добува́ти** — доставать; **отри́мувати** — получать; **кордо́н** — граница; **ві́рш** — стихотворение; **доводи́тися** — приходится; **ча́сом** — иногда.

Всесвітньовідомий вчений, засновник і перший президент Української академії наук Володимир Вернадський (1863—1945) народився в Петербурзі й більшу частину свого життя провів у Росії. Так склалися обставини. Але він ніколи не забував того, що його прадід Іван був козаком, був українцем. Перший і єдиний вірш, який написав у Петербурзі сімнадцятирічний Володимир Вернадський, був звернений до землі його предків:

Украина, родная моя сторона,
Века ты уже погибаеть...

І через усе своє життя він проніс у серці пам'ять про Україну, її народ і мову. Ось що він сам писав про себе.

«Страшенно утискують українців. Драгоманову навіть в Австрії не дозволили видавати газету українською мовою. У Росії зовсім заборонено друкувати книги моєю рідною мовою. На канікулах я з усією ретельністю візьмуся за неї». (Петербург, 29 березня 1878 р. «Щоденник».)

«Моя мати народилась у Києві в поміщицькій сім'ї, яка складалась вже тоді майже виключно з військових. Її батько — артилерійський генерал — був слугака, але людина хороша, судячи зрозповідей, оригінальний тип старого українського козацтва (він говорив переважно українською мовою)». (Москва, 1943 р. «Спогади».)

«Батько розказував історію України зовсім не так, як вона викладалась у гімназії. Він часто згадував, що Петербург побудований на кістках українців... В бібліотечі батька я знайшов розрізнені номери «Основи» та інші українські видання. Я добував українські книги у букиністів, дещо отримував з-за кордону». (Москва, 1943 р. «Спогади».)

«Читав я Шевченка і дуже хочу, щоб ти прочитала в маленькому закордонному виданні (є у Георгія) його невеликий вірш «Минають дні, минають ночі» — чудовий. Це найкраще, що мені доводилося читати». (2 травня 1892 р. Лист до дружини.)

«Пишіть по-українськи, бо тут я можу чути українську мову тільки від моєї дочки (вона тепер студентка Військово-медичної академії) та часом рідко від кого-небудь із українців». (Сімферополь, 23 квітня 1921 р. Лист до А. Кримського.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Всемирноизвестный ученый, основатель Украинской академии наук Владимир Вернадский родился в Петербурге и большую часть своей жизни провел в России. Но он никогда не забывал того, что его прадед был казаком. Через всю свою жизнь он пронес память об Украине, ее народе и языке. В дневнике он с болью писал о том, что в России запрещено печатать книги на его родном языке. Его дед по матери — артиллерийский генерал — разговаривал преимущественно на украинском языке. Отец, рассказывая историю Украины, часто вспоминал, что Петербург построен на костях украинцев. Вернадский читал украинские книги. Он находил их в библиотеке отца, доставал у букинистов, получал из-за границы. Особенно любил он

читать произведения Шевченко. В одном из писем к жене он советует ей прочитать небольшое стихотворение Шевченко «Проходят дни, проходят ночи»: «Это самое лучшее, что мне приходилось читать». Своих друзей Вернадский просит писать ему по-украински.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **блакіть** — голубизна; **намріяти** — намечтать; **струмók** — ручей; **стрі́чка** — ленточка; **метéлик** — бабочка; **хвилюва́ти** — волновать; **маюва́ти** — буйно розвиватися; **квітува́ти** — цвести.

Блакiть мою́ ду́шу обві́яла,
Душа́ моя со́нця намрі́яла,—
Душа́ причасті́лася кро́тості́ трав —
Добрі́день я сві́ту сказа́в!

Струмо́к серед га́ю як стрі́чка.
На кві́тці метéлик мов сві́чка.
Хвилю́ють, маю́ють, квіту́ють поля́ —
Добрі́день тобі́, Украї́но моя́!
(П. Тичина.)

Розмова

Словник: **ста́витися** — относиться; **на́мір** — намерение; **гада́ти** — полагать; **звичайно́** — конечно; **вважа́ти** — считать; **не́хтувати** — пренебрегать; **гане́бно** — позорно; **тві́р** — произведение; **безперечно́** — несомненно; **хвилюва́ти** — волновать; **майбу́тнє** — будущее; **байдужий** — безразличный.

— Я за національністю росіянин. А народився й віріс в Україні. Як я повинен ста́витися до Росії?

— Це ж земля́ ва́ших пре́дків. О́тже, вона́ повинна цікавити вас. Своє коріння треба пам'ятати й знати. Ви ж не маєте наміру виїжджати до Росії?

— Ні. Моєю батьківщиною стала Україна. Тут усе мені близьке, рідне: і природа, й люди.

— Я гадаю, ви не думаєте забувати и не забудете російської мови?

— Звичайно, ні. Це ж мова моїх батьків. Але й українську мені треба знати, бо живу́ в українській державі. Я вважаю, що жити серед народу і нехтувати його́ мовою — це ганебно.

— Я не сумніваюся, що ви читаєте й будете читати твори російських письменників.

— Безперечно. Вони мені близькі своїм духом, своєю ментальністю, у них ідеться про Росію. Але мені близькі й твори українських письменників, бо в них є те, що хвилює людей, серед яких я живу́. А це хвилює й мене. І не може не хвилювати, бо ж у мене з цими людьми одна земля, одна доля, однакове майбутнє. Хоч мені Росія й не байдужа, але думати й піклуватися я

повінен насамперед про Україну. Аджé я тут живу́, тут житимуть мої діти, вну́ки й правнуки.

— От ви й самі відповіли на своє запитання.

Заняття 25. ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЄСЛІВ

За характером закінчень у теперішньому часі всі дієслова поділяються на I та II дієвідміни (спряження) і невелику архаїчну групу.

I. Дієслова I та II дієвідмін

Число	Особа	I дієвідміна		II дієвідміна	
Однина	1-а	пі́шу	чу́ю	ба́чу	стою́
	2-а	пи́неш	чу́єш	ба́чиш	стої́ш
	3-я	пи́ше	чу́є	ба́чить	стої́ть
Множина	1-а	пи́шемо	чу́ємо	ба́чимо	стої́мо
	2-а	пи́дете	чу́єте	ба́чите	стої́те
	3-я	пи́шуть	чу́ють	ба́чать	сто́ять

1. В українській мові нема т. зв. «разноспрягаемых» дієслів. Дієслово в усіх особах (лицах) і числах змінюється за одним зразком. Якщо це дієслово I відміни, то в закінченнях скрізь має **-е- (-є-)**, а в третій особі множини — **-уть (-ють)**; якщо ж це дієслово II дієвідміни, то відповідно має **-и- (-ї-)**, **-ать (-ять)**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

я х́очу «я хочу»

ми х́очемо «мы хотим»

ти х́очеш «ты хочешь»

ви х́очете «вы хотите»

він х́оче «он хочет»

вони́ х́очуть «они хотят»

2. У третій особі однини в кінці дієслів I дієвідміни нема звука **-ть**: *він буду́є*. Цей звук з'являється тільки перед **-ся**: *він буду́ється*.

У дієсловах II дієвідміни в третій особі однини звук **-ть** є постійно: *він вчи́ть, вчи́ться*.

Цей звук, яким закінчується також форма третьої особи множини, в українській мові завжди звучить м'яко: *вони́ буду́ють, буду́ються, вча́ть, вча́ться*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ростé як із воді́ «растет очень быстро»

ві́соко літа́є «высоко летает»

до́вго збира́ється «долго собирается»

по́ки грім не вда́рить «пока гром не грянет»

підбива́ють підсумки «подводят итоги»

підно́сять до небес́ «возно́сят до небес́»

3. У першій особі множини в кінці вживається **-о**: *ду́маємо, ідемо́*.
Форми без -о (*ду́маєм, іде́м*) допустимі лише в поезії та розмовній мові.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

раді́ємо з ва́ших у́спіхів «раду́ємся вашим успіхам»
пода́ємо при́клад «показу́ємо при́мер»
про́симо ви́бачення «проси́м извинения»
сподіва́ємося зустрі́тись «наде́емся встре́титься»

4. В особових формах перед закінченням відбуваються чергування приголосних:

- а) **г, з — ж**: *берегти́* — *бережу́*, *вози́ти* — *вожу́*;
- б) **к, т — ч**: *пекти́* — *печу́*, *леті́ти* — *лечу́*;
- в) **х, с — ш**: *колиха́ти* — *колишу́*, *носи́ти* — *ношу́*;
- г) **д — дж**: *ходи́ти* — *ходжу́*, *сиді́ти* — *сиджу́*.

Причому в дієсловах І дієвідміни це чергування відбувається в усіх особах, а в дієсловах II дієвідміни — лише в першій особі однини. У дієслові *бі́гти* «бежать» звук [ж] виступає в усіх особах: *біжу́, біжі́ши, біжі́ть, біжимо́, біжите́, біжа́ть*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

сиджу́ й чека́ю «сизу и жду»
воджу́ тра́ктор «вожу трактор»
печу́ть хлі́б «пекут хлеб»
допоможу́ вам «помогу вам»
ле́две но́ги волочу́ «еле ноги волоку»
хо́чемо відпочи́ти «хотим отдохнуть»

5. В українській мові звук [л'] після губних («мавпа Буф») з'являється не тільки в першій особі однини (*люблю́, терплю́*), а й у третій особі множини (*любля́ть, те́рплять*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ста́влять собі́ за мету́ «ставят перед собой цель»
спля́ть без за́дніх ніг «спят без задних ног»
лю́блять побала́кати «любят поговорить»
гримля́ть гарма́ти «гремят орудия»
ро́блять тиск «оказывают давление»

II. Архаїчна група дієслів

До цієї групи належать дієслова *да́ти, їсти, пові́сти* (розпові́сти, відпові́сти, допові́сти і под.).

Число	Особа	Ахаїчна група дієслів		
Однина	1-а	дам	їм	розповім
	2-а	дасі	їсі	розповісі
	3-я	дасть	їсть	розповість
Множина	1-а	дамó	їмó	розповімó
	2-а	дастé	їстé	розповістé
	3-я	дадúть	їдýть	розповідýть

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дасі про себе звістку «дашь знать о себе»

не віддамó на поталу «не отдадим на поругание»

відповісі за все «ответишь за все»

розповістé мені пізніше «расскажете мне позже»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прозмінюйте письмово дієслова *казати*, *мріяти* (I дієвідміна), *мовчати*, *поїти* (II дієвідміна).

2. Прочитайте афоризми й запам'ятайте. Зверність увагу на форми дієслів.

Словник: **рішенець** — решение; **запобігти** — предупредить; **боягузтво** — трусость; **бажане** — желаемое; **прагнути** — стремиться; **бодай** — хотя бы; **обмежений** — ограниченный; **згода** — согласие.

1. Якщо хтось знає, який рішенець він має прийняти, щоб зробити щось добре або запобігти чомусь поганому, але не робить цього, то це називається боягузством. (*Б. Спіноза*.) 2. Тому що ви не можете зробити всього бажаного, то прагніть зробити бодай можливе. (*Теренцій*.) 3. Те, що ми знаємо,— обмежене, а те, чого не знаємо,— нескінченне. (*П. Лаплас*.) 4. Життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч міру прагнуть. (*Леся Українка*.)

3. Запишіть у дві колонки дієслова: 1) із вставленими буквами **е, є**; 2) із вставленими буквами **и, ї**. (У дужках біля дієслів позначено дієвідміну).

Святку..мо (I), вивча..ш (I), знаход..ш (II), ненавид..те (II), сто..мó (II), схоч..те (I), лет..те (II), колиш..ться (I), осміл..ться (II), одяга..ться (I), бач..те (II), піш..ш (I), стриму..мося (I), змін..ться (II), сьорба..те «хлебаєте» (I), терп..ш (II).

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову давньоримського письменника Публія Теренція: «Якщо двоє роблять те саме, ...»

4*. Перепишіть прислів'я. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній формі теперішнього часу. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **панувати** — господствовать; **назад** — обратно; **втратити** — потерять.

1. По одѣжі зустрічають, а по розуму (проводжати). 2. Дурний язик попереду розуму (бігти). 3. Сила без розуму (шаліти), а розум без сили (міліти). 4. Де сила (панувати), там правда (мовчати). 5. З несправдою світ пройде, та назад не (вернутися). 6. Як робимо, так і (ходити), як дбаємо, так і (мати). 7. Що маємо—не (дбати), втративши — (плакати).

5*. Перекладіть на українську мову.

Растет очень быстро, показывает пример, любит поговорить, подводим итоги, хотим отдохнуть, хожу на занятия, сижу и жду, ставят перед собой цель, отдашь позже, помогу тебе.

6. Прислів'я переписіть. Дієслова архаїчної групи підкресліть.

Словник: **бублик** — баранка; **заробіти** — заработать.

1. Скоріше продаси, як купиш, і скоріше втрапиш, як знайдеш. 2. Чудний бублик: кругом об'їси, а всередині нема нічого. 3. Хату продамо, собак накупимо — ніхто до хати не підступить. 4. Дасть Бог день, дасть і пожиток. 5. Гірко заробиш — солодко з'їси.

7. Вивчіть напам'ять.

Я люблю тебе, друже, за те,
що в очах твоїх море синіє,
що в очах твоїх сонце цвіте,
мою душу голубить і гріє.

За волосся твоє золоте,
за чоло молоді і відкрите.
Я люблю тебе, друже, за те,
що не можу тебе не любити.

(В. Сосюра.)

8. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **півний** — определенный; **мета** — цель; **колода** — бревно; **вігукнути** — воскликнуть.

Двоє солдатів бредуть один за одним без певної мети. Назустріч їм іде сержант. Він заперітив їх і питає:

— Гей, що ви робите?

— Ми колоду несемо на склад,— відповідають вони.

— Яку колоду? — дивується сержант, бо ніякої колоди ніде не видно.

— Ти бачиш, Пётре! — вігукнув один із солдатів. — Виявляється, колоду ми забули взяти.

9. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **гармата** — орудие; **відступ** — отступление; **дрібний** — мелкий; **нікчемний** — ничтожный; **споглядання** — созерцание; **перемога**

— победа; **чимало** — много; **винятковість** — исключительность; **становище** — положение; **відповідальність** — ответственность; **хутко** — быстро; **переладнати** — переделать, перестроить; **відповідно** — соответственно; **створіти** — создать; **обслуга** — расчет.

— До гармат! — наказав тихо і спокійно Кравчіна. Команди кинулись до гармат і стали, і тут уже всім зробилось ясно, що відступу не буде, що почалося зовсім інше життя. Все дрібне, нікчемне, погане, все, що було незначного й слабкого в людині,— все неначе відійшло десь собі вслід за полком.

Якусь хвилину артилеристи стояли мовчки, в глибокому внутрішньому спогляданні, і кожен відчув до краю своє місце в житті.

Кравчіна зрозумів це і побачив, що починається перемога і що битися можна до кінця.

Коли бійці стали до гармат, і кулеметники зайняли свої точки, і бронебійники вернулись до своїх ям, Кравчіна побачив, що не тільки ніхто з його бійців не вийшов з бою, а навіть чимало полчан із полку, який відступив, зосталося з ним.

Василь Кравчіна розумів усю винятковість становища і всю свою відповідальність за життя бійців. Ніхто з них, може, й не думав, до якого бою готувались вони. Думи свої вони доручили йому. Кравчіна хутко переладнав свої батареї відповідно до нових обставин, створив нові кулеметні, мінометні, бронебійні точки. Мислі швидко й жарко палали в його голові...

Час летів на танках, летіли смерть на секундах і життя. Все скоротилось, стислось і напружилось до краю, все буття. Гарматні обслуги метались лавами в шаленому ритмі.

— Снаряд! Замок! Приціл! Вогонь!

Від прямих ударів танки репались, і кидались угору, й горіли з причепами, як на страшному суді. Горіло залізо, десант, горіла сталь усе ближче, ближче! (О. Довженко.)

10*. Перекладіть на українську мову.

Шли танки. Время летело на них, летела смерть на секундах.

— К орудиям!— приказал тихо Кравчина.

Он понимал всю исключительность положения и всю свою ответственность за жизнь бойцов.

Расчеты бросились к орудиям. Пулеметчики заняли свои места. Бронебойщики вернулись к своим ямам. Каждый почувствовал до конца свое место в жизни.

Всем стало ясно, что отступления не будет. Все мелкое, ничтожное, слабое в человеке словно отошло вслед за отступившим полком. И Кравчина понял, что начинается победа и что биться можно до конца. Никто из его бойцов не вышел из боя.

От прямых попаданий трескались танки и горели с прицепами. Горело железо, горела сталь все ближе и ближе.

Розмова

Словник: **щопра́вда** — правда; **щосі́ли** — изо всех сил; **уявля́ти** — представлять; **ще б пак** — еще бы; **вмика́ти** — включать; **раху́нок** — счет; **по́милка** — ошибка; **майдáнчик** — площадка; **по́за гро́ю** — вне игры; **розгубі́тися** — растеряться; **влашто́вувати** — устраивать; **трива́ти** — продолжаться; **кутові́й** — угловой; **кут** — угол; **тиск** — давление; **щі́льний** — плотный; **за́хист** — защита; **перева́га** — перевес.

— Ти чув, наші віграли.

— Не тільки чув, а й бачив, щопра́вда, по телеві́зору.

— А я сидів на стадіо́ні й щосі́ли крича́в ра́зом з усіма́. Уявляєш, що там дія́лося?

— Ще б пак. Щойно вмика́ю телеві́зор і оча́м своі́м не вірю: наш ворота́р вийма́є м'яча́ із сі́тки. Це було́ на п'я́тій чи шості́й хвили́ні. Го́сті відкри́ли раху́нок.

— Таку́ гру́бу по́милку допуска́є наш півзахисні́к: поси́лає м'яча́ на лі́вий фла́нг і — якра́з у но́ги нападни́кові госте́й. Ми кричимо́ йому́: куди́ б'єш? А він — ех!

— По́тім наші́ приті́сли госте́й до ворі́т, боротьба́ то́читься в штрафно́му майдáнчику, а м'яч ні́як не влі́тає в сі́тку. Оди́н уда́р у шта́нгу, дру́гий — ви́ще ворі́т, тре́тій — наш граве́ць по́за гро́ю.

— Уда́ри йду́ть оди́н за оди́м, а го́ла нема́. Трибу́ни прямо реву́ть.

— І на́решті́ гол. Раху́нок зрі́вняно. Але́ ні́чия не влашто́вує на́ших. Ата́ка трива́є.

— Ти б бачив...

— Я ж бачив...

— Ет, по телеві́зору. А ти б бачив на полі́: підрі́зки м'яча́, закру́чені кутові́, різка́ змі́на швидко́сті, фі́нти, фальши́ві за́махи, сило́вий тиск. Ма́йже весь час м'яче́м володі́є на́ша кома́нда.

— І супе́рник теж був си́льний: філігра́нні па́си, несподи́вані контрата́ки, щі́льний за́хист.

— Але́ в на́паді вони́ я́вно слабкі́ші. Перева́га була́ на бо́ці на́ших.

— Тож і зу́стріч закі́нчилася по́вною поразко́ю госте́й: раху́нок три о́чка супро́ти одно́го.

Заняття 26. МАЙБУТНІЙ ЧАС: ПРОСТИЙ, СКЛАДНИЙ І СКЛАДЕНИЙ

Майбу́тній про́стий час твориться лише від дієслів докóнаного (совершенного) ві́ду, складни́й й скла́дений — від дієслів недокóнаного ві́ду.

1. Дієсло́ва в майбу́тньому про́стому часі відмінюютьс́я так само, як і в тепе́рішньому. Рі́зниця між цими часами лише в тому, що дієсло́ва в

майбутньому простому часі — доконаного виду, у теперішньому — недоконаного.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

складе́ш подя́ку «поблагодари́ш»
діста́не з-під землі́ «достанет из-под земли»
зали́шимо на за́втра «оставим на завтра»
розповісте́ дітям «расскажете детям»
наберу́ть ро́зголосу «получат огласку»
не пові́рять на сло́во «не поверят на слово»

2. Складний майбутній час утворюється додаванням (добавлением) до неозначеної форми дієслова недоконаного виду особових форм дієслова (й)няти:

<i>йти</i> + <i>му</i> — <i>йти́му</i>	<i>йти</i> + <i>мемо</i> — <i>йти́мемо</i>
<i>йти</i> + <i>меш</i> — <i>йти́меш</i>	<i>йти</i> + <i>мете</i> — <i>йти́мете</i>
<i>йти</i> + <i>ме</i> — <i>йти́ме</i>	<i>йти</i> + <i>муть</i> — <i>йти́муть</i>

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зна́тимеш на зубо́к «будешь знать на зубок»
стоя́тиме на сво́єму «будет стоять на своем»
лі́тиметься че́рез ві́ння «будет литься через край»
чекáтимете погóди «будете ждать погоды»
гра́тимемося в хо́ванки «будем играть в прятки»
ма́тимуть наді́ю «будут иметь надежду»

3. Складений майбутній час в українській мові твориться так само, як і в російській:

<i>бу́ду йти</i>	<i>бу́демо йти</i>
<i>бу́деи іти́</i>	<i>бу́дете йти</i>
<i>бу́де йти</i>	<i>бу́дуть іти́</i>

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бу́деш підтрíмувати листува́ння «будешь поддерживать переписку»
тиск бу́де па́дати «давление будет падать»
бу́демо йти за ко́мпасом «будем идти по компасу»
бу́дуть дба́ти про харчі́ «будут заботиться о продовольствии»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Письмово прозмінійте в складному майбутньому часі дієслово *вчи́ти*.

2*. Перекладіть на українську мову.

Расскажите завтра, оставим это детям, получит огласку, достанут из-под земли, будем ждать погоды, будут стоять на своем, будете играть в прятки.

3. Прочитайте прислів'я й запам'ятайте. Зверніть увагу на форму дієслів.

Словник: **жі́то** — рожь; **півень** — петух; **ві́рій** — теплые края; **шанува́тися** — вести себя хорошо; **шанува́ти** — уважать.

1. Робі́, робі́, то й ма́тимеш, посі́й жі́то, то й жа́тимеш. 2. Співáтиме півень чи ні, а день бу́де. 3. Не крича́ли журавлі́, як з ві́рію леті́ли, не бу́дуть крича́ти, як і наза́д леті́тимуть. 4. Хто шану́ється, то́го й лю́ди шанува́ти бу́дуть. 5. Що в мо́лодості навчи́ш, то на ста́рість як зна́йдеш.

4*. Перепишіть речення, розкриваючи дужки. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі складного майбутнього часу.

С л о в н и к: **до скóну** — до смерти; **сві́док** — свидетель; **ві́ддаля́** — издали; **дарма́** — напрасно.

1. Украї́но! До́ки жи́ти бу́ду, до́ти (ві́дкрива́ти) тебе́. (В. Симоненко.) 2. Мені́ до скóну о́тчий кра́й (здава́тися) ра́єм. (Д. Луценко.) 3. Коли́ я не (горі́ти), коли́ ти не (горі́ти), коли́ ми не (горі́ти), то хто ж тоді́ бу́де сві́тити? (Ю. Збанацький.) 4. Коли́ життя́ ти не учасник, а тільки́ сві́док ві́ддаля́, — дарма́ (чека́ти) пре́красних від тебе́ по́дви́гів землі́. (М. Рильський.)

5*. Дієслова, вжиті в складеному майбутньому часі, поставте в складному майбутньому.

Словник: **чергува́ти** — дежурить; **ра́зом** — вместе; **відпочива́ти** — отдыхать.

Я бу́ду чека́ти тебе́. Ти бу́деш чергува́ти вночі́. Він бу́де приби́рати коридо́р. Ми бу́демо працюва́ти ра́зом. Ви бу́дете охоро́няти склад. Вони́ бу́дуть відпочива́ти.

6. Прочитайте народну притчу й запам'ятайте.

Словник: **го́ни** — приблизительно 200 метров; **побажа́ти** — пожелать; **зачека́ти** — обождают; **наза́д** — обратно.

Ішли́ Со́нце, Моро́з і Ві́тер бі́тим шля́хом усі́ три й зустрі́чають чоло́віка.

— До́брий день!

— До́брого здо́ров'я!

Приві́тались і пішли́ — ті собі́, а той собі́; пройшли́ во́ни з го́ни й розду́малися тоді́: ко́му той чоло́вік побажа́в до́брого здо́ров'я — чи всі́м, чи, мо́же, одно́му? Верну́лися, наздоганя́ють то́го чоло́віка:

— Зачека́й, щось запита́ємо.

Той зачека́в, підхо́дять вони́ до ньо́го:

— Ко́му, чоло́віче, ти побажа́в здо́ров'я — чи одно́му, чи всі́м?

— Ні,— ка́же,— одно́му я побажа́в.

— Котро́му ж?

— Оцьому,— каже,— губатому я побажав доброго здоров'я.

Овернулись і йдуть собі наза́д. Со́нце й каже:

— Я його попечу́!

А Моро́з каже:

— Я його ізморóжу.

А Ві́тер каже:

— Ти не спечеш, а ти не зморóзиш, бо як ти будеш пекти́, я холо́дом ві́ятиму, а як ти, Моро́зе, будеш морóзити, то я прити́хну, і він не зме́рзне.

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **шука́ти** — искать; **незаба́ром** — вскоре; **схо́ваний** — спрятанный; **зати́шний** — уютный; **ще́врик** — птичка, похожая на жаворонка; **кома́шня** — насекомые; **клопітлі́вий** — хлопотливый; **вередлі́вий** — привередливый; **кво́лий** — слабый; **дзьо́б** — клюв; **роззя́вити** — раскрыть; **ненаже́рливий** — прожорливый; **кружка́** — в кружок; **майсте́рно** — искусно; **прито́ркуватися** — прикасаться; **змандрува́ти** — уйти с постоянного места жительства.

З ку́щика трави́ випурхнула пта́шка. До́рош здригну́вся, не спуска́ючи очей із то́го місця, звідки вона́ вилеті́ла, підпо́вз на ко́лінах і став шука́ти гніздо́. Незаба́ром він помі́тив у землі манію́сіньку я́мку, схова́ну в гу́стій траві́, і в ній зати́шне гнізде́чко, ви́мощене з трав'я́них сте́бел і м'яко ви́стелене на дні пружі́нистим кінськи́м во́лосом.

До́рош знав, що це було́ гнізде́чко польово́го ще́врика, сві́тло-бу́рої пта́шечки з корóтким хвóстиком і коротесе́ньким дзьо́биком, що жи́виться малесе́нькими жучка́ми і комашне́ю. Ще́врик уже́ прилеті́в, уже́ о́новив сво́є гнізде́чко, пови́гриба́в із ньо́го ла́пками земе́лку, наві́в чистоту́, і клопі́тлива са́мка ско́ро ся́де в ньо́го, втя́гне краси́ву го́лівоньку в те́пле пі́р'ячко, відкладе́ ше́стеро тро́хи бі́льших, як гороши́нка, я́чок і по́тім до́вго сиді́тиме на них, сварли́ва та вередли́ва, грі́зно попи́скуючи на самця́, якщо́ він ма́ло прино́ситиме їй ї́жі, і неохоче́ пуска́ючи його́ на ніч у сво́є гнізде́чко. Сиді́тиме до́ти, до́ки ше́стеро голопу́цьків-маля́т не проклю́ють кво́лими дзьо́биками тонію́сіньку шка́ралу́пу я́чка і, обі́гріті й ви́сушені мате́ринським ті́лом, не роззя́влять ро́тиків і не попро́сять ї́сти. Тоді́ на са́мку впаду́ть нові кло́поти, нові турбо́ти. Не присі́даючи й на хвили́ну, ці́лий де́нь бу́де вона́ літа́ти сюди́-туди́, щоб нагодува́ти ненаже́рливих ротáтих ді́точок сво́їх, а вони́ сиді́тимуть кружка́, повия́гавши ши́ї і порозкрива́вши дзьо́бики. І в цьо́му малесе́нькому гнізде́чку вікові́чним, раз і наза́вжди заведе́ним порядком бу́де йти житт́я дру́жної пташи́ної сім'ї́, і ко́жного ро́ку з гнізде́чка виліта́тиме нове́ поколі́ння, нові крі́льця бу́дуть трі́патися в чи́стому, прозо́рому, сві́жому, паху́чому степово́му пові́трі. «Таке́ житт́я, такий за́кон житт́я,— подума́в До́рош, любóвно розгляда́ючи майсте́рно зро́блене гнізде́чко, але́ не прито́ркуючись до ньо́го рука́ми, щоб пта́шка не змандрува́ла геть. — Таке́ житт́я. Молоде́ наро́джується, старе́ вмира́є». (Григорі́й Тютю́нник.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Из кустика травы выпорхнула маленькая светло-бурая птичка с коротким хвостиком и очень коротеньким клювиком. Это был полевой щеврик. Он уже прилетел и обновил свое гнездышко, вымощенное из стебель травы и мягко выстеленное конским волосом. Хлопотливая самка скоро сядет в него, отложит шестеро яиц и потом будет долго сидеть на них, грозно попискивая на самца, если он будет мало приносить ей еды. Будет сидеть, пока шестеро птенцов не проклюнут своими слабыми клювиками очень тоненькую скорлупу яйца. Тогда на самку свалятся новые хлопоты, новые заботы. Она целый день будет летать, чтобы накормить своих прожорливых деток. А они будут сидеть в гнезде и ожидать еды, вытянув шеи и раскрыв клювики. И так каждый год из гнезда будут вылетать новые поколения. Таков закон жизни: молодое рождается, старое умирает.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **рѳзпач** — отчаяние; **світання** — рассвет.

Я не помру́ від рѳзпачу і му́ки,
Лиш в одинѳкій нѳчі навѳсні
Все бѳдуть сні́ться мілі, те́плі ру́ки
І оченя́та сіні і ясні́.

І бѳдеш ти у ко́жному диха́нні,
І бѳдеш ти наві́ки при мені́
Гасі́ть зіркі́ очі́ма на світа́нні,
Палі́ть мене́ в безжа́льному вогні́.

І бѳду жда́ти ко́жної годі́ни
В далѳкому чи блі́зькому краю́
Одну́ тебе́, тебе́ є́ди́ну,
Мале́ньку мі́лу дівчинку мою́.

(В. Симоненко.)

Розмова

Словник: **прѳба́чте** — извините; **ві́льний** — свободный; **будь ла́ска** — пожалуйста; **валі́зка** — чемодан; **ре́чі** — вещи; **потурбува́ти** — беспокоить; **фіра́нка** — занавеска; **краєві́д** — пейзаж; **волі́ти** — предпочитать; **полі́ця** — полка; **байдѳже** — все равно; **заважа́ти** — мешать; **че́рга** — очередь; **квитѳк** — билет; **всти́гнути** — успеть; **ві́дрядження** — командировка; **ті́ждень** — неделя.

— Прѳба́чте, ко́ло вас ві́льне мі́сце?

— Так, сіда́йте, будь ла́ска.

— Чи не мо́жу я покла́сти валі́зку в я́щик під сиді́нням?

- Зараз, я встану й переставлю свої речі під один бік.
 — Пробачте, що потурбував вас. Ви далеко їдете?
 — До кінцевої станції. А ви?
 — Я теж. Можна, я відсуну фіранку на вікні? Коли їду в поїзді, люблю дивитися на краєвиди за вікном.
 — Я вже стільки наїздився в поїздах і надивився, що волію подрімати. А ви як хочете. Будь ласка.
 — Дякую. Яка ваша полиця — верхня чи нижня?
 — Байдуже. Якщо хочете, займайте верхню. Я все одно лягати не буду.
 — Я теж не лягатиму, тільки свого портфеля поставлю, щоб не заважав. Не думав, що доведеться так довго стояти в черзі за квитком, тож не мав часу зайти в буфет на вокзалі. Якщо не заважатиму вам, то перекушу. Може, й ви зі мною?
 — Ні, дякую. Я встиг удома добре поїсти.
 — Не пам'ятаєте, коли поїзд прибуває на кінцеву станцію?
 — Якщо не запізниться, то о пів на дев'яту. Я їду далі, у мене пересадка. Доведеться чекати наступного поїзда годин зо три.
 — А я далі не їду. Я в гості. Ви теж у гості?
 — Ні, у відрядження.
 — На довго?
 — На тиждень.

Заняття 27. НАКАЗОВИЙ СПОСІБ

Наказовий спосіб твориться від основи теперішнього (майбутнього простого) часу. Для цього від третьої особи однини відкидаємо закінчення: *пиш(е), крикн(е), стан(е), співай(е), повір(ить)* — і до одержаної основи додаємо закінчення наказового способу.

Число	Особа	Під наголосом та після збігу приголосних		В інших випадках	
Однина	2-а	пиші́	кри́кни	по́вір	ста́нь
Множина	1-а	пиші́мо	кри́кнімо	по́вірмо	ста́ньмо
	2-а	пиші́ть	кри́кніть	по́вірте	ста́ньте

- Під наголосом та після збігу приголосних додаємо закінчення:
 - у другій особі однини **-и:** *кажі́, підкрéсли:*
 - у першій особі множини **-імо:** *кажі́мо, підкрéслімо;*
 - у другій особі множини **-іть:** *кажі́ть, підкрéсліть.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

допоможі́ мені́ «помоги мне»

ході́ зі мно́ю «иди со мной»

прові́тріть кімнату «проветрите комнату»

не сварі́ться, діти «не ссорьтесь, дети»
любі́мося «будем же любить друг друга»
зупині́мо машину «давайте остановим машину»

2. В інших випадках додаємо закінчення:

а) у другій особі однини нульове, причому зубні приголосні («де ти з'їси ці лини») пом'якшуються: *постав, сядь*;

б) у першій особі множини **-мо**: *поставмо, сядьмо*; "

в) у другій особі множини **-те**: *поставте, сядьте*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

пода́й зві́стку «подай весть»

уво́ль мою́ во́лю «исполни мое желание»

одяга́йтеся скорі́ше «одевайтесь скорее»

посі́дьте з на́ми «посидите с нами»

збира́ймося на за́няття «будем собираться на занятия»

оста́ньмося дру́зями «давайте останемся друзьями»

3. В інших особах російському *пусть, да* в українській мові відповідають *нехай, хай*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

хай вам щасті́ть «пусть вам сопутствует счастье»

неха́й він прі́йде до ме́не «пусть он придет ко мне»

неха́й вони́ поспіша́ть «пусть они поспешат»

хай живе́ му́дрість «да здравствует мудрость»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Поставте в усіх формах наказового способу дієслова *нести, сидіти* (як *пиши*), *поставити, поклікати* (як *повір*), *кинути, виходити* (як *стань*).

2. Прочитайте вголос прислів'я, знайдіть дієслова в наказовому способі й визначте їхнє число й особу. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **губі́ти** — терять; **ква́питися** — спешить; **гу́дити** — порицать; **з розго́ном** — с размахом; **побра́тися** — пожениться; **жури́тися** — печалиться.

1. Учійся чужо́го ро́зуму, а й свого́ не губи́. 2. Не спіши́ язико́м, ква́пся діло́м. 3. Вір свої́м оча́м, а не чужі́м реча́м. 4. Здоро́венькі бу́дьмо: себе́ не хвалі́мо, і́нших не гу́дьмо. 5. Не робі́ть з розго́ном, але́ з ро́зумом. 6. Бу́дьте, як вдо́ма, а пово́дьтесь, як у го́стях. 7. Побері́мося — не жури́мося, бу́дем панува́ти: я бу́ду сві́ні па́сти, а ти заверта́ти.

3*. Перепишіть речення, дієслова, що в дужках, поставте в наказовому способі.

Словник: **мрі́я** — мечта, **крі́ця** — сталь.

1. Мріє, не (зрадить)! Мріє, (ста́неться) живо́ю! 2. Не (всиха́є), пішні квіти, (цвіте́) хоч до лі́та! (Пождé) лі́та, до́ля при́йде, не (тіка́є) з сві́та! 3. Де поді́лися ви, голосні́ї слова́?.. (Вража́є), (рі́же), на́віть (убива́є), не (бу́де) тільки до́щиком осі́ннім, (пала́є) чи (пáлить), та не (в'я́лить)! 4. Коли́ я кри́цею зроблю́сь на тім вогні́, (ска́же — 2-а ос. мн.) тоді́: нова́ людина наро́дїлась; а як зломлю́сь, не (пла́че — 2-а ос. мн.) по мені́. 5. (Берéться — 1-а ос. мн.) краще до робо́ти, (змага́ється — 1-а ос. мн.) за нове́ життя́! (З тв. Лесі Українки.)

4*. Перекладіть на українську мову.

Остановите машину, давайте проветрим комнату, помогите нам, одевайтесь скорее, посиди со мной, собирайтесь на занятия, идемте с нами, давайте не будем ссориться, пусть они придут ко мне.

5. Дієслова в другій особі однини наказового способу запишіть у три колонки: 1) із закінченням **-и**; 2) з м'яким знаком у кінці; 3) без м'якого знака в кінці.

Клич..., здобуд..., «приобрети», озелен..., прос..., сюсюкай..., вдар..., кос..., достан..., об'їд..., сип..., знищ... «уничтожь», обвед..., присяд..., ріж..., пиш..., поліз...

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З тих букв прочитаєте початок вислову О. Підсухи: «... і забудь».

6. Прочитайте народну усмішку і запам'ятайте.

Словник: **місто** — город; **гроші** — деньги; **ко́мір** — воротник.

Ішов чоловік до міста і тільки зійшов на місто́к, як звідти віліз банді́т з пістоле́том і відібра́в у нього гроші́.

— Послу́хай,— ка́же чолові́к банді́тові,— стрéльни мені́ в піджа́к, а то жі́нка не пові́рить, що мене́ пограбо́вано.

Той стрéльнув.

— Тепéр ще сю́ді пальні́,— про́сить чолові́к і підставля́є рука́в піджака́.

— Що ж, мо́жна й сю́ді,— ка́же банді́т.

— Тепéр сю́ді,— ка́же чолові́к і підста́вив ша́пку.

— Не мо́жу,— ка́же банді́т,— кінчи́лися патро́ни.

— А,— ка́же чолові́к, схо́пивши грабі́жника за ко́мір, — тепéр ході́мо зі мно́ю в мілі́цію.

7. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його українською мовою.

С л о в н и к: **хто́зна** — как знать; **міні́тися** — играть, переливаться; **зні́кнути** — исчезнуть; **гру́дка** — комок; **бага́ття** — костер; **шугну́ти** — взлететь; **посхо́плюватися** — повскакивать; **заде́рти** — задрать; **кро́к** — шаг; **трима́ти** — держать; **тютюно́вий** — табачный; **ла́годитися** — собираться; **бала́кати** — разговаривать о том, о сем; **зло́дій** — вор; **покуштува́ти** — попробовать; **закорті́ти** — сильно захотеть; **жме́ня** — горсть; **сма́к** — вкус; **добра́ти** — распробовать; **я́р** — овраг.

— А ці абрикóси і всере́дині жо́вті чи тільки зве́рху?
— Хто́зна. Я тільки кісточку ба́чив: гостре́нька така́ з одно́го бо́ку, а з дру́гого тупі́ша...
— Мені зда́ється, що вони́ гаря́чі. Оце́ ніч, а вони́ гаря́чі...
— По-мо́єму, вони́ в пушкú, еге́ ж?
— Хто́зна... Ско́ро осьо́ взна́ємо.
Вогóнь поча́в пригаса́ти. Тільки жаро́к ще грав і міні́вся.
— Ану́, Па, сходи́ ще ти подиви́тися за Што́калом, тво́я че́рга,— сказа́в Сілка. Прислу́хався.— Цсс, на́че хтось іде́,— зашепоті́в.— О, чу́єш?
Угори́ спра́вді щось на́че проту́пало і зні́кло. По́тім звідти́ покоті́лася гру́дка, упала́ в на́ше бага́ття, і з ньо́го шугну́ли і́скри. Ми посхо́плювали́ся на но́ги і задерли́ го́лови, але́ пі́сля вогню́ не ба́чили й на кро́к від се́бе.
— Не бі́йтеся, це я,— хри́пко сказа́в хтось ізгори́
До на́ших ніг потекла́ дрібна́ глі́на, а слі́дом за не́ю Што́кало. Він трима́в обома́ рука́ми бі́ля грудéй кепку́ з абрикóсами...
— На́те ї́жте та йді́ть уже́ додо́му, бо мені́ спа́ти хо́четься.— Што́кало дихну́в на нас ядучи́м тютюно́вим ду́хом з ро́та. — Сіда́йте, чо́го ви постовпі́ли? Хто́ ж так ла́годиться кра́сти? Крича́ть, бала́кають, не тільки мені́,— у село́ чу́ти. Вогóнь кладу́ть! Злоді́ї назива́ється... Ті́хо тре́ба, якщо́ вже замі́рилися кра́сти!
— Та ми, ді́ду, тільки покуштува́ти хоті́ли! — ви́гукнув щі́ро Чи-це-я-чи-не-я. — Хіба́ ми кра́сти?..
— Оце́ бері́ть та й кушту́йте. Та і я з ва́ми яку́сь із'ї́м, бо ви тут так про них бала́кали, що аж мені́ закорті́ло.— Ді́д засмі́явся і пе́рший узя́в з кепки́ жме́ню абрикóс.
Ми й собі́ несмі́ло потягли́ся рука́ми до кепки́, взяли́ по одні́й, відкуси́ли потро́шку, трима́ємо в ро́ті і слуха́ємо на смак...
Ні, зра́зу не добереш́ того неві́даного смаку́! Як мед? Куди́ там тому́ ме́дові! То мед—і́ все. А це... І со́нцем па́хнуть. Хоч і холо́дні. А ми ду́мали, що вони́ гаря́чі... (*Григі́р Тютю́нник.*)

8*. Перекладіть на українську мову.

— А эти абрикосы и внутри желтые или только сверху? Мне кажется, что они горячие.

Было поздно... Мы пришли красть абрикосы у деда Штокало. Но дед Штокало не ложился спать. Мы сидели в овраге у костра, ждали и разговаривали о том, о сем. Вдруг наверху что-то словно протопало. Потом оттуда покатился комок земли, упал в наш костер. Мы повскакивали на ноги и задрали головы, но после огня ничего не видели.

— Не бойтесь, это я,— слышали хриплый голос деда Штокало. И вслед за голосом показался сам... Штокало. Он нес кепку, полную абрикос.— Нате ешьте и идите уже домой, потому что мне спать хочется. Садитесь, чего остолбенели? Берите и пробуйте. И я с вами какую-то съем. Вы здесь так о них разговаривали, что даже мне захотелось невмоготу.

Деддохнул на нас едим табачным духом, засмеялся и первый взял из кепки горсть абрикос.

Мы тоже потянулись несмело руками к кепке. Нет, сразу не определишь на вкус. Словно мед? Куда там тому меду! То мед — и все. А это... Даже косточки, такие остренькие с одной стороны и тупее с другой, пахнут солнцем. Хотя и холодные.

9. Вивчіть напам'ять

Словник: **тішком-нішком**—тихонько; **нахилітися** — склониться.

Повій, вітре, на Вкраїну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув карі очі,—
Повій, вітре, опівночі.

Між горами там долина,
В тій долині є хатина,
В тій хатині дівчинонька,
Дівчинонька-голубонька...

Повій, вітре, тішком-нішком
Над рум'яним, білим лічком,
Над тим лічком нахиліся,
Чи спить мила, подивіся.

Чи спить вона, чи збуділась,
Спитай її, з ким любилась,
З ким любилась, і кохалась,
І любити присягалась.

Як заб'ється їй серденько,
Як зітхне вона тяженько,
Як заплачуть карі очі —
Вертай, вітре, опівночі...

(С. Руданський.)

Розмова

Словник: **домівка** — родной дом; **ліжко** — кровать; **стілець** — стул; **куток** — угол; **підлога** — пол; **кілим** — ковер; **лепеха** — аир; **клечання** — зеленые ветки; **стеля** — потолок; **гілка** — ветка; **шібка** — стекло в окне; **візерунок** — узор; **натіскувати** — нажимать; **клямка** — дверная ручка; **замкнутий** — закрытый; **відчинятися** — открываться; **стосик** — стопка; **шафа** — шкаф; **порожньо** — пусто; **одвірок** — косяк; **вимикач** — выключатель; **поважний** — почтенный; **вік** — возраст.

— Мені майже кожної ночі сниться наша хата.

— Заскучив за домівкою.

— Мабуть, що так. Найчастіше сниться моя кімната. Але не така, як завжди. Ліжка нема, тільки стільці по кутках стоять. Підлога встелена не килимом, а лепехою, стіни прибрані клечанням, навіть зі стелі звисають зелені гілкі. На підвіконні вазони. А шибкі у вікні замуровані морозяними візерунками, крізь них нічого не видно.

— І мені часто сниться наша квартира. І теж якось дивно. Ніби я стою на площадці перед дверима й ніяк не можу знайти кнопку дзвінка. Тоді натіскую на клямку, двері, виявляється, не були замкнені, вони відчиняються, і я заходжу в коридор. Скрізь горить світло. Диван у кімнаті застелений барвистим покривалом. Книжки на столі складені рівним стосиком. Дверцята в шафі відчинені. І якось порожньо в кімнаті.

— Порожньо без тебе вдома. Виглядають тебе, чекають.

— Розглядаюся довкола. На одвірку чітко видно позначки, які тато з мамою робили на мої дні народження, міряючи, наскільки я віріс. А вимикач не справа, а ліворуч від дверей. Стіни завішані портретами якихось мало знайомих мені людей поважного віку. І ніби вони розмовляють між собою щось про мене. Але що — не можу розібрати.

— Це душі твоїх предків турбуються про тебе.

— Спиться, то й сниться. Про що вдень думаєш, те вночі сниться.

Заняття 28. ДІЄПРИКМЕТНИК. ФОРМА НА -НО, -ТО

1. В українській мові дієприкметники (причастия) на **-ся** не утворюються. Російським дієприкметникам на **-ся** тут відповідають інші слова.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

країни, які розвиваються «развивающиеся страны»

перешкоди, які трапляються «встречающиеся препятствия»

розгублений хлопець «растерявшийся парень»

зачасна небезпека «притаившаяся опасность»

світні вогники «светящиеся огоньки»

2. В українській мові нема дієприкметників на **-ший, -вший**. Їм відповідають дієприкметники на **-лий** або інші слова.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

посивілий лікар «поседевший врач»

розквітлий куш «расцветший куст»

який читав книжку «читавший книгу»

який зустрів мене «встретивший меня»

який відкрив Америку «открывший Америку»

колишній Союз «бывший Союз»

3. Дієприкметники на **-чий**, які відповідають російським дієприкметникам на **-щий**, в українській мові майже не вживаються (почти не употребляются). У таких випадках українська мова надає перевагу (оказывает предпочтение) прикметникам на **-ливий**, дієприслівникам тощо.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

палаюче вогнище «пылающий костер»

який поважає себе «уважающий себя»

манліва далина «манящая даль»

загрозливе становище «угрожающее положение»

захисник вітчизни «защищающий отчизну»

хвиля, набігаючи, розбивалась «набегающая волна разбивалась»

4. Російським дієприкметникам на **-мый** в українській мові відповідають дієприкметники на **-уваний, -ований, -ний**, інші слова.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

виучувана мова «изучаемый язык»

виконувана робота «исполняемая работа»

атакований з усіх боків «атакуемый со всех сторон»

контрольована ситуація «контролируемая ситуация»

улюблене заняття «любимое занятие»

політика, яку проводить уряд «политика, проводимая правительством»

5. Дієприкметники на **-ний, -тий** в українській мові творяться й вживаються так само, як і в російській. Але в українській мові на відміну від російської:

1) нема коротких дієприкметників (типу російських *окончен, закрыт*);

2) ніколи не подвоюється **н** у суфіксах (*закінчений, сказаний*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вінесений на обговорення «вынесенный на обсуждение»

знайдений розв'язок «найденное решение»

розбуджена свідомість «разбуженное сознание»

розглянуте питання «рассмотренный вопрос»

будінок збудований «дом построен»

відкритий для огляду «открыт для осмотра»

6. Від дієприкметників на **-ний, -тий** утворюється незмінювана (неизменяемая) безособова форма на **-но, -то**, яка використовується як присудок (сказуемое) у безособовому реченні (в безличном предложении). Такої форми в російській мові нема.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кімнату прибрано «комната убрана»

речі поскладано «вещи сложены»

кілим почищено «ковёр почищен»

стіл накріто «стол накрыт»

вікно (кого? щ о?) **поміто** «окно (кто? ч т о?) помыто»

прибирання (к о г о? щ о?) **закінчено** «уборка окончена»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я, знайдіть у них дієприкметники та форми на **-но, -то**. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **ліпше** — лучше; **зароблений** — заработанный; **ледачий** — ленивый; **жіто** — рожь; **втікаючий** — убегающий; **глум** — насмешка.

1. Ліпше свій хліб недопечений, ніж чужий перепечений. 2. Зароблений сухар кращий від краденого бублика. 3. Лежачий плуг ржавіє, ледача людина хворіє. 4. За ходячим ліс, за ледачим піч. 5. Боязливий і втікаючого боїться. 6. За моє жіто та мені й біто. 7. Сказано на глум, а ти бери на ум.

2*. Перекладіть на українську мову російські вислови з дієприкметниками.

1. Заработанный хлеб, построенный дом, вынесенный на обсуждение вопрос, найденное решение, открытый со всех сторон. 2. Мое любимое занятие, изучаемый язык, рассматриваемый вопрос, проводимая правительством политика, контролируемая ситуация. 3. Угрожающее положение, манящая перспектива, уважающий себя человек, защищающий отчизну, разбивалась набегаящая волна. 4. Расцветшее дерево, поседевшая голова, встретивший меня друг, развивающаяся страна, встречавшиеся на пути препятствия.

3*. Перепишіть речення, від дієслів, що в дужках, утворіть дієприкметники й поставте їх у потрібній формі.

Словник: **луна́** — эхо; **задиві́тися** — засмотреться; **спáдок** — наследство; **власник** — владелец; **сплюндрува́ти** — разорить.

1. Блукáють лу́ни, людьмі́ (забу́ти) звéчора в ліса́х. 2. Цвіте́ земля́, (задиві́тися) в свобóду. 3. Сів дід на (спиля́ти) осокóрі, дума́є. 4. Ми — спадко́ємці спáдків (розграбува́ти). 5. Ми — власники (сплюндрува́ти) святи́нь (З тв. Л. Костенко.)

4*. Перепишіть, дієприкметники замінюючи безособовими формами на **-но, -то**.

Словник: **ві́конаний** — исполненный; **заборóнений** — запрещенный; **поперéджений** — предупрежденный.

Завда́ння ви́конане. Сторóннім вхі́д заборóнений; Дорі́жка замéтена й посі́пана піско́м. Гвинті́вка зібрана, затво́р вста́влений. Пру́жина зма́щена масти́лом. Ре́мінь прикрі́плений. Солда́ти поперéджені. З офі́церами провéдена бе́сіда.

5. Прочитайте вголос афоризми й запам'ятайте.

Словник: **скóсний** — совершенный; **осóба** — лицо; **загро́за** — угроза; **втра́чений** — потерянный; **за́вданий** — причиненный.

1. Несправедливість, скóсена відно́сно однієї́ осóби, є загро́зою для всіх. (Ш. Монте́ск'є.) 2. Тоді́ лишé пізна́єш цінні́сть ча́су, коли́ він втра́чений. (Г.Сковорода.) 3. Ра́ну, за́вдану вітчизні́, ко́жен із нас відчува́є в глиби́ні свого́ се́рця. (В. Гюґо.)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **ра́птом** — вдруг; **прошто́вхуватися** — проталкиваться; **шано́вний** — уважаемый; **не в змо́зі** — не . в состоянии; **запам'я́ти** — запомнить; **заперéчувати** — возражать; **пéвний** — уверенный; **гі́дність** — достоинство; **проба́чте** — извините.

У перепóвненому авто́бусі, що йшов на Фа́стів, солі́дний чоло́вік з портфе́лем ра́птом підхо́пився з сиді́ння й став прошто́вхуватися до кондúкторки.

— Шано́вна, хіба́ вам не було́ ска́зано, що мені́ вихо́дити в Сорóчому Бро́ді?

— Так, але...— почала́ була́ кондúкторка.

— Не виправдо́вуйтеся,— перебі́в її солі́дний чоло́вік. — Я зна́ю все наперéд: і що авто́бус перепóвнений, і що ви не в змо́зі запам'я́ти, де ко́му вихо́дити.

— Але...

— Не заперéчуйте. Бúдьте пéвні, я цьо́го так не зали́шу.— І він з незмі́рною гі́дністю вийшов.

Коли́ вже авто́бус ру́шив, кондúкторка, ві́сунувши го́лову у ві́кно, гукну́ла йому́ навздогíн:

— Проба́чте, добро́дію, але́ до Сорóчого Бро́ду íхати ще ці́лих три кіломе́три.

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **Рі́здво** — Рождество; **існува́ти** — существовать; **ме́шкати** — жить; **прямоку́тний** — прямоугольный; **бі́к** — сторона; **бракува́ти** — не хватать; **вальо́к** — комок (мокрой глины); **вапня́к** — известняк; **по́міст** — настил; **гру́ба** — печка; **ла́ва** — скамейка; **нага́дувати** — напоминать; **хліборóбський** — земледельческий; **зберегти́ся** — сохраниться; **знаря́ддя** — орудия; **соки́ра** — топор; **прикме́та** — особенность; **вража́ти** — поражать; **глек** — кувшин; **шоло́м** — шлем; **ко́мин** — передняя часть варистой печи; **килимáрство** — ковроделие; **ві́ріб** — изделие; **спори́дненість** — родство; **старожі́тний** — древний.

На всій території України від IV тисячоліття до I тисячоліття перед Різдвом Христовим існувала культура, яка дістала назву трипільської. Трипільці мешкали великими селами на берегах річок. Їхні хати були прямокутної форми. Стіни дерев'яні, обмащені з обох боків глиною. Де бракувало лісу, житла будували з глиняних вальків, або так званого саману, на Одещині — з вапняку. Стіни нерідко були розписані. Підлогу робили з дерев'яних колод, складених помістом, обмазаних глиною, іноді обпаленою. Розміри цих будівель були різні — від 6 до 150 квадратних метрів, серед них переважали багатокімнатні. Вони мали всередині грубу, лави. Їхній план нагадує пізніші українські хати.

Населення трипільської культури було хліборобське. Збереглося багато кам'яних серпів з дерев'яними держакami. Були сохи, до яких впрягали пару волів. Сіяли пшеницю, жито, просо, ячмінь. Було поширене скотарство. Серед фігурок тварин бачимо корову, вівцю, свиню, коня.

У трипільських знахідках зустрічаються кам'яні знаряддя високої техніки: добре обглажені, відшліфовані, просвердлені сокири, долота, ножі, серпи.

Головною прикметою трипільської культури було гончарство. У знахідках цієї культури багато різноманітного посуду, який вражає багатством форм, орнаменту. Тут зустрічаються величезні глечики і малесенькі глечики-іграшки. Найтипівіші з них нагадують формою грушу. Трапляються подвійні глечики, такі, у яких українські селяни колись носили в поле обід. Поширений посуд у формі шоломів.

Дуже цікаві інші керамічні вироби: фігурки різних тварин, зокрема голови биків з розлогими рогами, а також фігурки жінок. Їхні голівки нагадують голову сови і зроблені наче щипкою...

В Україні трипільська культура збереглась у пережитках і залишила по собі виразні сліди. До недавнього ще часу жінки в селах розмальовували хати, комини, печі тощо. У килимарстві, гончарстві, дереворізбі, вишивках, писанках дуже багато геометричних та рослинних орнаментів, які виразно нагадують орнаменти на виробах часів трипільської культури. Український народ зберіг свою етнічну спорідненість із старожитньою людністю Пра-України. (За Н. Полонською-Василенко.)

8*. Перекладіть на українську мову.

На всей территории Украины с IV тысячелетия до I тысячелетия перед Рождеством Христовым существовала культура, называемая трипольской. Трипольцы строили деревянные избы, а где не было леса — избы из глины, известняка. Это были преимущественно многокамерные здания. Они имели внутри печку, скамейки. Стены с обеих сторон были обмазаны глиной. План зданий напоминает более поздние украинские хаты.

Трипольцы были земледельцами, занимались скотоводством. Сохранились каменные серпы, топоры, ножи; фигурки коров, овец, свиней, коней; зерна пшеницы, ржи, проса, ячменя. Были сохи, в которые впрягали пару волов.

Главной особенностью трипольской культуры было гончарство. Здесь встречаются большущие кувшины и маленькие кувшинчики-игрушки, бывают двойные кувшины, такие, в которых украинские крестьяне носили в поле обед. Очень интересны фигурки разных животных, в частности головы быков с раскидистыми рогами, а также фигурки женщин, головки которых напоминают голову совы.

Пережитки трипольской культуры сохранились в Украине до наших дней. Еще недавно женщины в селах разрисовывали печи, стены в хатах. В украинском гончарстве, ковроделии, вышивках очень много геометрических и растительных орнаментов, которые напоминают орнаменты времен трипольской культуры.

9. Вивчіть напам'ять народну пісню.

Словник: **зітха́ти** — вздыхать; **вербо́ліз** — ивняк, раkitник; **ма́ритися** — грезиться; **загу́блений** — потерянный; **бурхлі́вий** — бурный; **шука́ти** — искать; **воро́ття** — возврат, возвращение.

Ті́хо над рі́чкою в ні́ченьку те́мную
Спить зача́рований лі́с.
Ні́жно шепоче́ він ка́зку та́ємную,
Со́нно зітха́ вербо́ліз.

Ні́чка розсі́пала зі́роньки я́снії,
Он вони в рі́чці на дні́.
Пла́чуть бере́зи по то́й бі́к кудря́вії,
Сто́гне хтось тяжко́ вві́ сні́.

То йо́му ма́риться ща́стя загу́блене
В хві́лях бурхлі́вих житт́я.
Мо́же, озва́лося се́рце розгу́блене —
Пла́че, шука́ воро́ття.

Примітка до тексту. Слова *ку́дрі*, *кудря́вий* в українській мові вживаються рідко. Звичайно кажуть: *ку́чері*, *кучеря́вий*.

Розмова

Словник: **відпочива́ти** — отдыхать; **сапа́ти** мотыжить; **підпу́шувати** — рыхлить; **підгорта́ти** — окучивать; **бу́ряк** — свекла; **цибу́ля** — лук; **гарбу́з** — тыква; **каву́н** — арбуз; **квасо́ля** — фасоль; **со́няшник** — подсолнух; **полу́ніці** — клубника; **суні́ці** — земляника; **роді́на** — семейство; **сма́чний** — вкусный; **по́ратися** — возиться, ухаживать; **огуді́ння** — плеть; **пу́п'янок** — огурчик, почка; **ті́чка** — шест; **во́лоть** — метелка, кисть; **ко́шик** — корзинка; **достига́ти** — созревать; **ча́сом** — случайно.

- Влітку, як тільки маю трішки вільного часу, їду до батьків у село.
- Відпочиваєш, загоряєш?
- Ні, працюю. Полю бур'ян на горіді, сапаю, підпушую, підгортаю картоплю, поливаю. І загоряю, звичайно.
- Багато картоплі?
- На горіді росте не тільки картопля, а й морква, петрушка, буряки, цибуля, часник, щавель, гарбузи, кавуні, діні, кабачки, патисони, огірки, помідори, квасоля, кукурудза, соняшники...
- Скільки всього...
- Це ще не все. Є й полуніці, суніці, фізалис...
- А що таке фізалис?
- Це рослина з родини пасльонових, подібна до помідорів. І плоди має схожі. Варення з них смачне.
- Цікаво поратися коло того всього?
- Дуже цікаво. Ти бачиш, як пробиваються із-під землі перші листочки картоплі, як рядочками сходить морква, петрушка, як гарбуз пнеться на паркан, кабачки лізуть на дерево, огудіння огірків засновує землю й на ньому в'яжуться перші пуп'янки, квасоля в'ється по тичках, з'являється зав'язь на помідорах, розкривається до сонця кошик соняшника. А коли все досягає...
- Ти віршив часом не пінеш?
- Не пішу. Але безперечно: горід улітку — справжня поезія.

Заняття 29. ДІЄПРИСЛІВНИК

Дієприслівники (деепричастия) не змінюються і вживаються так само, як і в російській мові. Вони бувають недоконаного (несовершенного) і доконаного виду.

1. Усі дієприслівники недоконаного виду мають у кінці **-чи**. Ця частина додається до дієслова в третій особі множини замість **-ть**: *(вони) співають «поють» — співаючи «поючи», сидять — сідючи «сидя»*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розмовляючи про справи «разговаривая о делах»

не знаходячи місця «не находя места»

повертаючись додому «возвращаясь домой»

відверто кажучи «откровенно говоря»

не чекаючи підступу «не ожидая подвоха»

думаючи про Україну «думая об Украине»

2. Усі дієприслівники доконаного виду мають у кінці **-ши**. Ця частина додається до дієслова в чоловічому роді минулого часу: *(він) побачив «увидел» — побачивши «увидев», приніс — принісши «принесши»*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

поверну́вшись додо́му «вернувшись домой»

переборóвши трóдноші «преодолев трудности»

не спита́вши до́зволу «не спросив разрешения»

опусті́вши óчі «потупив глаза»

ві́солопивши я́зикá «высунув язык»

розві́сивши вóха «развесив уши»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я, знайдіть у них дієприслівники, з'ясуйте, як вони утворилися. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **обіця́ти** — обещать.

1. Кра́ще зроби́ти не обіця́ючи, ніж обіця́ти, а не зроби́ти. 2. Не да́вши сло́ва — держі́сь, а да́вши — кріпи́сь. 3. Не хвали́сь, іду́чі на то́рг, а хвали́сь, іду́чі з то́ргу. 4. Не поча́вши, не кінчи́ш. 5. Ліни́вий си́дячи спить, ле́жачи ро́бить.

2*. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники недоконаного виду й запишіть у дві колонки: 1) на **-учи, -ючи**; 2) на **-ачи, -ячи**.

Стояти, очікувати «ожидать», брати, терпіти, проходити, грузнути, нести, множити, сидіти, узагальнювати «обобщать».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте початок давньоримського вислову: «...до зірок».

3. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники й запишіть у дві колонки: 1) доконаного виду (на **-ши**); 2) недоконаного виду (на **-чи**).

Спитати «спросить», відвідати «посетить», лікувати «лечить», спостерігати «наблюдать», креслити «чертить», освоїти, зникнути «исчезнуть», садити, оцінювати, з'ясувати «выяснить», дякувати «благодарить».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте початок вислову І. Франка: «... — великі дві сили».

4*. Прислів'я перепишіть, розкриваючи дужки. Дієслова, що в дужках, поставте у формі дієприслівників.

Словник: **сокі́ра** — топор.

1. Не (посі́яти), не зберéш. 2. Не (взя́тися) за сокі́ру, ха́ти не збуду́єш. 3. І сокі́ра, (лежа́ти), іржа́віє. 4. Не (поду́мати), і кіло́чка не затéшеш. 5. Не (спита́ти) брóду, не лізь у во́ду. 6. Не хвали́сь, (іти) у бі́й, а хвали́сь, (іти) з бо́ю.

5*. Перекладіть на українську мову.

Откровенно говоря, я не думал об этом. Возвращаясь домой, мы разговаривали о делах. Преодолев трудности, не хвались. Не подумав, не говори.

6. Прочитайте вголос афоризми й запам'ятайте.

Словник: **долати** — преодолевать; **помилка** — ошибка; **уперто** — упрямо; **триматися** — держаться; **здобути** — добыть, достичь, приобрести.

1. Мудрий той, хто, долаючи свої помилки, приходять до істини; тільки дурень уперто тримається своїх помилок. (Ф. Рюккерт.) 2. Багато хто тому й виступає проти істини, що, визнавши її, пропаде. (Й. -В. Гете.) 3. Хто моря переплів і спалив кораблі за собою, той не вмере, не здобувши нового добра. (Леся Українка.) 4. Говорити не думаючи — все одно що стріляти не цілячись. (М. Сервантес.) 5. Навчаючи інших, ми вчимося самі. (Сенека.)

7. Прочитайте вголос народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **тримати** — держать; **кермо** — руль; **здивовано** — удивленно; **керувати** — управлять.

Він їхав, ліву руку тримаючи на кермі, а правою обнімаючи стан своєї подруги.

— Двома руками тримати треба! — вигукнув йому регулювальник.

Перехожий, підійшовши до регулювальника, здивовано запитав:

— А як же він тоді машиною керуватиме?

8. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **знадвору** — со двора; **зирк** — глядь; **місяць** — луна; **одказувати** — отвечать; **лунати** — звучать; **гучно** — громко, звучно; **урочистий** — торжественный; **захоплювати** — захватывать; **притулітися** — прислониться, прижаться; **лінути** — лететь, уноситься; **талан** — судьба; **крамар** — торговец; **мусити** — быть должным; **порада** — совет, помощь, отрада; **стрічка** — лента; **спогадати** — вспомнить; **влягати** — гнаться; **орати** — пахать.

— Пустіть колядувати! — чує голос дівочий знадвору. Я — зирк у вікно: то не півний місяць з зоряного неба засвітив у хату перед Різдвом. У маленькім віконці, якраз проти печі, рожевіє на морозі дівоче лице.

— Пустіть колядувати! — питається ще раз.

— Співайте! — голосно одказує мати.

— Кому?

— Сашкові!

— «Молодець Сашечко та по торгу ходів, святій вечір...» — заспівало зразу аж чотири дівки, і вже хто їх знає, чи то від морозу, чи такі дівчата і слова колядки у зимовий вечір, тільки спів лунає так дзвінко і гучно і світ став одразу такий урочистий, що в мене, малого, аж дух захопило. Притулившись на лавці край вікна під рушниками, щоб не помітили дівки, я весь обертаюся в слух. І вони тоді довго й повільно, ніби лінухи в безмежну далечинь часу, на сімсот, може, літ, виспівують мені талан. І ось, вслухаючись у чарівні слова, я починаю відіти: великий молодець, ходжу я по торгу з конем серед крамарів і купців. І мушу я ніби продати коня, бо слова мої співали так: «Ой коню, коню, ти порадо моя. Ой, порадь ти мене, та продам я

тебе за малу ціну, за сто червінців». А кінь у яблуках, шія крута, червона стрічка в гриві, одспівує мені на вухо не продавати його і спогадати про себе. Я почував біля вуха його ніжні м'які губи, а слова коневі у дівчат такі, що повік пам'ятатиму:

«Ой, чи ти не забув, як у війську був, як ми з тобою білись з ордою, да як же за нами турки влягали, ой, да не самі турки, пополам з татарами. Да догнали ж бо нас аж на тихий Дунай, до крутого берега,— святий вечір...»

Що ж мені робити? Вже коні ворожі іржуть на Дунаї і ворожі стріли піють недолю мені. Тоді, розкривши широко очі, я почував, ніби якась сила піднімає мене з лави і виносить з хати прямо на коня, і тут кінь мій скочив, «Дунай перескочив, да Дунай перескочив, копита не вмочив, і ні шаблі кінця, ні мене, молодця,— святий вечір...»

Я вертаюсь з Дунаю до хати, оглядаюсь: аж і мати співає, гойдаючи колиску, і в неї зовсім не хатня мрія, щось зовсім не буденне, ніби сама вона теж ліне десь у просторах свого серця, і дівки за вікном на морозі під зоряним небом. Ой, як гарно! І Дунай широкий та глибокий. Вода холодна, аж сичить. А по тім боці турки й татаре лютують, що так багато я їх потоптав конем.

Потім співали другі й треті дівки. Чого тільки не чув я про себе. Там уже я і збирав війська, аж землі важко, і вибивав ворота у чужі городи, і орав поле сізими орлами, і засівав поле дрібним жемчугом, і мостив мості все тесові, і постілав килими все шовкові, і сватав паняночку з-за Дунаєчку, з-за Дунаєчку королєву дочку. І лісами їхав — ліси шуміли. Мостами їхав — мості дзвеніли. Городами їхав — люди стрічали, поздоровляли,— святий вечір...

Потім мене переносили вже зовсім сонного на піч. Там я і засинав на житі серед пісень, міцно обнімаючи за шию свого яблукастого коня. (О.Довженко.)

Коментар до тексту. У тексті трапляються архаїчні форми й слова: *відіти* — звичайно *бачити*; *татаре* — звичайно *татари*; *городами* — звичайно *містами*; *жемчуг* — звичайно *перли*.

9*. Перекладіть на українську мову.

В зимний вечер перед Рождеством девушки колядовали за окном. А в хате, прижавшись на лавке у окна под рушниками, их слушал малый Сашко. Они долго и медленно, словно уносясь в безграничную даль времени, может быть, лет на семьсот, пели ему Судьбу. Пение звучало так торжественно, что у него, малого, аж дыхание захватило. И малый Сашко, вслушиваясь в чарующие слова, начинает видеть, будто он, великий молодец, должен продать своего коня. А конь в яблоках, шея крутая, красная лента в гриве, ему на ухо говорит: «Ой, не забыл ли ты, как в войске был, как мы с тобой бились с ордой?». И будто некая сила подымает Сашку с лавки и выносит из хаты прямо на коня. Конь прыгнул, Дунай перепрыгнул, и начался бой. Много врагов потоптали они.

Возвращается Сашко с Дуная в хату, оглядывается: и мать поет, качая колыбель. И у нее совсем не будничная мечта, и она тоже летит где-то в просторах своего сердца. И девушки поют за окном на морозе под звездным небом. А малый Сашко уже собирает войско, и выбивает ворота в чужие города, и пашет поле сизыми орлами, а засекает его мелким жемчугом, и сватает барыньку из-за Дунаечка, дочь короля. И по лесам едет — леса шумят, по мостам едет — мосты звенят, через города едет — люди встречают.

Потом его, совсем сонного, переносят на печь. Там он и засыпает на ржи среди песен, крепко обнимая за шею своего коня в яблоках.

10. Вивчіть напам'ять початок народної пісні.

Словник: **спочивати** — отдыхать; **криниця** — колодезь.

Розпрягайте, хлопці, коні
Та лягайте спочивать,
А я піду в сад зелений,
В сад криниченьку копати.

Копав, копав криниченьку
У вишневому саду...
Чи не вийде дівчинонька
Рано-вранці по воду?

Вийшла, вийшла дівчинонька
В сад вишневий воду брать,
А за нею козаченько
Веде коня напувать.

Коментар до тексту. Наголоси на словах у пісні можуть не збігатися (не совпадать) із літературними наголосами. Наприклад, у пісні співається: «Веде коня напувать». А звичайно ці слова слід наголошувати так: «Ведé коня напува́ти».

Розмова

Словник: **цікавити** — интересовать; **звичай** — обычай; **даклядно** — подробно; **праця** — работа; **свято** — праздник; **Велікдень** — Пасха; **Зелені свята** — Троица; **колішній** — давний; **уявлення** — представление; **існувати** — существовать; **каратися** — наказываться; **блукати** — блуждать; **притулок** — приют, кров; **державність** — государственность.

— Менé цікавлять звичаї українського народу. Чи вони десь описані?

— Найповніше й найдокладніше вони описані в двотомній праці Олєкси Воропая «Звичаї нашого народу». Тут вони подаються за календарём, починаючи від перших днів зими й кінчаючи осінніми святами.

— А які звичаї, обряди, свята найхарактерніші, найцікавіші?

— Усі вони пов'язані з певними змінами в природі, з важливими подіями в житті людини. Тому кожен звичай по-своєму цікавий і характерний. Найбільше обрядів пов'язано із святкуванням Різдва та Нового року, з маївками й веснянками, з Великодними й Зеленими святами, зі святом Івана Купала.

— Чи в Україні тепер дотримують колишніх звичаїв?

— На жаль, мало хто їх знає. А вони ж дуже давні й сповнені поезії. Більшість з них виникла ще в дохристиянські часи. Вони є часткою нашої національної культури, нашого світогляду. Це ціла система обрядів і уявлень.

— В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх предків, карається людьми і Богом. Він блукає по світу, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку.

— Нас століттями, особливо протягом останніх сімдесяти років, насильно змушували забути свої звичаї. Але тепер, коли Україна повернула свою державність, намітилося відродження наших національних традицій.

Заняття 30. ПРИСЛІВНИК

1. Прислівники з префіксом **по-** мають кінцівку **-ому**. Ті ж прислівники, у складі яких є суфікс **-ськ-** (**-зьк-**, **-цьк-**), можуть мати й рідше вживану паралельну форму на **-и**: *по-українському* і *по-українськи*,

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

домовимося по-доброму «договоримся по-хорошему»

хай буде все по-старому «пусть будет все по-старому»

не вмію по-англійському «не умею по-английски»

треба по-людському жити «нужно по-человечески жить»

кажі мені по-людськи «говори мне по-человечески»

2. Російським прислівникам на **-ски** (без префікса **по-**) в українській мові відповідають прислівники на **-о**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

твори́мо ви́користати «творчески использовать»

логі́чно ду́мати «логически мыслить»

практи́чно застосува́ти «практически применить»

го́рбится старе́чо «старчески сутулится»

ра́джу по-дру́жньому «советую дружески»

3. В українській мові досить поширені (довольно распространены) прислівники на **-ки** (крім на **-ськи**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ста́ти навко́лішки «стать на колени»
навпрі́сідки пусти́тися «вприсядку пуститься»
пода́тися навпро́шкі «податься напрямик»
добира́тися пі́шки «добираться пешком»
повзті́ ра́чки «ползти на четвереньках»
метр завви́шки «метр высотой»

4. У російській мові багато прислівників мають форму ору́дного відмі́нка (творительного падежа), а в українській мові прислівники творяться, як правило, по-іншому (по-другому).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
уде́нь і вночі́ «днем и ночью»
улі́тку попраці́ємо «летом поработаем»
узі́мку хо́лодно «зимой холодно»
га́рно навесні́ «хорошо весной»
ї́хати ве́рхи «ехать верхом»
крадькома́ зі́ркає «украдкой бросает взгляды»

5. Префікс **що-** в прислівниках часу має значення «кожний».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
щодня́ дощ «каждый день дождь»
щовече́ра спі́ви «каждый вечер песни»
щолі́та загоря́ємо «каждое лето загораем»
щоро́ку зустрі́чаємося «каждый год встречаемся»

6. В українській мові нема прислівників з префіксом **по-** типу російського *побыстрее*. В українській мові в таких випадках вживаються слова *тро́хи, якомо́га (трохи шви́дше, якомо́га шви́дше)* або тільки вищий ступінь (*шви́дше*).!

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
підніма́й якомо́га ви́ще «подымай повыше»
кідай якнайда́лі «бросай подальше»
натисні́ тро́хи сильні́ше «нажми посильнее»
ступа́й ле́гше «ступай полегче»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я, знайдіть прислівники й поясніть, як вони утворилися.

Словник: **спе́ршу** — сначала; **по́тім** — после; **ні́коли** — недосуг; **вра́нці** — утром; **ї́жа** — еда; **кий** — палка; **навскося́к** — наискось; **брехня́** — ложь; **де́коли** — иногда; **удво́х** — вдвоем; **ненáче** — как будто.

1. Всяк розу́мний по-сво́єму: оди́н спе́ршу, а дру́гий по́тім. 2. Ліні́вому все ні́коли: вранці́ ро́сно, в обі́д жа́рко, а ввече́рі куса́ють кома́рі. 3. До ї́жі ра́чки лі́зе, а до робо́ти кі́єм не заже́неш. 4. Сяк-так навско́сяк, аби не по-лю́дському. 5. Не щодня́ брехня, де́коли й пра́вда. 6. За мо́рем теплі́ше, та вдо́ма милі́ше. 7. У дво́х, ка́жуть лю́ди, ле́гше пла́кати неначе́.

2*. Перепишіть прислів'я, прислівники, подані в дужках (в скобках) російською мовою, перекладіть на українську.

Словник: **спе́ка** — жара; **ховáтися** — прятатися; **пі́зно** — поздно..

1. (Днем) від спе́ки хова́ється, а (ночью) від кома́рів. 2. Ліні́вому (каждый день) свя́то. 3. Коли́ (летом) не ходи́в по ма́ліну, (зимой) вже пі́зно. 4. З вовка́ми жи́ти — (по-волчы) ви́ти. 5. Відхо́дить ли́хо (пешком), а приї́здить (верхом). 6. За мо́рем (теплее), та вдо́ма (милее). 7. Кра́ще ма́ти воро́га (спереди), як (сзади).

3*. Перекладіть на українську мову.

Каждый день встречаемся, ступай повыше, бросай по-легше, податься пешком, добираться ночью, говорю тебе по-хорошему, логически мыслить, договоримся по-дружески; летом теплее, но весной милее.

4. Прочитайте афоризми й запам'ятайте.

Словник: **міркува́ти** — рассуждать; **непоква́пно** — не спеша; **почуття́** — чувства; **зрешто́ю** — в конце концов; **злида́р** — нищий; **ру́хатися** — двигаться.

1. Якщо́ ти двічі́ подума́єш, перш ніж оди́н раз ска́жеш, ти ска́жеш удві́чі кра́ще. (*Т. Пейн.*) 2. Мірку́йте непоква́пно, але́ дійте рішуче́, поступа́йтеся великоду́шно, але́ стійте непохі́тно. (*К. Колтон.*) 3. Лю́ди, які розми́нюють свої́ почу́ття напра́во й налі́во, по-мо́єму, зрешто́ю му́сять відчува́ти себе́ злида́рями. (*О. Гончар.*) 4. По-спра́вжньому великі́ ті, чи́є се́рце б'ється́ для всіх. (*Р. Роллан.*) 5. Жи́ти — значить безперер́вно ру́хатися впе́ред. (*С. Джонсон.*)

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **нара́да** — совещание; **пропози́ція** — предложение; **будува́ти** — строить; **хмиз** — хворост; **заперечи́ти** — возразить; **дозво́лити** — разрешить; **розв'язати́** — решить; **взовж** — вдоль.

Проектува́ли зві́рі міст. На діло́вій нара́ді ко́жен із них подава́в свої́ пропози́ції. За́єць сказа́в:

— Міст тре́ба будува́ти з хми́зу: по-пе́рше, його́ ле́гше зроби́ти, а по-дру́ге — дешеві́ше оби́деться.

— Ні,— заперечи́в ведмі́дь,— якщо́ вже будува́ти, то обов'язко́во з сторі́чних дубі́в, щоб міст був міцни́й і довгові́чний.

— Дозвольте, коле́ги! — встряв у розмову осёл. — Який міст будувати,— це ми опісля вірішимо. Насамперед треба розв'язати принципове пита́ння: як його́ будувати — вздовж чи впо́перек річки?

6. Прочитайте вголос текст і перекажіть українською мовою.

Словник: **відзнача́тися** — отличаться; **залиши́ти** — оставить; **по́бут** — быт; **чо́вен** — лодка; **дотéпний** — находчивый, остроумный; **кмітлі́вий** — сообразительный; **винахі́дливий** — изобретательный; **пра́гнути** — стремиться; **уявля́ти** — представлять; **легкова́жний** — легкомысленный; **влас́ний** — собственный; **пéвність** — уверенность; **га́сло** — лозунг; **па́ля** — кол; **ла́ви** — ряды.

Коза́цьке ві́йсько відзнача́лося суворо́ю дисциплі́ною, особливо́ під час походи́в. Францу́зький інжене́р Бопла́н, що залиши́в ціка́вий о́пис по́буту украї́нців та коза́ків, сві́дчив: коли́ під час морсько́го походу́ в човні́ об'явля́вся п'я́ниця — його́ відразу́ ж викида́ли в мо́ре. Водноча́с Боплан відзнача́в, що украї́нські коза́ки «дотéпні, кмітлі́ві, винахі́дливі й ще́дрі, не пра́гнуть до вели́кого бага́тства, але́ безме́рно коха́ються у свобóді, без яко́ї не уявля́ють житт́я. Вони́ надзвича́йно мі́цні ті́лом, ле́гко перенóсять спе́ку і хо́лод, го́лод і спра́гу, невто́мні на війні́, му́жні, сміли́ві, на́віть легкова́жні, бо не дорожа́ть влас́ним житт́ям... Сóтня цих коза́ків під прикритт́ям та́бору не побої́ться й тися́чі поля́ків і на́віть кілько́х тисяч татар». Туре́цький хро́ніст Наї́ма пові́домля́в: «Мо́жна з пéвністю сказа́ти, що не знайті́ на землі́ люде́й сміли́віших, які́ б так ма́ло боя́лися еме́рті». Коза́ки жили́ й дія́ли за га́слом: «Хто хоті́в би за христі́янську ві́ру потра́пити на па́лю, хто хоті́в би бу́ти четверто́ваним, колесова́ним, хто хоті́в би прийня́ти всіля́кі му́ки за свій наро́д — вступа́й до на́ших лав. Не тре́ба сме́рті боя́тися, вмира́ти все одно́ оди́н раз». (Р. Іванченко.)

7*. Перекладіть на українську мову.

После 1240 года Украина на долгие столетия попала под чужеземное иго: монголо-татары, Польша, Россия. Украинский народ никогда не мирился со своим подневольным положением. Все время он не переставал бороться за возрождение своей государственности.

Немеркнувшие страницы в книгу истории борьбы за свободу Украины вписали запорожские казаки. Это были люди, которые за христианскую веру, за свой народ были готовы попасть на кол, быть четвертованными, колесованными, принять любую смерть. Они говорили: «Не нужно смерти бояться, умирать все равно один раз».

С восхищением о них писали иностранцы. Француз Боплан, который в 1630—1648 годах жил в Украине, свидетельствовал: украинские казаки были находчивы, сообразительны и щедрые, они не стремились к большому богатству, но превыше всего ценили свободу. В борьбе за нее они не дорожили собственной жизнью. Турецкий хронист Найма утверждал: не найти на земле

людей более смелых, чем украинские казаки, которые бы так мало боялись смерти.

В более близкие к нам времена с таким же самопожертвованием за свободу Украины боролись сечовые стрельцы, воины УПА.

8*. Вивчіть напам'ять початок українського національного гімну.

Ще не вмерла України
ні слава, ні воля,
ще нам, браття українці,
усміхнеться доля.

Згинуть наші воріженьки,
як роса на сонці,—
запануєм і ми, браття,
у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим
за свою свободу
та й покажем, що ми, браття,
козацького роду.

Станем, браття, всі за волю —
від Сяну до Дону.
В ріднім краю панувати
не дамо нікому.

Чорне море ще всміхнеться,
і Дніпро зрадіє,
ще на нашій Україні
доленька доспіє.

(П. Чубинський.)

Розмова

Словник: **зрозуміло** — понятно; **колір** — цвет; **прапор** — флаг, **погідний** — безоблачный; **злагода** — согласие; **достаток** — обилие; **збагнути** — понять; **тлумачити** — толковать; **вбачати** — усматривать; **джерело** — источник; **середовище** — среда; **використовувати** — использовать; **первісний** — первичный; **час** — время; **зображення** — изображение; **подобатися** — нравиться; **зміст** — содержание; **належний** — должный; **пошана** — уважение.

— Пáne профéсоре, щó означають кольорí в національному українському прапорі, це мені зрозуміло. Сíне погíдне нéбо і жóвтий пшени́чний лан, мир і пра́ця, злагода і достáток. А от щó означає тризуб, ніяк не збагну́.

— Шановний колего, і синій та жовтий кольори на нашому прапорі неоднаково тлумачаться. Дехто в них вбачає символ сонця (жовтий колір) як джерела енергії і води (синій) як життєдайного середовища, інші — поєднання духовності (синій колір) і практичності, життєвості (жовтий), мудрості й багатства тощо.

— А тризуб? Адже на території України він відомий з першого століття нашої ери. Його використовували наші князі Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий. Він є в гербі Анни Ярославни — королеви Франції.

— Так. І, мабуть, тому що він такий давній, його первісне значення забулося, стерлося з пам'яті. Одні сприймають його як символ єдності часу — минулого, теперішнього й майбутнього, а отже, й поколінь. Як у Шеї ченка: «і мертвим, і живім, і ненародженим землякам моїм». Інші бачать у ньому схематичне зображення сокола в польоті. А ще дехто прочитує тут слово «воля». Багато є різних тлумачень.

— Для мене найбільш вірогідним є перше тлумачення. Виявляється, українські національні символи мають глибокий і мудрий філософський зміст.

— На жаль, не всі це розуміють. І не всі з належної пошаною ставляться до наших прадавніх національних символів. А символів недооцінювати не слід, бо вони здатні згуртувати людей різних поглядів навіть тоді, коли вже ніщо не може об'єднати їх.

ВІДПОВІДІ ДО ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПРАВ

(Ответы к тренировочным упражнениям)

1.5. Україна — моя Вітчизна. З нею пов'язане все моє життя. Її щастя — це й моє щастя, її горе — це й моє горе. Іншої вітчизни в мене нема. Я буду працювати для неї, для її добра, а це значить, що й для себе, для свого добра.

2.3. Гостя, потоку, ночі, настрою, боку, кота, лебедя, хмелю, ячменю, ведмедя, печі, постелі.

2.4. Березня, квітня, травня, червня, липня, серпня, вересня, жовтня, грудня.

2.9. Восени свиня налопалась жолудів і заснула під дубом. Як тільки виспалась, вона знічев'я почала рити землю біля дуба, усі корінці попідривала. На дубі на ту пору сидів кібець. Побачивши невічливість свині, він сказав:

— Що ти робиш? Навіщо псуєш корінці? Дуб може засохнути.

— Нехай сохне! Мені потрібні жолуді, а не дуб.

— А ти підніми вгору своє ріло (свою піку) і побачиш, що жолуді на дубі ростуть. Дуб тебе годує.

3.2. Сказати, зв'язати, розкажі, розкрити, розсталися, змілювався, ззаду.

3.3. Життя, щастя, терпіння, безчестя, безділля, пиття, пуття, з радістю.

3.4. Тунель, ресора, баласт, клема, метал, антена, колона; Магеллан, Дарданелли, Іссик-Куль, Аккра, Брюссель, Бонн.

3.6. Дерево міцне корінням, а людина — батьківщиною. За рідною землею й у небі скучно. Якби на коні піч і я на печі — отό був би козак.

3.9. Люди обрали собі старшину. Новий старшина зробився такий пановитий (пихатий, бундючний), що й підступити до нього страшно. Якось сидить він на рундуці (на ганку) і бачить, що хтось їде селом. Погукнув свого (на свого) небожа:

— Біжи і спитайся, що воно за птиця така їде. Підбігає хлопчик і каже:

— Наш новий пан старшина звелів спитати, що ви за птиця така тут їдете?

— Скажи старшині, що і ти дурень, і він дурень,— озвався проїжджий.

Вернувся хлопець. Старшина питає:

— А що?

— Він і вас знає, і мене знає.

— Як?

— Та сказав, що й ви дурень, і я дурень.

4.1. Краще чесно вмерти, як нечесно жити. Хто терпеливий, той щасливий. Хліб, сіль, вода — козацька їда. Від людського поговору не запнешся пеленою. Погрожує мишка кішці, але здалека.

4.2. Захисні, туристська, контрастне, рідкісний, усне, шістнадцять, обласна.

4.7. Я прекрасно пам'ятаю, як будували нашу хату. Вона ще не стара, вона молодша від (за) мене. З любові до неї виростала моя любов до рідної землі. У війну, коли доводилось брати чужі столиці, я з ніжністю згадував її, згадував, як я, чотирирічний, ніс батькам на будівництво, на другий край села, біленький вузлик із харчами. Крім вузлика, сестра дала мені лозинку від собак. І я пішов. Широкий став, берегом якого я йшов, тоді здавався мені неосяжним. Назустріч вибігали собаки з дворів, але гавкали на мене не від люті, а від здивування, наче хотіли спитати: «І куди воно, отакé малé, чимчикує?» З неї, цієї глиняної хати під соломою, починалось моє відчуття Батьківщини.

5.11. Дмитро з Іваном їхали з Криму. Сіль везли. Їхали повагом і, заколісані їздою, задрімали. На небі вісипали зіроньки, повновідий місяць зійшов, усе навкруги залив м'яким сріблястим сяйвом. А волі йдуть і йдуть. По дорозі трапилася їм річечка широка, але не глибока. Зайшли волі на міст і зупинилися.

Прокінувся Дмитро, глянув: на небі зірки світяться, місяць усміхається, і внизу теж зірки, місяць, ще й жаби кумкають. Дмитро штовх товариша під бік:

— Іване! Подивися, де ми!

Прокінувся Іван, глянув—лішенько моє!

— Це ж ми на небо заїхали.

6.8. Давно́-давно́ ходи́в по землі праслов'янський бог Сваро́г. І люди попросіли його́, щоб він позба́вив їх від уся́кого осору́жного га́ддя. До́брий Сваро́г зібрав у велеті́нський міх га́дюк, жа́б, гу́сінь, стони́жок та іншу повзу́чу не́чисть і дав мішо́к яко́мусь циба́тому чолов'язі́, щоб той ви́кинув його́ в Славу́ту, то́бто в Дніпро́. «Ті́льки не розв'язу́й мішка́»,— сказа́в бог.

Ні́зько вклони́вся чолов'я́га бо́гові, узя́в мішо́к і поні́с. Але́ йому́ ста́ло ціка́во, що ж у цьо́му мішкú. Він зупини́вся, розв'язав мішо́к. І то́ї (ті́єї) миті́ з мішка́ ви́слизнуло га́ддя, повистри́бували жа́би й розпо́взли́ся по землі́.

Сваро́г, що спочи́вав на хмари́нці, ба́чив усе́ це й сказа́в:

— Не послу́хався? Тепе́р бу́деш зби́рати. І перетвори́вся циба́тий чолов'я́га на пті́цю, яку́ назва́ли черногу́зом (леле́кою). Зби́рає леле́ка жа́б та вся́ке га́ддя й до люди́й го́рнеться, на́че хо́че сказа́ти: я від люди́ни пішо́в.

7.4. Буді́нок «дом», буді́вля «здание», будо́ва «стройка». Велі́ти «велеть», волі́ти «предпочита́ть». Виголо́шувати «произно́сить», оголо́шувати «объявля́ть», проголо́шувати «провозглаша́ть». Жорсткі́й «жесткий», жорсто́кий «жестокий». Наго́да «удобный случай», приго́да «приключение».

7.7. Зима́ (груде́нь, сі́чень, лю́тий) сніжко́м заме́рзле гру́ддя присі́пле, щипа́є но́са і на во́дах з льо́ду мості́ буду́є. Весна́ (бе́резень, кві́тень, тра́вень) льоди́ поло́мить, приві́тає всі́х кві́тами і всю́ди просте́лить (розсте́лить) шовко́ві тра́ви. Лі́то (че́рвень, лі́пень, се́рпень) лу́ги покоси́ть, ягідкі́ зроси́ть черво́ним со́ком і додо́лу дости́глий ко́лос скло́нить. О́сінь (ве́ресень, жо́втень, листопа́д) дару́є люди́ям смачни́й о́воч і зрива́є оста́ннє лі́стя з дере́в.

7.9. Обі́д у нас вважа́вся найкрасі́вішим трудо́вим перепочи́нком. На обі́д вари́вся борщ і ка́ша (вари́ли борщ і кашу́). Борщ міг бу́ти з ри́бою, солони́ною, сві́жим м'ясо́м і на́віть з ку́рятиною. Борщ із сві́жою капу́стою і молоді́ньким пі́вником па́хнув запаморо́чливо. Ка́ша була́ пшо́няна, грі́чана або я́чна. Найча́стіше — пшо́няна. Холо́дна — з гаря́чим моло́ком, гаря́ча — з холо́дним. Могла́ бу́ти, на́решті́, і з олі́єю — со́няшниково́ю, ля́ною або коно́пляною. Сма́к вершко́вого ма́сла ма́ло хто знав, як і яє́ць. Ма́сло на столі́ могло́ появи́тися лише́ в неде́лю, коли́ ма́ма пиро́гі пекла́ і пе́ред тим гру́дку ма́сла наколоті́ла. Тоді́ вона́ зма́зувала ним пирі́жки зве́рху. Вони́ пахті́ли (пахли́) ще́ краще́, ніж зма́зані олі́єю.

8.2. Бі́ля рідного поро́гу; дере́во бі́ля (край) доро́ги; згі́дно з нака́зом команди́ра; незважа́ючи на по́гану пого́ду; завдя́ки ва́шому сприя́нню; всу́переч усі́м віщува́нням (прогно́зам); ле́кція з геогра́фії; ста́лося че́рез по́милку; комі́сія для скла́дання пла́ну робо́ти.

8.3. Аби́ со́нце зійшло́ — день бу́де. Щоб ри́бу їсти, тре́ба у во́ду лі́зти. Не плю́й у крини́цю, бо схоче́ш води́ці. Якби́ знав, де впаду́, то соло́ми підстелі́в би. Кра́ще пога́но ї́хати, ніж до́бре йти́.

8.7. Коли́ шкільна́ футбо́льна кома́нда завою́вала пе́ршість і її́ фотогра́фія була́ вмі́щена в райо́нній газе́ті, Калю́жний зовсі́м заді́р но́са. Усе́, що ті́льки ле́жить на доро́зі, він обов'язко́во зафутбо́лить під сте́лю. І ми —я і Мишко́ — провчи́ли його́. Принесли́ до кла́су цеглі́ну, загорну́ли в газе́ту й покла́ли не́дале́ко від дvereй. І ко́жному кри́чимо́, щоб не чи́пав. То

для Калюжного гостинця. І ось він вбігає в клас. Побачив пакунок, розігнався й щосили вдарив носком. Тільки цеглина — не книжка і не шапка, вона не полетіла під стелю, зате Калюжний ухопився за ногу й поойкав до парті.

9.3. Так, наш обов'язок — щодня, щогодини прикрашати свою землю. Хай життя буде кращим. Будь ласка, допоможі мені. Ні, сонний спокій нам не сниться.

9.6. Уявіть собі таку картину. Рано-вранці ви сидите над ставком. У вас в руках вудочка. На гачку — картопля. Ви з такою увагою, з таким чеканням дивитесь на поплавок. І раптом — сіп! Серце — штрик! Поплавок поїхав, ви почуваете (відчуваєте), що ліска (волосін) натяглася, вудлище тремтить. Ви ведете коропа до берега. Ось виткнулася його голова, видно його спину. Він виринається. Ви дихаєте прискорено. У вашій уяві короп уже засмажений або фарширований, а з голови — юшка... І раптом — ляс! Короп зірвався. Ви в одязі, в чоботях, з картоплею в торбині стрибаете у воду, щоб ухопити коропа руками. Але даремно!

10.7. В Україні весною (навесні) дуже гарно. Усі вишнєві садочки цвітуть, щебечуть усі солов'ї (солов'йки). Скільки солов'їв тоді щебече — не злічити. Одного разу вилучилося (довелося, трапилося) мені заночувати на селі (в селі), у маленькій білій хатці. Приїхали ми пізно ввечері і зразу (відразу) спати полягали. Було дуже тихо: чутно було тільки шелест лістя під віконечком, та леління (дзюрчання) води, та люляння дитини- Коли це під віконечком солов'єiko у вишнях свіснув, другий, третій, і вже не знаю, скільки їх почало посвістувати. Щебетання гриміло до самого світу (світанку). Солов'ї (солов'йки) так і не дали спати до ранку.

11.8. Де співають, там живуть добрі люди. А в ніякій іншій землі не співають так гарно, як у нас в Україні. Кажу це не тому, що хочу виставити свій рід перед світом у перебільшено вигідному світлі, а в ім'я правди. З цим згодні всі, хто співає. Що може бути миліше, як пісня, коли по довгому дню (після довгого дня) роботи повертаєш з веселого луку і тобі ще неповних дев'ятнадцять років. Тіло приємно мліє, в душі тиша, під босими ногами тепла земля, вкрита м'яким пілом чи ніжною грязюкою. Ідеш і відчуваєш (почуваєш), що десь поруч з тобою «вона» з грабельками, чуєш рідну землю, яка годує не тільки хлібом і медом, а й думками, піснями, звичаями. Справді, ніде дерево народної поезії не дало таких величних плодів, ніде геній народу у своєму здоровому розумі не втілювався так, як у піснях народу України.

12.5. На думці, в дорозі, в пазусі, з водою, правдою, хвилею, вовчицею, проти овечь, кішко.

12.6. З честю, без честі, печі, у заздрості, мудрістю, по мудрості.

12.9. Тоталітарна комуністична система упродовж десятиріч докладала всіх зусиль, щоб відібрати в нас мову й історію, знищити нас як націю. Вона майже зруйнувала багатовікову українську культуру, віру, народні звичаї, деформувала й спустошила душі багатьох людей. А народ без мови й історії, без національного буття — це беззахисна сіра маса. З ним можна робити все, що забажає імперська диктатура. Сьогодні ми повинні відродити в собі

національну духовність і гідність, нашу мову й історію, щоб стати повноцінними людьми.

13.3. За морем, в небі, подвір'ї, вогнищі, до моря, слів, діла, до зеренця.

13.4. Щеням, і щеняті, у щеняти, совенята, козеняті, з вовчатами, теляті.

13.7. Російські царі всіма способами нищили Україну. Кількадесят тисяч українців загинуло тільки при будові Петербурга. Козаки тут працювали під доглядом московських наглядачів, як каторжники, цілими днями, у крижаній воді по коліна копали рови і канали, тяжко хворіли й умирали сотнями. Народ казав, що це місто збудоване на козацьких кістках.

А в Україну російські царі посиляли московські полки. По містах, селах і хуторах квартирували московські солдати. Вони забирали в українських селян худобу, коней, хліб, сіно, крали все, що було під рукою. Грабували гірше від бусурманів. А якщо хто хотів оборонити (захистити) своє добро, того ув'язнювали, судили й вивозили в Московщину на безповоротне заслання як бунтівника.

14.5. Без розуму, диму, без вогню, з вогнем, з вітром, до дуба, конем, зайцями, воза, з ведмедем, пальців, приятелів, пирогів, господарем.

14.8. Петро I дав наказ військам негайно знищити столицю гетьманської України — Батурин. Російські війська вдерлися в місто і з нечуваною жорстокістю вірізали всіх жителів, не пошкодувавши навіть немовлят. Вони повністю зруйнували місто — спалили палади, храми, школи, будинки. А в наших музеях і досі висять портрети катів України з шанобливими написами. Про Мазепу оповідається як про «зрадника». Але він не зрадив українського народу. Мазепа прагнув при підтримці шведського короля звільнити свою Батьківщину від «опіки» російських царів. Не тільки Україна, у ті часи й інші закабалені країни шукали підтримки в сильних державах Європи, щоб звільнитися від чужих правителів. Гетьман Іван Мазепа — національний герой України.

15.1. Мій друже, пробач (вибач) мені. Сестро, не ображайся. Брате, напиши листа. Мамо, як Ваше здоров'я? Скажіть, Степане Івановичу. Дозвольте, Ольго Михайлівно.

15.2. Семене, язичку, небоже. Боже, кішко, куме.

15.3. Зошит Ігоря Петренка. Документи Надії Петренко. Пораджуся з Сергієм Григоренком. Разом з Марією Григоренко. Передай Сашкові Мидаку.

15.7. Олесь була вільною козачкою-сиротою, а Іван Золотаренко — кріпаком сухомлінського пана. Олесь полюбіла кріпака Івана Золотаренка. А Іван полюбив вільну козачку Олесю. Ходять молоді, Олесь з Іваном Золотаренком, і запрошують людей на весілля.

— Просіли тато, просіли мама і ми просимо, шановний пане (добродію), до нас на весілля.

— Нехай Бог дасть вам гарну долю, щастя і здоров'я.

Молоді́ дякували. А люди засму́чувалися: «Ой, Іва́не Золатаре́нку, що ж ти зроби́в, мій дру́же. Аджé коза́чка Оле́ся тепе́р теж ста́не кріпа́чкою сухомли́нського па́на».

Помі́щики в Украї́ні були́ перева́жно з Росі́ї і По́льщі. Вони́ грабува́ли селя́н, знуща́лися з них гірше від бусурма́нів.

16.2. 1. Подару́нко́вий, огі́рко́вий, профспі́лко́вий, словнико́вий. 2. Сатири́чний, бюрокра́ти́чний, крити́чний, електри́чний. 3. Конститу́ційний, інформа́ційний, емо́ційний. 4. Тренува́льний, вербува́льний, пізнава́льний, жувальний.

16.4. Лісове́ пові́тря, подару́нко́вий магази́н, комісі́йна ва́ртість, літа́льний апарáт, регулюва́льний при́стрій, офі́ційні стосу́нки, категорі́чні міркува́ння, творчі хвили́ни, О́льжині імені́ни, Ната́лчин день наро́дження.

16.8. Це було́ восе́ні 1654 ро́ку. Украї́нські коза́кі захища́ли мі́сто Бу́шу на Дні́стрі від по́льських військ. Оборóною мі́ста кома́ндував со́тник Заві́стний. Пе́ред виріша́льним бо́єм со́тник задума́вся.

Він ду́мав про те, коли́ мине́ться (закі́нчиться) спусто́шення Украї́ни. Пали́ли, грабува́ли, плюндрува́ли її́ різні ва́рвари й пройди́світи. А тепе́р її́ степи́ й ниви обли́вають кро́в'ю свої́ ж брати́ в спі́лці з неві́рою. Кожне за́здрить, що вона́ обгорну́лася зелéними га́ями, опереза́лася блакі́тними річка́ми, мальовни́че прикрасі́лася біле́нькими се́лами, і з мече́м та вогне́м геть же́не її́ діте́й, відніма́є в них і добро́ (майнó), і роді́ну, і життя́, і наві́ть любóв до своєї́ батьківщи́ни, то́пче її́ рясні́ лані́. Бог наді́лів Украї́ну всім, тільки чо́мусь ща́стя не дав — чи за грі́хі, чи за достáтки. Але́ діти́ її́ крeвні (рі́дні) ні за які́ скарби́ не відречу́ться від не́ї (не зречу́ться її́). Вони́ сто́ять непохі́тно і сто́ятимуть до за́гину за сво́ю зму́чену нeньку.

17.2. Солóдший, корóтший, шві́дший, глі́бший, ши́рший, ви́щий, бли́жчий, ни́жчий, розумні́ший, ясні́ший, зелені́ший, гі́рший, бі́льший.

17.3. Шві́дший від стрі́лі (за стрі́лу, ніж стрі́ла), ва́жчий за чаву́н, мі́цніший від ста́лі, доро́жчий за зо́лото, то́нший за го́лку, білі́ший від моло́ка, найбли́жчий друг, найнебезпéчніший во́рог, найва́жчий день.

17.4. Ясні́ша від со́нця, гі́ршого, смачні́ший від чужі́х пиро́гів, найдоро́жча, найбистрі́ша й найсмі́лівіша, найва́жчий, гордові́тіший, дурні́ший.

17.5. Зо́лото доро́жче від срі́бла. Ста́ль мі́цніша від брoнзи. Дні́ стаю́ть корóтшими. Наста́ла ніч, чорні́ша від вугі́лля. Бу́ти люди́ною — найвідповідальні́ша профeсія. Хто смі́ливі́ший, той іде́ найкорóтшим шля́хом. Найва́жчий — поча́ток.

17.8. Ті́, хто ба́чив хоч раз на́шу Украї́ну, ка́жуть, що хоті́ли б жи́ти й поме́рти на її́ чудових простóрах. Ї́ істо́рія зачарóвує ко́жного свої́ми поді́ями й напівказко́вими геро́ями. Украї́нський наро́д на ди́во самобу́тній, земля́ пре́красна. Але́ хай би моя́ батьківщи́на була́ найубо́гіша, найні́кче́мніша на землі́, то й тоді́ б вона́ мені́ здава́лася кра́щою за Швейца́рію й усю́ Іта́лію. Вона́ на́ша ма́ти, ми її́ ді́ти. Нам потрі́бно люби́ти її́ й горди́тися сво́єю найпре́краснішою ма́тір'ю і служи́ти на сла́ву її́ імені́.

18.3. З легкім серцем. З легкої руки. Зі спокійною душею. На власній шкурі. З хворої голови на здорову. Молочні ріки і кисільні береги. Авгієві конюшні. Прометей вогонь. На вашому місці. Від недавнього часу.

18.4. Для людської, на сухій, в золотій, з малої, старою, чужою, нинішньої, вчорашнього.

18.5. Чужим, у чужій, чужими руками, добрі, злі, від солодких, не всякі, за вашим, нашого.

18.6. На невисоку, сірим, поміж зеленою, безкрайого, яснє, своє золотє, по зеленій, несподіваної, по вбитій, зеленого степу, невідомим краєм, вільного пахучого повітря.

18.9. Багато історичних і культурних цінностей України опинилися в музеях Петербурга й Москві. Російські царі забирали з України археологічні знахідки, скарби, цінні колекції. Коли Катеріна II 1775 року підступно знищила Запорозьку Січ, вона наказала перевезти до Петербурга не тільки козацьку скарбницю, а й запорозькі реліквії — хоругви, булави, бунчукі, церковні цінності. Гривні періоду Київської Русі, давньоримські срібні монети, унікальні ювелірні прикраси, цінні бібліотеки звозилися до Петербурга й Москві. Попри безцінність їхнього культурного й наукового значення, це ще й сотні і сотні кілограмів золота, срібла, коштовного каміння. Так систематично знекрівлювалися культури народів Російської імперії.

19.1. Чотири, п'ять, сім, дев'ять, одинадцять, чотирнадцять, п'ятдесят, сімдесят, вісімдесят, шістсот, дев'ятсот, мільйон, мільярд.

19.3. Два рази, сім днів, три дні, півтора дня, два стільці, з одним ротом, на два обіди, три брехуні, одної правди.

19.4. Шістсот три цілих і сім десятих тисячі, на одну тисячу триста шістнадцять кілометрів, на вісімсот дев'яносто три кілометри, дві тисячі шістдесят один метр, двісті двадцять, двадцять три тисячі, сто шістнадцять, сто кілометрів.

19.7. Палахкотіла пожежа, горіла бібліотека на Подолі в Києві, у якій зберігалися стародавні українські рукописи. Серед тих, хто рятував книги, була й Гальшка Гулевичівна — відома київська багатійка й красуня. Вона знала латинь, старогрецьку, старослов'янську, польську, литовську і французьку мови. Гальшка мріяла розібрати літописи про Кіммєрію — прадавню Україну, прочитати рунічні письмена наддніпрянських антів. І все згоріло. Згоріла історія України. Це сталося тисяча шістсот чотирнадцятого року.

Гальшка Гулевичівна жертвує вісім тисяч злотих на відбудову Подолу і двадцять тисяч — на спорудження академії. «Кожна культурна нація має університети, академії, і Україна теж повинна мати їх», — міркувала вона. Вона дарує своє спадкове володіння Братству православних українців. Тут тисяча шістсот п'ятнадцятого року відкривається Братська школа, яка тисяча шістсот тридцять другого року переростає в Київську академію.

Гальшка Гулевичівна жила й працювала для України. І пам'ять про неї не повинна загинути.

20.1. Р. трьохсѳт сорока́ двох
Д. трьомста́м сорока́ двом
О. трьомаста́ми сорока́ двома́
М. на трьохста́х сорока́ двох
Р. семисѳт ші́стдеся́ті вѳсьмі
Д. семиста́м ші́стдеся́ті вѳсьмі
О. сьомаста́ми ші́стдеся́тма́ вісьма́
М. на семиста́х ші́стдеся́ті вѳсьмі

20.3. На двох, з одної́ (з однієї́), десяти́ом, дві́ но́гі, у сімо́х, за двома́, й одного́, двом, а однієї́.

20.5. Ні однієї́ хвили́ни, з однією́ ду́мкою, у двох слова́х (двома́ слова́ми), з трьома́ студѳнтами, за десяти́ма́ замка́ми, до ші́стдеся́ті днів, з п'ятдеся́тма́ робі́тниками́.

20.6. Від дев'яно́ста, до ста — ста десяти́, тридцяти́ трьом, сі́мдеся́ті, двом мі́льярдам трьомста́м десяти́ мі́льйо́нам — двом мі́льярдам вѳсьмиста́м мі́льйо́нам, двома́ тися́чами ші́стьмаста́ми — двома́ тися́чами дев'ятьмаста́ми два́дцятма́, сі́мдеся́т, бі́льзько дво́хсѳт.

20.8. Чолові́к (люди́на) живе́ чоти́ри стро́ки: оди́н — свій і три — чужі́. Три десяти́тки ро́ків він здо́ровий, молоді́й, краси́вий, си́льний. З них від шести́ до два́дцяти́ двох чолові́к вчи́ться, набира́ється ро́зуму. Оце́ і є його́ спра́вжні людські́ ро́ки. Пі́сля них при́ходять воля́чі: до п'ятдеся́ті ро́ків чолові́к муси́ть тяжко́ працюва́ти. Мі́ж п'ятдеся́тма́ і сі́мдеся́тма́ в нього́ соба́чі ро́ки: він сторо́жить хату. Пі́сля сі́мдеся́ті наста́є глибо́ка ста́рість.

21.3. На нього́, кі́нець їй, про не́ї, та її́, в те́бе її́, вона́ тебе́, ти їй, в нього́.

21.4. Наді́ятися на не́ї, горди́тися ним, ві́нен пе́ред не́ю, розпо́вісти про не́ї, шука́ти її́, не потура́й їй, ві́рити їм, дякую́ тобі́, зве́рну́тися до нього́, піклува́тися про нього́.

21.8. Це бу́ло в гру́дні 1932 ро́ку. Я ві́рішив поверну́тися з Ле́нінграда в Украї́ну. У Ле́нінграді́ й Москві́ бу́ло по́вно хлі́ба й рі́зної ї́жі. Про вели́кий го́лод в Украї́ні я й не підозрі́вав. Коли́ я під'ї́жджав до Ха́ркова, се́рце в мене́ приско́рено бі́лося: я набли́жався до моє́ї со́нячної Украї́ни. Але́ вже на вокза́лі мене́ охопи́в страх. На станці́йній підло́зі, як че́рви в мо́крій і те́мній я́мі, по́котом лежа́ли ви́снажені́ й спу́хлі від го́лоду лю́ди. Бі́льшість бі́долах ма́ли тільки́ шкі́ру й кі́стки. Де́які бу́ли вже ме́ртві. Чу́лися зо́йки, сто́гін. Коли́ я зі стра́хом диві́вся на них, до примі́щення вокза́лу вдѳрлися ге́пеу́шники. Вони́ з хи́жою жорсто́кістю кі́нулися до ме́ртвих і на́півме́ртвих, хапа́ли їх за ру́ки й но́ги, вкида́ли у ванта́жні авто́мобілі́ і везлі́ в степ, у я́му.

— Лю́ди умира́ють від го́лоду,— розпо́відав спу́хлий селя́нин,— у мо́єму селі́ полови́на люде́й ви́мерла, а ре́шта — здебі́льшого побожево́ліли: вони́ ї́дять свої́х жіно́к і ді́тей.

Так розпо́влявся моско́всько-кому́ністи́чний режі́м з непокі́рним украї́нським наро́дом.

22.4. На своєму, у своїй, зі своєї, нічиєї рани, твоєї, з цього, на цьому, я тієї.

22.5. З усією відповідальністю, до цієї хвилини, з усіма наслідками, на своєму стояти, у своїй хаті, за твоєю вказівкою, за чиєюсь порадою, без будь-якої причини, з усієї сили.

22.8. «Дехто живе для того, щоб їсти й п'яти, а я їм і п'ю для того, щоб жити»,— сказав Сократ. Робота наша — джерело радості. Щасливий, хто поєднує близьку його серцю роботу із загальною справою. Це справжнє життя. Така людина їсть, п'є і співає, щоб охочіше після відпочинку взятися до своєї роботи. Прогнати нудьгу їй неважко. Це про неї сказано: добрій людині кожного дня свято. Але багато хто, знехтувавши своєю роботою, лише співають, п'ють і їдять. Вони в цьому неробстві відчують нестерпну нудьгу, як Зозуля із байки Григорія Сковороди.

23.1. В усі слова вставити суфікс **-ува-**.

23.2. Торгувати, танцювати, протягувати, угадувати, учителювати, гарантувати, бетонувати, маскувати. Вибирати, вигнати, виключити, виправити, витратити. Звеличувати, сходити, збовтати. Поповозити, попопити, попосміятися, поповодити.

23.8. 1775 року російське військо за наказом Катерини II зруйнувало Запорізьку Січ. Землі вільних запорізьких козаків були подаровані російським вельможам. Самі козаки стали кріпаками. У двір такого козака Балана в'їхала валка возів і людей. На головах у людей були повстанні шапки, на ногах онучі й личаки замість чобіт. Розмовляли вони по-російському. Попереду всіх їхав верхи якийсь чужинець у панській одязі (у панському одязі). Він почав тут порядкувати, неначе в своїй господі.

Це були московські люди, кріпаки того князя, що для нього будувався біля Січі палац з надгробків, хрестів та капличок запорізького кладовища. П'ятдесят родин кріпаків князь вирішив переселити з Калужської губернії сюди, де стояли козацькі зимівники.

— Хаті будемо будувати, село тут буде,— заявив князівський прикажчик.

— Як то будувати, коли це наша земля? — здивовано спитав козак, обурений тим, що якийсь підпáнок хазяйнує в їхньому дворі.

— А ви чий? Хіба не князівські?

— Ми вільні люди! Ми запорóжці! .

— Ви були вільні, а тепер кріпаки. Царіця вас разом з землею подарувала князеві.

24.2. Вікликáло, тішила, лив, лишілося, ріс, допоміг, вів, прийшло, пішло.

24.3. Піднести настрій, віручити з бідí, вивести з рівновáги; беріг як зіни́цю óка, він вів свою лі́нію, сказа́ли мені́; ма́ла б у́спіх; завелó б у безві́хідь, допоміг би йому́.

24.5. Солóмки б підосла́в; коли́ б ... не скака́ла; то б ... не зламáла; вона́ б ... пожа́лила; я б зварі́в; віросли б.

24.8. Всесвітньовідомий вчений, засновник Української академії наук Володимир Вернадський народився в Петербурзі і більшу частину свого життя провів у Росії. Але він ніколи не забував того, що його прадід був козаком. Через усе своє життя він проніс пам'ять про Україну, її народ і мову. У щоденнику він з більшим писав про те, що в Росії заборонено друкувати книги його рідною мовою. Його дід по матері — артилерійський генерал — розмовляв переважно українською мовою. Батько, розповідаючи історію України, часто згадував, що Петербург побудований на кістках українців. Вернадський читав українські книжки. Він знаходив їх у бібліотеці батька (у батьковій бібліотеці), добував у букіністів, отримував з-за кордону. Особливо любив він читати твори Шевченка. В одному з листів до дружини він радить їй прочитати невеликий вірш Шевченка «Минають дні, минають ночі»: «Це найкраще, що мені доводилося читати». Своїх друзів Вернадський просив писати йому по-українськи (по-українському).

25.4. Проводжають, біжить, шаліє, міліє, панує, мовчить, вернешся, ходимо, маємо.

25.5. Росте як із води, подає приклад, любить побалакати (поговорити), підбиваємо підсумки, хочемо відпочити, ходжу на заняття, сиджу і чекаю, ставлять собі за мету, віддає пізніше, допоможе тобі.

25.10. Ішли танки. Час летів на них, летіла смерть на секундах.

— До гармат! — наказав тихо Кравчина. Він розумів усю винятковість становища і всю свою відповідальність за життя бійців.

Обслуги кинулися до гармат. Кулеметники зайняли свої місця. Бронебійники вернулися до своїх ям. Кожний відчув до краю своє місце в житті. Усім зробилось ясно, що відступу не буде. Усе дрібне, нікчемне, слабке в людині неначе відійшло вслід за полком, який відступив. І Кравчина зрозумів, що починається перемога і що битися можна до кінця. Ніхто з його бійців не вийшов з бою.

Від прямих ударів репалися танки і горіли з причепами. Горіло залізо, горіла сталь усе ближче й ближче.

26.2. Розповісте завтра, залишимо це дітям, набере розголосу, дістануть з-під землі, чекатимемо погоди, стоятимуть на своєму, гратимете в хованки.

26.4. Відкриватиму, здаватиметься, я не горітиму, ти не горітимеш, ми не горітимемо, чекатиме.

26.5. Чекатиму, чергуватимеш, прибиратиме, працюватимемо, охоронятимете, відпочиватимуть.

26.8. З кущика трави випурхнула маленька світло-бура пташка з коротким хвостиком і коротесеньким дзьобиком. Це був польовий щеврик. Він уже прилетів і обновив своє гніздечко, вимощене з трав'яних стебел і м'яко вистелене кінським волосом. Клопітлива самка скоро сяде в нього, відкладе шестеро яєчок і потім довго сидітиме на них, грізно попискуючи на самця, якщо він мало приноситиме їй їжі. Сидітиме, доки шестеро пташенят не проклюнуть своїми кволими дзьобиками тонюсіньку шкаралупу яєчка. Тоді на самку впадуть нові клопоти, нові турботи. Вона цілий день буде літати (літатиме), щоб нагодувати своїх ненажерливих діточок. А вони

сидітимуть у гнізді й чекатимуть їжі, повитягавши шії і порозкривавши дзьобики. І так кожного року з гнізда вилітатимуть нові покоління. Такий закон життя: молоде народжується, старе вмирає.

27.3. Не зрадь, станься, не всихайте, цвітійте, пождіть, не тікайте, вражайте, ріжте, убивайте, не будьте, палайте, паліть, в'яліть, скажіть, не плачте, берімося, змагаймося.

27.4. Зупиніть машину, провітрімо кімнату, допоможіть нам, одягайтеся скоріше, посідь зі мною, збирайтеся на заняття, ходімо з нами, не сварімося, хай (нехай) вони прийдуть до мене.

27.8. — А ці абрикоси і всередині жовті чи тільки зверху? Мені здається, що вони гарячі.

Булó пізно. Ми прийшли красти абрикоси в діда Штокало. Алé дід Штокало не лягав спати. Ми сиділи в ярó біля (коло) багаття (вогнища), чекали й балакали. Раптом нагорі щось наче протупало. Ми посхóплювалися на нóги й задёрли гóлови, алé після вогню нічого не бачили.

— Не бійтеся, це я,— почу́вся хрипкий гóлос діда Штокало. І слідом за гóлосом з'явився сам... Штокало. Він ніс кéпку, пóвну абрикóс. — Нате їжте та йдіть ужé додóму, бо мені спати хóчеться. Сідайте, чогó постовпіли? Беріть і куштуйте. І я з вами якусь з'їм. Ви тут так про них балакали, що аж мені закортіло.

Дід дихну́в на нас ядучим тютюновим дұхом, засміявся і перший узяв з кéпки жмéню абрикóс.

Ми й собі потягли́ся несміло рука́ми до кéпки. Ні, зразу не доберéш смаку́. Як мед? Куді там томú мéдові! То мед — і все. А це... Навіть кісточки, такі гострénькі з одного́ бóку і тупіші з дрúгого, па́хнуть сóнцем. Хоч і холóдні.

28.2. Зарóблений хліб, збудóваний будинок (дім), вінесене на обговóрення питáння, знайдений рóзв'язок (знайдене рíшення), відкритий з усіх боків. Моє улюблене заняття, виучувана мова, розгля́дуване питáння; політика, яку провóдить у́ряд; ситуа́ція, яка контролю́ється. Загро́зливе станóвище, манли́ва перспектíва; лю́дина, яка поважа́є себе́; захисні́к вітчíзни (той, хто захища́є вітчíзну); розбивáлась, набіга́ючи, хві́ля. Розкві́тле дере́во, посиві́ла гóлова; друг, який зустрів мене́; кра́їна, яка розвива́ється; перешко́ди, які трапля́лися (зустріча́лися) на шляху́.

28.3. Забу́ті, задівлена, спіля́ному, розграбóваних, сплюндрóваних.

28.4. Завда́ння ви́конано. Вхід заборóнено. Дорі́жку замéтено й посі́пано. Гвинті́вку зібрано, затво́р вста́влено. Пружину́ зма́щено. Ре́мінь прикрі́плено. Солда́тів попередже́но. Провéдено бе́сиду.

28.8 На всій теритóрії України від IV тисячолі́ття до I тисячолі́ття пе́ред Різдво́м Христóвим існува́ла культу́ра, яка назива́ється трипíльською. Трипíльці будували дерев'яні хаті́, а де не було лісу — хаті́ з гли́ни, вапняку́. Це були́ перева́жно багатокáмерні будівлі. Вони́ ма́ли всере́дині гру́бку, лавкі́. Стіни з обо́х боків були́ обма́зані (обма́щені) гли́ною. План будівель нага́дує пізні́ші украї́нські хаті́.

Трипільці були хліборобами, займалися скотарством (тваринництвом). Збереглися кам'яні серпи, сокири, ножі; фігурки корів, овець, свиней, коней; зёрна пшениці, жита, прósа, ячмёню. Були со́хи, до яких впря́гали па́ру волів.

Головною прикметою трипільської культу́ри було гонча́рство. Тут зустрічаються величезні гле́ки і мале́сенькі гле́чики-іграшки, бувають подвійні гле́чики, такі, у яких українські селяни носили в по́ле обі́д. Дуже цікаві фігурки різних тварин, зокре́ма го́лови биків з розлогими рога́ми, а та́кож фігурки жіно́к, го́лівки яких нага́дують го́лову сови́.

Пережитки трипільської культу́ри збереглися в Україні до на́ших днів. Ще не́давно жі́нкі в се́лах розма́льовували пе́чі, сті́ни в ха́тах. В українському гонча́рстві, килима́рстві, ви́шивках дуже ба́гато геометрі́чних і рослинних орна́ментів, які нага́дують орна́менти часів трипільської культу́ри.

29.2. Те́рплячи.

29.4. Посі́явши, взя́вшись, ле́жачи, поду́мавши, спита́вши, і́дучи́.

29.5. Відве́рто ка́жучи, я не ду́мав про це. Поверта́ючись додо́му, ми розмовля́ли про спра́ви. Переборóвши тру́днощі, не хва́лись. Не поду́мавши, не ка́жі.

29.9. У зимóвий ве́чір пе́ред Різдво́м дівча́та колядува́ли за ві́кном. А в ха́ті, приту́лившись на ла́вці край ві́кна під рушника́ми, їх слухав мали́й Сашко́. Вони́ до́вго й пові́льно, ні́би лі́нучи в безме́жну далечи́нь ча́су, мо́же, лі́т (ро́ків) на сі́мсот, виспівували йому́ талáн. Спів луна́в так урочи́сто, що в ньóго, ма́лого, аж дух захопи́ло. І мали́й Сашко́, вслухо́вуючись у чарі́вні слова́, почина́є ба́чити, ні́би він, вели́кий молодéць, му́сить прода́ти свого́ коня́. А кінь у я́блуках, шія́ крута́, черво́на стрі́чка в грíві, йому́ на ву́хо ка́же: «Ой, чи ти не забу́в, як у війську́ був, як ми з тобо́ю би́лись з ордо́ю?» І ні́би яка́сь си́ла підніма́є Сашка́ з ла́вки і вино́сить з ха́ти пря́мо на ко́ня. Кінь ско́чив, Дуна́й переско́чив, і почався бій. Ба́гато воро́гів потопта́ли вони́.

Верта́ється Сашко́ з Дуна́ю в ха́ту, огляда́ється: і ма́ти співа́є, гойда́ючи коли́ску. І в не́ї зо́всім не будéнна мрі́я, і вона́ теж лі́не де́сь у простóрах свого́ се́рця. І дівча́та співа́ють за ві́кном на морóзі під зоря́ним не́бом. А мали́й Сашко́ вже збира́є війсь́ко, й вибива́є воро́та в чужі́ міста́, і оре́ по́ле сі́зими орла́ми, а засі́ває дрі́бними пе́рлами, і свата́є паня́ночку з-за Дуна́ечку, короле́ву дочку́. І лі́сами і́де — лі́сі шумля́ть, моста́ми і́де — мості́ дзвеня́ть, міста́ми і́де — лю́ди стрі́чають.

Пóтім його́, зо́всім со́нного, перенóсять на пі́ч. Там він і засина́є на житі́ се́ред пісе́нь, мі́цно обні́маючи за ши́ю свого́ коня́ в я́блуках.

30.2. Вде́нь, вночі́, щодéнь, влі́тку, взі́мку, пі́шки, ве́рхи, по-во́вчому, спéреду, зза́ду.

30.3. Щодéнь зустрі́чаємо́ся, ступа́й яко́мога ви́ще, кйда́й ле́гше, пода́тися пі́шки, добира́тися вно́чі, ка́жү то́бі по-до́брому, лóгічно ду́мати, домо́вимося по-дру́жньому; влі́тку теплі́ше, та навесні́ милі́ше.

30.7. Пі́сля 1240 ро́ку Украї́на на до́вгі столі́ття потра́пила під чужозе́мне ярмо́: тата́ро-монго́ли, По́льща, Росі́я. Але́ український наро́д ні́коли не мі́рився зі свої́м підневі́льним стано́вищем. Ве́сь час він не переста́вав боро́тися за відрóдження сво́єї держа́вності.

Немеркнучі сторінки в книгу історії боротьби за волю України вписали запорізькі козаки. Це були люди, які за християнську віру, за свій народ були готові потрапити на палю, бути четвертованими, колесованими, прийняти будь-яку смерть. Вони казали: «Не треба смерті боятися, вмирати все одно один раз».

Із захопленням про них писали іноземці. Француз Боплан, який у 1630—1648 роках жив в Україні, свідчив: українські козаки були дотепні, кмітливі й щедри, вони не прагнули до великого багатства, але понад усе цінували свободу. У боротьбі за неї вони не дорожили власним життям. Турецький хроніст Наїма стверджував: не знайти на землі людей сміливіших, ніж українські козаки, які б так мало боялися смерті.

У ближчі до нас часи з такою ж самопожертвою за волю України боролися січові стрільці, вояки УПА.

Читайте газети, журнали, книжки українською мовою, слухайте радіо українською мовою, дивіться передачі по телевізору українською мовою, скрізь розмовляйте українською мовою — будете знати українську мову!